

VOIMAANTUMINEN AMMATILLISESSA KUNTOUTUKSESSA

Vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien kuntoutujien kertomuksia ammatilliselta kuntoutuskurssilta

KIRSI UNKILA
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön lisensiaatintutkimus
Erikoissosiaalityöntekijän koulutus

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

UNKILA, KIRSI: Voimaantuminen ammatillisessa kuntoutuksessa. Vaikeassa työmarkkina-
asemassa olevien kuntoutujien kertomuksia ammatilliselta kuntoutuskurssilta.

Lisensiaatintutkimus, 138 s. 2 liitesivua

Erikoissosiaalityöntekijän koulutus

Helmikuu 2015

Asiasanat: ammatillinen kuntoutus, vaikea työmarkkina-asema, voimaantuminen, narratiivisuus, kertomus

Eläkeiän nostaminen ja kansalaisten mahdollisimman pitkä työelämässä toimiminen on yleisesti hyväksytty yhteiskunnallinen tavoite. Työuria pidennettäessä keskiöön nousevat työvoiman saata-
vuuden, osaamisen ja uudistamisen turvaaminen. Yksi potentiaalinen uusintamisen turvaaja voisi
olla ammatillinen kuntoutus, mutta sen mahdollisuudet on osin riittämättömästi tunnettu ja käytet-
ty.

Tutkimus paikantuu kuntoutuksen laajassa kentässä ammatillisen kuntoutuksen tutkimukseen, ja
sen tehtävänä on antaa ääni ja kuunnella vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien ammatillisten
kuntoutujien kertomuksia kuntoutumisestaan. Tutkimuksen aineisto koostuu kymmenen Kelan am-
matilliselle kurssille osallistuneen entisen kuntoutujan kertomuksesta. Tutkimuksen näkökulmat
ovat toisaalta kuntoutuksen valtaistava paradigma ja toistaalta narratiivisuus. Kuntoutusta on miele-
käästä tutkia narratiivisesti, koska yksittäisen kuntoutujan kertomuksen kuulemisella voidaan löytää
vastauksia siihen, mitä voisivat olla ne ammatillisen kuntoutuksen keinot ja kohtaamisen areenat
mitkä tuottavat yksilölle voimaantumista ja osallisuuden tunnetta työelämään.

Aineiston analyysi etene kolmiportaisesti. Ensinnäkin aineistoa analysoitiin juonirakennanalyysin avulla
tarkastellen niiden kokonaisuutta ja kertomusten eri osioita. Analyysin toisessa vaiheessa aineis-
toa käsiteltiin temaattisella sisällönanalyysillä ja viimeinen analyysivaihe oli teorialähtöinen aineis-
ton vertailu kuntoutuksen valtaistavaan paradigmaan.

Kertomuksista löytyi juonirakennanalyysin avulla kahdenlaisia kertomuksia: yhdeksän voimaant-
umiskertomusta ja yksi sairauskertomus. Kuntoutujien kertomuksissa merkityksellisimmiksi asi-
oiksi nousivat: 1. voimaantuminen, 2. tuki ja apu sekä 3. toimijuus ja roolit ammatillisessa kuntou-
tuksessa. Kertojien kertomusten perusteella kuntoutuksen valtaistava paradigma toteutui pääsään-
töisesti ammatillisen kuntoutuksen kontekstissa. Joitakin eroavaisuuksia löytyi liittyen kuntoutuk-
sen käynnistymisen perusteisiin, toiminta-alueeseen sekä kuntoutuksessa käytettäviin keinoihin.
Kuntoutukseen vaikuttaa myös aktiivin paradigma.

Kertomusten perusteella ammatilliseen kuntoutukseen ohjautuminen vaikuttaa sattumanvaraiselta.
Kuntoutukseen pääsy ja tulevaisuuden toivo jo sinällään oli tuonut merkityksellisyyttä elämään.
Myös kuntoutuksen aikaisessa työharjoittelussa onnistuminen koettiin voimaannuttavana tietoisuu-
den ja ammatillisen identiteetin uudelleenrakentamisessa. Voimaantuminen oli edellytys ammatil-
liselle kuntoutumiselle ja sitä edesauttoivat vertaistuki, työharjoitteluissa onnistuminen, realistinen
osaamis- ja voimavarakeskeinen työskentely, kunnioitus, omaohjaajuus, kuntoutujan subjektivitee-
tin kunnioitus, toivon ja innostuksen ilmapäärin luominen sekä tulevaisuuteen suuntautuminen.

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

UNKILA, KIRSI: Empowerment in vocational rehabilitation. Narratives of vocational rehabilitation from clients in difficult labour market position.
Licentiate thesis, 138 pages, 2 appendices.
Degree of Specialized Social Worker
February 2015

Keywords: Vocational rehabilitation, difficult labour market status, empowerment, narrative approach, narrative.

Rising the age of retirement and prolonging of working careers are generally approved social objectives. While prolonging careers it becomes essential to retain the access to workforce and maintain their competence and workforce renewal. Vocational rehabilitation could be one potential mechanism of renewal, but its possibilities are to some extent insufficiently known and utilised.

The field of this study is research of vocational rehabilitation, and the purpose of the study is to give voice to clients in a difficult labour market position and listen to their narratives of rehabilitation. The research data consists of the accounts of ten former clients who had participated in a vocational course arranged by the Social Insurance Institution of Finland (Kela). The perspectives of this study are, firstly, empowerment in rehabilitation, and secondly, the narrative approach. It is useful to study rehabilitation from a narrative approach, because listening to a single client makes it possible to find out what methods of vocational rehabilitation and ways of encountering can bring about empowerment to an individual and sense of participation to work life.

The data analysis was carried out in three stages. First, the data were analysed using a storyline analysis method, focusing on the overall character and the different sections of the narratives. Second, the data were examined by means of thematic content analysis. Third, a theory-driven comparison was carried out between the data and the theoretic paradigm of empowerment in rehabilitation.

The storyline analysis showed two different types of narratives: nine stories of empowerment and one story of illness. The clients expressed the following themes as most significant: 1) empowerment, 2) help and support and 3) agency and roles in vocational rehabilitation. According to the clients' accounts, the empowering paradigm of rehabilitation was largely achieved in the context of vocational rehabilitation. Some differences were found related to the eligibility to start the rehabilitation, the range and scope thereof and the methods used in rehabilitation. In addition, the active paradigms of labour and social policy also affect the rehabilitation.

According to the narratives, directing towards vocational rehabilitation seemed accidental. Gaining access to rehabilitation and hope for the future alone had created a meaning to the lives of the clients. In addition, success in practical training during the rehabilitation empowered individuals to rebuild awareness and a vocational identity. A prerequisite for vocational rehabilitation was empowerment, facilitated by the following factors: peer support; success in practical training; a realistic, competence- and resource-centred work; respect; presence of a personal instructor; respect for the client's subjectivity; an environment of hope and enthusiasm; and orienting towards future.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. KONTEKSTINA KUNTOUTUS	4
2.1 Kuntoutuksen nelijako	5
2.2 Ammatillinen kuntoutus	8
3. TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMAT	13
3.1 Kuntoutuksen näkökulma	13
3.2 Narratiivinen näkökulma	21
3.3 Näkökulmien käsitteistöä	27
4. TUTKIMUSASETELMA	29
4.1 Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimuksen kulku.....	29
4.2 Analyysi.....	35
4.2.1 Juonirakenneanalyysi.....	36
4.2.2 Temaattinen luenta	38
4.3 Analyysin eteneminen	39
5. VOIMAANNUTTAVA KUNTOUTUS – ARKISTA SUHDETOIMINTAA	42
5.1 Voimaantumiskertomukset ja yksi sairauskertomus	42
5.2 Kertomusten kolme kategoriaa.....	53
5.2.1 Voimaantuminen	55
5.2.2 Tuki ja apu.....	68
5.2.3 Toimijuus ja roolit	77
5.3 Toteutuiko kuntoutuksen valtaistava paradigma?	96
6. TUTKIMUKSEN TULOKSIA JA POHDINTAA	104
6.1 Tutkimuksen yhteenveto	104
6.2 Tulosten pohdintaa	107
6.3 Tutkimusprosessin luotettavuudesta ja eettisyydestä	124
6.4 Tutkimuksen merkitykset käytännön kuntoutustyölle.....	126
Lähdeluettelo	133
Liite	

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Kurssien aikataulu	32
Kuvio 2. Labovin juonirakenneanalyysi	37
Kuvio 3. Analyysin eteneminen	41
Kuvio 4. Kuntoutujien kertomusten rakenne Labovin mallin mukaisesti + tulevaisuus aspekti ...	43
Kuvio 5. Ammatillisen kuntoutuksen suhdekartasto.....	112
Kuvio 6. Ammatillisen kuntoutuksen voimaannuttava matka	123

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Kuntoutusparadigman kehitys: vajavuusparadigman täydentymien valtaistavalla tai ekologisella toimintamallilla	17
Taulukko 2. Aktivoinnin kaksi pääsuuntausta	20
Taulukko 3. Miten valtaistava paradigma kertomuksissa toteutui? Kuntoutuksen valtaistavan paradigman vertailu tutkimuksen tuloksiin	103
Taulukko 4. Aktiivin paradigman näkyminen tutkimuksen tuloksissa	108

1. JOHDANTO

Ei se semmoista kuntoutusta ollut, kun kuulee mitä noi työkaverit kertoilee, että ne on ollut jossakin kylpylässä ja punttisalilla ja lenkkipolulla, mutta kun se oli sellaista mielenkuntoutusta, taikka sellaista kokonaisvaltaista, siinä niin ku testataan, että kestääkö ihminen sen säännöllisen työelämän, ja onko onko niinkun valmis toimiin porukassa ja niin pois-päin. Toisenlaista kuntoutusta. Sitä arvokasta justiin.(K5)

Eläkeiän nostaminen ja kansalaisten mahdollisimman pitkä työelämässä toimiminen on ollut yleisesti hyväksytty yhteiskunnallinen tavoite jo kauan. Työuria pidennettäessä keskiöön nousevat työvoiman saatavuuden, osaamisen ja uudistamisen turvaaminen. Yksi merkittävä uusintamisen mahdollistaja ja turvaaja voisi olla ammatillinen kuntoutus, mutta se on huonosti tunnettu ja osin riittämättömästi hyödynnetty resurssi. Työkykyä voidaan yrittää ylläpitää ja parantaa erilaisilla työhyvinvoinnin ja kuntoutuksen keinoilla. Kuntoutuksen keinot voivat olla: lääkinnällisiä, hoidollisia, liikunnallisia, kasvatuksellisia, koulutuksellisia, psykologisia, ammatillisia ja sosiaalisia (Järvikoski & Härkäpää 2011, 20- 22). Tutkimukseni paikantuu kuntoutuksen laajassa kentässä ammatillisen kuntoutuksen tutkimukseen, ja sen tehtävänä on antaa ääni ja kuunnella vaikeassa työmarkkina- asemassa olevien ammatillisten kuntoutujien kertomuksia kuntoutumisestaan.

Tutkimukseni kohteena ovat Kelan ammatilliset pitkät kurssit. Niitä on toteutettu vuodesta 2010 alkaen. Kela on pitänyt kurssit yhtenä ammatillisen kuntoutuksen palvelunaan, ja uudistanut niihin liittyvää standardia ja ohjeistusta vuoden 2014 alusta alkaen. Standardin muuttuessa on perusteltua selvittää, miten kurssit ovat tähän asti yksittäisten kurssilaisten elämään ja työelämäuraan vaikuttaneet ja tuottaneet kuntoutumista.

Työskentelen sosiaalityöntekijänä kuntoutuslaitos Vervessä Tampereella, jossa olemme tuottaneet Kelan ammatillisia kursseja vuosina 2010- 2014. Pitkiä, seurantapäivineen jopa vuoden mittaisia kursseja järjestimme neljä, joista kolmella toimin kuntoutujien omaohjaajana. Omaohjaaja työskentelee tiiviissä yhteistyössä kuntoutujan kanssa, etsien kuntoutujan terveydentilalle mahdollisimman hyvin soveltuvaa ammattia ja työtä ja työympäristöä. Lisäksi työhöni on kuulunut kurssien aikaisen työkokeilun ohjaaminen, ja jatkosuunnitelmien työstäminen yhdessä kuntoutujien kanssa. Kurssiin liittyvät työkokeilut ovat aina avoimilla työmarkkinoilla ”oikeissa” työpaikoissa, joten yhteistyö työnantajien kanssa on myös ollut tärkeätä. Olen seurannut läheltä monen kuntoutujan monivivah-teista matkaa kohti työelämää, ja siten yhteiskunnallisen osallisuuden rakentumista, ja katson kyke-

neväni keräämään ja tulkitsemaan kuntoutujien kertomuksia. Olen kokenut Kelan ammatilliset kurssit vaikuttavana ammatillisen kuntoutuksen keinona. Halusinkin lähteä selvittämään kurssien voimaannuttavia elementtejä lähemmin.

Tutkimukseni ei ole varsinaisesti kuntoutuksen vaikuttavuuden tutkimista, vaan tavoite on äänen antaminen ammatilliselle kuntoutujalle. Yksittäisen kuntoutujan kertomuksen kuuleminen on tärkeää, saadaksemme tietoa siitä, mikä yksilöä kuntoutti. Kertomusten kuulemisella on mahdollista löytää vastauksia siihen, mitä voisivat olla ne ammatillisen kuntoutuksen keinot ja kohtaamisen areenat mitkä tuottavat yksilölle osallisuuden tunnetta työelämään. Mitä ovat mahdollisesti ne kuntoutuksen keinot, joilla kuntoutujat voimaantuvat ja saavat työuransa jatkumaan, tai alkamaan uudestaan. Yksittäisen kuntoutujan ammatillisen kuntoutumisen tarinalle on paikkansa senkin takia, että yleensä työurista keskusteltaessa äänessä ovat virkamiehet ja viralliset poliittiset tahot, ja perustelut kuntoutukselle lähtevät taloudellisista syistä.

Tutkimukseni tekemiseen ja sen onnistumiseen ovat vaikuttaneet oleellisesti ne 10 ammatillista kuntoutujaa, jotka osallistuivat Tampereen Vervessä Kelan ammatilliselle kurssille vuosina 2010-2014, ja joita haastattelin narratiivisella otteella. Narratiivinen ote on perusteltua siksi, että ihmisten työurat ovat sarja erilaisia tarinoita. Kokemukseni mukaan harva työelämässä toimija on tietoisesti rakentanut uraansa, ja tehnyt sitä koskevia tietoisia valintoja. Usein työuraa ja sen etenemistä leimaavat sattumanvaraisuus, ja muut elämässä meneillään olevat henkilökohtaiset asiat. Tärkeätä työurien jatkamisessa mielestäni onkin, että huolimatta työurien henkilökohtaisista karikoista, yksilöt rakentavat niistä itselleen merkityksellisiä selitysmalleja ja selviytymistarinoita. Näiden tarinoiden voimaannuttavia ja osallisuutta rakentavia juonia käyttäen työelämään palaaminen, ja siellä toimiminen omista lähtökohdista on mahdollista.

Tutkimustehtäväni oli kuunnella entisten kuntoutujien kertomukset ammatillisesta kuntoutuksesta. Lähdin tutkimuksessani selvittämään, miten kuntoutujat kuvaavat kuntoutusprosessiaan, ja kuinka kuntoutuksen valtaistava paradigma toteutuu haastateltavien kertomuksissa ammatillisesta kuntoutuksesta? Aineiston analysoin narratiivisella otteella kolmiportaisesti, ensin juonirakenneanalyysin avulla, sitten analysoin aineistoa vielä perinteisemmin sen sisältöä eritellen, ja lopuksi etsin teorialähtöisesti aineistosta vastausta siihen, toteutuiko ammatillisessa kuntoutuksessa kuntoutuksen valtaistava paradigma.

Esittelen luvussa 2 tutkimukseni kontekstin. Pyrin avaamaan kuntoutuksen nelijakoa, ja tutkimukseni keskiössä oleva ammatillinen kuntoutus on saanut oman alalukunsa. Lisäksi esittelen Kelan ammatillista kuntoutusta ja kuntoutukseen liittyvää aikaisempaa tutkimusta. Luvussa 3 esittelen tutkimukseni näkökulmat, eli ensin kuntoutuksen näkökulman, missä taustoitan tutkimukseni paikkaa kuntoutuksen tutkimuksen kentällä, sekä avaan kuntoutuksen valtaistavaa paradigmaa tutkimuksen taustateorianaan. Toisena näkökulmana tutkimuksessani toimii narratiivisuus. Lopuksi esittelen vielä luvussa 3 tutkimukseni keskeisen käsitteistön. Luku 4 keskittyy esittelemään tutkimusasetelmaa esitellen tutkimuskysymykset, aineiston sekä tutkimuksen analyysin etenemisen. Luvussa 5 esittelen tutkimustulokset, ja viimeisessä luvussa (luku 6) on tutkimukseni lyhyt yhteenveto, tulosten pohdintaa sekä luotettavuuden ja eettisyyden pohdintaa. Lopuksi paikannan vielä tutkimukseni merkitystä ammatillisen kuntoutuksen käytänteissä, sekä pohdin yleisesti ammatillisen kuntoutuksen ilmiöitä.

2. KONTEKSTINA KUNTOUTUS

Luvun tavoitteena on avata kuntoutuksen käsitettä ja sen eri muotoja. Lisäksi pyrin lyhyesti esittelemään kuntoutuksen yhteiskunnallista paikkaa ja tehtävää. Luvun tärkeimpänä tavoitteena on avata ammatillisen kuntoutuksen käsitettä.

Eläkeiän nostaminen ja kansalaisten mahdollisimman pitkä työelämässä toimiminen on yleisesti hyväksytty yhteiskunnallinen tavoite. Työuria pidennettäessä keskiöön nousevat työvoiman saataavuuden, osaamisen ja uudistamisen turvaaminen. Yksi merkittävä uusintamisen mahdollistaja ja turvaaja on ammatillinen kuntoutus. Suurelta osin valituissa politiikan suunnanmuutoksissa on kyse väestön ikääntymisestä, ja sen tuomista haasteista työväestön riittävyydelle ja tuottavuudelle. Tavoitteisiin on pyritty pääasiassa kahta reittiä: varhaisen eläköitymisen reittejä on tukittu, ja työelämässä olevien jaksamiseen on pyritty kiinnittämään huomiota. Ongelmana vain on, että varhainen eläköityminen liittyy lainsäädännössämme työ- ja tai toimintakyvyn ongelmiin. Lakien muuttaminen ja eläkeiän nostaminen eivät suoraan muuta ihmisten kokemaa hyvinvointia, tai todellista terveydentilaa. Työkykyä voidaan yrittää ylläpitää ja parantaa erilaisilla työhyvinvoinnin ja kuntoutuksen keinoilla.

Kuntoutus on eri aikoina määritelty eri tavoin. Kuntoutuksen kehityssuunnat noudattavat yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia ja poliittisia valintoja. Tämän takia kuntoutuksen kansainvälinen vertailu on vaikeata. Yleensä kuntoutusta on perusteltu sekä yksilön, että yhteiskunnan hyvällä. Miltei poikkeuksetta kuntoutuksen perusteluista pyritään kuitenkin löytämään taloudellisia hyötynäkökohtia. Kuntoutus on osa sosiaalipoliittista järjestelmäämme, ja se on vuosien myötä toiminut yhteiskunnallisena säätelyjärjestelmänä; hyvinä aikoina saattanut ihmisiä työelämäyhteyteen, huonoina aikoina seulonut huonokuntoisia ja/tai muuten syrjäytyneitä ihmisiä työvoiman ulkopuolelle. Voimakkaasta yhteiskunnallisesta vaikuttamisulottuvuudestaan huolimatta, kuntoutus yleensä määrittellään ihmisen oikeutena ihmisarvoiseen elämään, oikeutena onnellisuuteen ja hyvinvointiin, itsenäisyyteen ja oikeudenmukaisuuteen. (Järvikoski & Härkäpää 2008, 51- 52.)

Kuntoutus on laajentunut ja muovautunut yhteiskunnan muutoksen myötä. Kuntoutuksen varhaisten vaiheiden voidaan sanoa olevan ns. korjaavia toimintoja, jolloin tarkoituksena oli estää jo syntyneen haitan tai työkyvyttömyyden jääminen pysyväksi, ja palauttaa ihmisen toimintakykyä. Yhteiskunnan moninaistumisen myötä on puhuttu kuntoutuksen laajentumisesta. Vertikaalinen laajentuminen merkitsee kuntoutuspalveluiden lisääntymistä, ja niiden tarjoamista aikaisempaa suuremmalle osalle väestöä. Horisontaalinen laajentuminen taas merkitsee kuntoutuksen tarjoamista kokonaan uusille

väestöryhmille, eli kuntoutuksen kohderyhmien uudelleen määrittelyä. Horisontaalinen laajentuminen sisältää kolme toisiinsa liittyvää kehityslinjaa: Kuntoutuksen vamma- tai sairauskäsityksen laajentumisen, kuntoutuksen varhaistumisen ja kuntoutuksen laajentumisen tilanteisiin, joissa kuntoutuksen syy ei enää ole välttämättä diagnosoitu vamma tai sairaus. (Järvikoski & Härkäpää 2008, 54.)

Kuntoutumista on kuvattu yksilön kasvu- ja oppimisprosessina. Käsitettä kuntoutuminen on pyritty käyttämään korostamassa ihmisen omaa roolia kuntoutustapahtumassa. Kuntoutujan ja kuntoutumisen käsitteet kertovat paremmin siitä, kuka on kuntoutustapahtuman keskiössä, kuka ratkaisee sen sujumisen ja kuka siitä on vastuussa (Suikkanen & Lindh 2012, 53). Järvikosken (2013, 9) mukaan sosiaalinen integraatio ja osallistuminen ovat kuntoutuksen yleistavoitteita, mutta eivät sisällä samaa muutosnäkökulmaa kuin kuntoutuminen.

Kuntoutus on luonteeltaan monijärjestelmäriippuvaista, eikä se muodosta omaa riippumatonta vahvaa yhteiskuntapoliittista kokonaisuutta. Kuntoutus on osa perusterveydenhuollon, erikoissairaanhoidon, työvoimahallinnon, työeläkejärjestelmän, vakuutusyhtiöiden ja Kelan toimintaa. Kuntoutus on jokaisessa toimintaympäristössään organisaation perustehtävän lisänä, ja siten ikään kuin monien ”pakotettu kaveri”. Yleensä kuntoutus on kaverina silloin, kun perusprosessiin tulee arkisia sujuvuusongelmia. (Suikkanen & Lindh 2012, 51.)

Ehkä ”pakotetun kaverin” roolistaan johtuen kuntoutus on jäänyt suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa marginaaliseen asemaan, vaikka sillä voisi olla tärkeä rooli ihmisten työurien pidentämisessä, ja väestön ikääntymisestä johtuvien haasteiden kohtaamisessa. Kuntoutuksen laajentumiskehitys on kasvattanut kuntoutuksen kanssa tekemisissä olevien toimintaympäristöjen määrää, ja kuntoutuksen palvelujärjestelmä koetaankin yleisesti sekavaksi ja monimutkaiseksi. Kuntoutusjärjestelmän kompleksisuus koetaan ongelmaksi, kun eri organisaatioiden välinen yhteistyö ei toimi, eivätkä erilaiset hoito- ja kuntoutusketjut toteudu.

2.1 Kuntoutuksen nelijako

Kuntoutus on perinteisesti luokiteltu neljään osa-alueeseen. Kuntoutuksen nelijako lääkinnälliseen, kasvatukselliseen, sosiaaliseen ja ammatilliseen on säilynyt vuosikymmenestä toiseen, huolimatta kuntoutuksen laajentumiskehityksestä. Avaan seuraavaksi jokaista kuntoutuksen osa-aluetta, keskittyen erityisesti ammatillisen kuntoutuksen esittelyyn, josta on oma alalukunsa.

Lääkinnällinen kuntoutus

Lääkinnällisellä kuntoutuksella tarkoitetaan yleensä lääketieteellisiä tutkimuksia ja niiden pohjalta käynnistettäviä fyysistä ja/tai psyykkistä toimintakykyä parantavia kuntoutusmuotoja. Niitä voivat olla mm. terveyttä ja toimintakykyä edistävät terapiat, neuvonta, apuvälinepalvelut, sopeutumisvalmennus ja sekä erilaiset kuntoutusjaksot laitosp- tai avohuollossa ja kuntoutusohjaus. Päävastuu lääkinällisen kuntoutuksen järjestämisestä on terveydenhuollolla. Sopeutumisvalmennuksesta vastaa suurelta osin Kela. Lääkinnällisen kuntoutuksen tavoitteena on ihmisen työ- ja toimintakyvyn parantaminen. (Paatero ym. 2008, 33- 359.)

Lääkinnällinen kuntoutus on määritelty toiminnaksi, jossa toimintakykyään menettänyttä ihmistä autetaan saamaan toimintakykyään takaisin, tai kompensoimaan menetyksiä. Siten se on varsin sairauslähtöinen. Työ- ja toimintakykydiskurssin korostuessa lääkinällisen kuntoutuksen termin rinnalle onkin noussut käsitteet toimintakykykuntoutus, tai toimintakykyä parantava ja ylläpitävä kuntoutus. Toimintakykykuntoutus kuvastaakin ehkä paremmin tämän hetken lääkinällistä kuntoutusta; käsite terveydestä ja hyvinvoinnista ja sairauksien hoitamisesta on nykyään holistinen, käsittäen terveelliset elintavat, liikunnan ja ravitsemuksen. (Järvikoski 2013, 44.)

Kasvatuksellinen kuntoutus

Kuntoutusportin sivulla (www.kuntoutusportti.fi) kasvatuksellinen kuntoutus määritellään vammaisen tai vajaakuntoisen lapsen tai aikuisen kasvatuksena tai koulutuksena, jotka usein vaativat erityisjärjestelyjä. Kuntoutusportin mukaan, tavoitteena on yksilöllisyyden ja elämänhallinnan kehittäminen, kasvatuksen ja opetuksen ja oppilashuollon avulla. Päävastuun kasvatuksellisesta kuntoutuksesta kantavat kunnat. Järvikoski & Härkäpään (2011, 22) mukaan kasvatuksellinen kuntoutus on ihmisen – usein lapsen- kehitysprosessin tukemista monialaisin menetelmin, ja kasvatuksellisella kuntoutuksella pyritään voittamaan vammaisuuden, pitkäaikaissairauden tai muiden erityistilanteiden asettamia esteitä yksilön kehitykselle.

Yleisesti ottaen kuntoutus on luonteeltaan oppimis- ja kehitysprosessi, koska ihminen pyrkii sopeutumaan uuteen elämäntilanteeseensa, ja oppimaan sen edellyttämiä tietoja, taitoja ja valmiuksia. Siten kasvatukselliset elementit ovat aina läsnä kuntoutuksessa. Koska kuntoutusprosessin eteneminen vaatii oppimista käyttämään tietoja ja taitoja ja kokemusta omassa toiminnassa, ja siten paikkaamaan toimintakykyvajeita, raja muihin kuntoutuksen osa-alueisiin on häilyvä. Esim. lasten kun-

toutus sisältää aina kasvatuksellisen kuntoutuksen lisäksi paitsi toimintakyvykuntoutusta, myös sosiaalista kuntoutusta. Järvikoski (2013, 49) esittelee kasvatuksellisen kuntoutuksen osa-alueiksi fyysisen toimintakyvyn (liikunnallinen ja motorinen valmius), psyykkisen itsenäisyyden (realistinen minäkuva, itsensä hyväksyminen ja itsetunto ja riippumattomuus muista), sosiaaliset vuorovaikutustaidot (subjektina toimiminen ja toisten huomioiminen) sekä kansalaisuustaidot (osallistuminen ja oman viiteryhmän aseman parantaminen). (Järvikoski 2013, 48 -49.)

Sosiaalinen kuntoutus

Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan erilaisia prosesseja, joilla pyritään yksilön sosiaalisen toimintakyvyn parantamiseen. Tällöin tavoitteena on tukea yksilön kykyä selviytyä erilaisista sosiaalisista tilanteista ja rooleista, ja sen kautta tukea hänen osallisuuttaan. Vilkkumaa (2004) on todennut, että sosiaalinen kuntoutus voidaan nähdä paitsi yhtenä kuntoutuksen osa-alueena, myös eräänlaisena kuntoutusta yleisestikin luonnehtivana kattokäsitteenä, onhan kaikessa kuntoutuksessa taustalla kuntoutujan yleisen elämänhallinnan sekä osallisuuden tukeminen. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 22.)

Kuntoutusportin (www.kuntoutusportti.fi) mukaan sosiaalinen kuntoutus tukee syrjäytyneiden henkilöiden paluuta yhteiskunnalliseen osallisuuteen vahvistamalla kuntoutettavan sosiaalista toimintakykyä, ja sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksiä. Sosiaalihuoltolain (tulee voimaan huhtikuussa 2015) uudistuksen myötä sosiaalinen kuntoutus on saamassa lainmukaisen määritelmän. Lakiuudistukselle on asetettu paljon odotuksia. Sosiaalisen kuntoutuksen suunnittelu ja toteutus on kuntien vastuulla, ja se velvoittaa kuntia järjestämään sosiaalista kuntoutusta ihmisen toimintakyvyn ylläpitämiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja avuksi lähisuhde ja perheväkivalta ja kriisitilanteisiin.

Laki sosiaalisesta kuntoutuksesta on esimerkki kuntoutuksen laajentumiskehityksestä. Sosiaalisessa kuntoutuksessa kuntoutukseen pääsyn tai tarpeen taustalla ei ole lääketieteellinen diagnostiikka, vaan sosiaalinen syy. Kyse on henkilöistä, jotka ovat monista eri syistä syrjäytyneet työelämästä ja yhteiskunnallisesta toiminnasta. Järvikosken (2013, 47) mukaan kuntoutuksen uudet kohderyhmät osoittavat sosiaalisen kuntoutuksen tarpeen tällä hetkellä. Kuntoutuksen uudet ryhmät; pitkäaikaisesti työttömät, päihdeongelmaiset, syrjäytyneet nuoret, rikoksen tekijät jne. eivät ole perinteisen lääketieteellisen tai ammatillisen kuntoutuksen avulla autettavissa.

Odotukset sosiaaliselle kuntoutukselle ovat korkeat. Toivottavaa on, että uudenmuotoinen kuntien järjestämä sosiaalinen kuntoutus onnistuu saattamaan ihmisiä työelämäyhteyteen, eikä toimi vain

perinteisen kuntoutuksen ”toivottomien tapausten” ohjauspaikkana, ja siten syvennä jo ennestäänkin varsin kompleksista ja sektoroitunutta kuntoutusjärjestelmää.

2.2 Ammatillinen kuntoutus

Työikäisten kuntoutus määrittyy ja toteutuu vahvasti suhteessa työelämään: työllistymiseen, työhön palaamiseen tai työssä jaksamiseen. Yhteiskunnalliset tavoitteet kaikkien osallistumisesta työelämään ja työurien pidentämiseen, asettavat odotuksia ja haasteita kuntoutukselle. Kuntoutuksen haastetta lisäävät työmarkkinoiden rakenteiden ja työsuhteiden luonteen muuttuminen. (Rajavaara 2009.)

Ammatillinen kuntoutus on osa lakisääteistä sosiaalivakuutustamme ja kuntoutusjärjestelmäämme. Sen toteutuksesta vastaa neljä tahoa: Kela, työeläkevakuuttajat, tapaturma- ja liikennevakuutuslaitokset sekä TE-keskukset. Tosin, viimeaikaisessa kehityksessä Työ- ja elinkeinoministeriö on lopettanut ammatillisen kuntoutuksen käytön käsitteenä, ja pitkälti käytännössäkin (ks. myös Karjalainen 2011, 97-98).

Ammatillinen kuntoutus voi olla ammatinvalinnanohjausta, erilaisia selvityksiä ja tutkimuksia, ammatillista koulutusta, työkokeilua tai muita työllistymistä tai työssä pysymistä edistäviä toimenpiteitä. Työeläkevakuuttajat vastaavat niiden henkilöiden ammatillisesta kuntoutuksesta joilla on ns. vakiintunut työelämäsuhte, sekä viimeisen viiden vuoden aikana ansaittua palkkatuloa tietty määrä (v. 2014: 33 930,09€). Vakuutusyhtiöt vastaavat työ- ja liikenneonnettomuuksissa työkykynsä menettäneiden henkilöiden kuntoutuksesta, ja Kela heistä joilla kuntoutukseen pääsyn lääketieteelliset edellytykset täyttyvät, mutta edellä mainitut ehdot eivät. TE-toimistojen ammatillinen kuntoutus taas koskee työttömiä henkilöitä. (www.stm.fi/sosiaali-ja_terveyspalvelut/kuntoutus/palvelujen_jarjestaminen.)

Kaikkien ammatillista kuntoutusta järjestävien tahojen tavoitteena on tarkoituksenmukaisen kuntoutuksen avulla auttaa ihmisiä viasta, vammasta tai sairaudesta huolimatta osallistumaan työelämään. Kuten edellisessä lauseessa käy ilmi, ammatilliseen kuntoutukseen pääseminen on ollut vahvasti lääketieteelliseen diagnostiikkaan perustuvaa. Jo siihen hakeutuminen edellyttää lääkärin kirjoittamaa B-lausuntoa, ja uhkaa työkyvyttömyydestä ja eläköitymisestä vian, vamman tai sairauden perusteella, ellei ammatillista kuntoutusta järjestetä. Tätä lääketieteeseen perustuvaa portinvartijuutta on arvosteltu (Karjalainen 2011, 91; Suikkanen ym. 2010), ja vaadittu kuntoutukseen pääsemisen helpottamista. Edellä kerrottu kuntoutuksen horisontaalisen laajentumisen kolmas ulottuvuus, laadullinen laajentuminen on muuttanut kuntoutusta terveydenhuollon näkökulmasta eniten. Portinvar-

tijuuteen esitetty kritiikki on tuottanut siinä määrin tulosta, että 1.1.2014 Kelan ammatillisen kuntoutuksen myöntöedellytyksiä muutettiin siten, että nykyistä useampi työikäinen ja erityisesti nuoret pääsevät varhaisessa vaiheessa ammatilliseen kuntoutukseen. Tähän asti myöntöperusteissa on ratkaisevassa asemassa ollut lääketieteellinen diagnostiikka, mutta uudistuksen myötä myöntöperusteissa huomioidaan lisäksi myös ihmisen elämäntilanne, sosiaalinen toimintakyky ja vaikea kokonaistilanne sekä syrjäytymisen uhka. Lakiin tuli siis mukaan sosiaalinen. (www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1870374#fi.) Työni arjessa, eli käytännön kuntoutustyössä (tilanne syksy 2014), uudistus on näkynyt siten, että työeläkekuntoutukseen oikeutettuja kuntoutujia on tullut Kelan harkinnanvaraiseen kuntoutukseen (kuntoutustarveselvitykset) enemmän kuin ennen. Päätöksissä on nimenomaan vedottu yksilön vaikeaan kokonaistilanteeseen, ja ilman kuntoutusta pysyvästi työelämästä syrjäytymisen uhkaan. Vaikuttaakin siltä, että Kela on viimeaikaisessa ammatillisen kuntoutuksen palvelutuotteidensa sekä sisällön että ohjautumismekanismien kehittämisessä ollut varsin ketterä, ja toiminut kuntoutuksen tutkimustulosten mukaisesti (ks. esim. Suikkanen ym. 2010; Lindh 2013). Edellä kerrotuista kuntoutuksen järjestäjätahoista tutkimukseni kohteena on Kelan ammatillinen kuntoutus.

Kela järjestää henkilön työ- ja ansiokyvyn tukemiseksi, tai parantamiseksi ja työkyvyttömyyden estämiseksi, tarkoituksenmukaista ammatillista kuntoutusta. Ammatillista kuntoutusta voivat olla: ammatilliset kuntoutuskurssit (tämän tutkimuksen kohde), apuvälineet, elinkeinotuki, koulutus, koulutuskokeilu, kuntoutustutkimus ja -selvitys (yhdistyivät 1.1.2015 alkaen, uusi nimike on ammatillinen kuntoutusselvitys), TYK-kuntoutus, työhönvalmennus sekä työkokeilu. Lisäksi on olemassa vielä erikseen mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus. Harkinnanvaraisena Kelan ammatillisena kuntoutuksena mainittakoon vielä ASLAK-kuntoutus. TYK- ja ASLAK- kuntoutus ovat olleet sellaisia Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluita, joihin on ohjautunut työssä olevia ihmisiä (Saltychev ym.2012; Lind ym. 2013). Kuntoutuksen tavoitteena on tällöin ollut jaksamisen ja työelämässä jatkamisen tukeminen. Muut palvelut ovat kohdistuneet pääsääntöisesti ihmisiin, joilla työelämäsuhdetta ei ole, tai se on epätyypillinen. Kela -kuntoutuksen pääpaino rahallisesti ja kuntoutujamäärällisesti on viime vuosina ollut työssäolevien kuntoutuksessa. (www.kela.fi/kuntoutus.)

Kela järjesti vuosina 2007- 2011 ”Työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen”. Sen tavoitteena oli saada käyttöön uusia työikäisten kuntoutusmalleja, joiden tuloksia ja menetelmiä voitaisiin jatkossa soveltaa Kelan harkinnanvaraisessa ja ammatillisessa kuntoutuksessa. Kelan tavoitteena oli myös kuntoutuksen varhaistaminen, sekä joustavamman ja asiakaslähtöisemmän kuntoutuspolun aikaansaaminen. Kela toteutti kehittämishankkeen kilpailuttamalla siihen kuntoutuksen palvelutuottajia.

Kehittämishankkeet rajattiin vakiintuneissa työsuhteissa olevien henkilöiden kuntoutukseen, ja epätyypillisissä työsuhteissa olevien henkilöiden kuntoutukseen. Kuudesta hankkeesta viisi kohdistui työelämässä olevien ihmisten kuntoutuksen tutkimiseen, ja yksi epätyypillisissä työolosuhteissa olevien kuntoutukseen. (Aalto & Hinkka, 2011.)

Kehittämishankkeen tulosten perusteella Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluihin on viime vuosina pyritty sisään rakentamaan työvälineitä ja mekanismeja, jotka ohjaisivat kuntoutuksen tekemistä kehittämishankkeiden tulosten perusteella, sekä valtaistavan paradigman suuntaan (valtaistavasta paradigmasta luvussa 3. tarkemmin myöhemmin). Näitä ovat olleet mm. GAS- lomakemethodin käyttöönotto, mikä mahdollistaa kuntoutuksen tavoitteiden hyvinkin yksilöllisen mittauksen, ja siten mahdollistaa kuntoutujalähtöisen, yksilöllisen ja yksilölle merkityksellisen kuntoutuksen. Lisäksi kaikissa palveluissa on otettu käyttöön ns. kuntoutuksen seurantakäynnit ja –päivät, joiden tarkoituksena on turvata kuntoutuksen aikana syntyneiden sekä lääkinnällisten, mutta ennen kaikkea ammatillisten suunnitelmien toteutuminen. Myös työelämäyhteyttä on erilaisten työkokeilujen ja –harjoitteluiden tärkeyttä korostamalla pyritty parantamaan. Vuoden 2015 alussa otetaan käyttöön täysin uudistettu Kelan ammatillisen kuntoutuksen palvelu, ns. ammatillinen kuntoutuspalvelu, mikä korvaa aikaisemman kuntoutustarveselvityksen ja kuntoutustutkimuksen. Tavoitteena on kytkeä Kelan ammatillinen kuntoutus yhä lähemmäs työelämää, ja sen myötä työllistävää ammatillista kuntoutusta, kuten tutkimukset ja selvitykset ovat toivoneet (Gould ym. 2012; Aalto & Hinkka 2011; Tuisku ym. 2013; Lindh 2013).

Ammatillista kuntoutusta on viime aikoina tutkittu pitkälti myös sen vaikuttavuuden kautta. On selvitetty, että Kelan ammatilliseen kuntoutukseen osallistuvista merkittävä osa siirtyy eläkkeelle, varsinkin seurantajakson pidentyessä (Lind ym. 2009; Suikkanen ym. 2010; Lind ym. 2013). Kelan ammatillisen kuntoutuksen jäykkiä rakenteita ja palvelujärjestelmäkeskeisyyttä on moitittu (Lindh 2013). Lisäksi on kritisoitu sitä, että ammatillinen kuntoutus ei sisällä tarpeeksi työelämälähtöisiä elementtejä ja pyrkimyksiä, eikä näin ollen päädy toivottuun tulokseen, eli työllistymiseen. Näitä näkökulmia on esitetty työttömien (Karjalainen 2011), työeläkekuntoutujien (Gould ym. 2012) sekä Kelan ammatillisten kuntoutujien kuntoutumisesta (Aalto ym. 2009). Tutkimusten mukaan eläköityminen korostuu erityisesti niillä kuntoutujilla, joiden kuntoutus ei jatku tutkimusten ja selvittelyjen jälkeen. Sitten taas esimerkiksi ammatillisen kuntoutuksen kautta koulutukseen osallistuneiden työvoimaan osallisuus yleensä kasvaa. Kelan ja Te-toimistojen työhönvalmennukseen osallistuneiden kuntoutujien työllisyys lisääntyy jonkin verran. (Härkäpää ym. 2013.) Yleensä ammatillisen kuntoutuksen tutkimukset ovat siis keskittyneet lopputuloksen eli työelämäyhteyden arviointiin. Kuntoutusta on kuitenkin tutkittu myös kokemuksellisuuden ja narratiivisuuden keinoin (Valko-

nen, 1994; Valkonen, 1997; Hänninen & Valkonen 1998; Nikkanen, 2006; Reunanen ym.2012; Ylilahti 2014). Huomattavaa on, että varsin vähäisesti on tutkittu niitä kuntoutujia, joilla ei juurikaan ole työelämähistoriaa ja epätyypillinen työmarkkina-asema.

Rajavaaran mukaan (2009, 7-13) käsite ”ammattillinen” on kuntoutuksessa tyhjentyneessä perinteisestä sisällöstään, koska entisenlaisia ammatteja ei ole, ja työmarkkinat ja työolosuhteet asettavat uudenlaisia vaatimuksia ihmisen osaamiselle ja työvoiman uusintamiselle. Rajavaaran mukaan työikäisten kuntoutuksessa puhutaan usein sen ”työkytkennästä” eli liittymisestä työn ja työpaikan kehittämiseen. Epätyypillisten työsuhteiden aikana oman työn ja työpaikan kehittämisen toiminta on muutoksen edessä, ja kuntoutukselle asetetaan haasteita. Tutkimukseni keskiössä ovat kuntoutujat, joiden työelämäsuhte on olematon, vaatimaton tai traagisesti katkennut, tai he ovat muuten vaikeassa työmarkkina-asemassa.

Länsimaisen hyvinvointiajattelun keskeisenä ytimenä on ollut kansalaisuus, ja sen mukanaan tuomat oikeudet ja velvollisuudet. Suikkanen & Lindh (2010) esittävät, että kansalaisuuden tilalle on astunut työmarkkinakansalaisuus, ja yksilön oikeuksia ja velvollisuuksia määrittää vahvasti hänen sidoksensa ja suhteensa työmarkkinoihin. Työmarkkinakansalaisuus on dynaaminen käsite, ja yksilön velvollisuus on tehdä sen eteen työtä (identiteetiprojektit, elinikäinen oppiminen jne.). Käsite sopii postmoderniin aikakauteen, missä yksilön vastuu ja riskinkanto korostuvat. Työn vaatimusten kiristyminen, ja ennen kaikkea työnkuvien laaja-alaisuus edistävät kehitystä. Työelämä tunkeutuu yksityiseen, ja yksilön persoonallisuuden ominaisuudet, sosiaaliset valmiudet ja vuorovaikutustaidot korostuvat uusilla työmarkkinoilla. Yksilöiltä odotetaan oikeaa notkeutta, asennetta ja terveitä elämäntapoja. Suikkanen & Lindh toteavat, että nykymuotoisella ammatillisella kuntoutuksella ei kyetä vastaamaan työmarkkinakansalaisuuden asettamiin haasteisiin. He vaativat nykymuotoisen ammatillisen kuntoutuksen uudistamista. (Suikkanen & Lindh 2010, 53- 62.)

Ammatillisen kuntoutuksen portinvartijuutta muutettiin lakiuudistuksessa 1.1.2014 jälkeen, ja kuntoutukseen pääsyn lääketieteellistä rimaa laskettiin, ja lakiin tuotiin mukaan sosiaalinen. Silti käytännön työntekijän silmissä Kelan ammatilliseen kuntoutukseen pääseminen ei välttämättä vaikuta helpottuneen. Vuoden 2015 alusta tuli voimaan uusia Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluiden standardeja. Asiakasohjautuvuuden osalta niissä oli selvästi lähdetty siitä odotuksesta, että kunnat ottavat sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä yhä enemmän vastuuta kuntalaisten kuntoutuksesta. Kuntoutuksen monimutkaisessa ja -polvisessa järjestelmässä ihminen voikin huomata olevansa ”liian huono kuntoutukseen”. Kuntoutuksen polku voi esim. mielenterveyskuntoutujan kohdalla rakentua jo varsin vaativaksi: perusterveydenhuolto- psykiatrisen klinikka- kunnan sosiaalinen kuntoutus –

Kelan kuntoutus – Kelan ammatillinen kuntoutus – (työvoimahallinnon kuntoutus tai koulutus)-avoimen sektorin työ? Sektoroitumiskehitys vaikuttaisi syvenevän, ja yhtenä vaikuttimena tässä ovat vaatimukset kuntoutuksen vaikuttavuudelle, mitä mitataan ammatillisessa kuntoutuksessa pääsääntöisesti työllistymisen perusteella. Siihen ei ”liian huono” kuntoutuja kykene.

Yhteiskunnallisessa viitekehyksessä tutkimukseni paikantuu kuntoutuksen kentälle, sen ammatillisen kuntoutuksen alueelle. Ammatillisen kuntoutuksen alueella tutkimukseni tarkentuu koskemaan Kelan ammatillista kuntoutusta ja Kelan ammatillisia kursseja, koskemaan ihmisiä joilla on epätyyppillinen tai vaikea työmarkkina-asema. Tarkastelen Kelan ammatillisia kursseja tarkemmin luvussa 4. Seuraavaksi pyrin avaamaan tutkimukseni näkökulmia.

3. TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMAT

Tässä luvussa esittelen kuntoutuksen tutkimuksen teoreettisia näkökulmia, ja paikannan oman tutkimukseni siellä. Sisällöllisen näkökulman ohella esittelen narratiivisen otteen tutkimuksen metodologisena näkökulmana.

3.1 Kuntoutuksen näkökulma

Kuntoutuksen tutkimuksen kenttä

Kuntoutuksen tutkimuksen kohteena voivat olla kuntoutuksen erilaiset käytännöt, ja kuntoutukseen liittyvät diskurssit sekä ilmiöt. Näitä ovat esim. kuntoutuksen tarpeet ja edellytykset, kuntoutukseen valikoituminen ja ohjautuminen, kuntoutuksen toimintamuodot ja toimintaympäristöt, kuntoutuminen ja kuntoutuksen vaikuttavuus. Koska kuntoutus on laajamittaista yhteiskunnallista toimintaa, sitä voidaan tutkia mikro- meso- ja makrotasolla. Kuntoutuksen tutkimisen ongelmana, ja toisaalta voimavarana on ollut se, että sitä voidaan lähestyä useiden eri tieteenalojen näkökulmista, viitekehysistä ja paradigmoista. Hyvin karkeasti ottaen kuntoutuksen tutkimusta voidaan kuitenkin lähestyä kahdelta eri tavalla: se voidaan ymmärtää tutkimukseksi, jonka kohteena ovat toisaalta kuntoutuksen työkäytännöt, ja toisaalta kuntoutukseen liittyvät ilmiöt. Perinteisesti kuntoutuksen tutkimuksessa ovat korostuneet lääketieteelliset ja psykologiset kysymyksenasettelut. Lähtökohta on tällöin ollut varsin vajavuus- ja toimintakykyrajoitteinen. Kuntoutuksen valtaistavan paradigman saadessa tilaa kuntoutuksen diskurssissa, myös sosiaalitieteellinen tutkimus on lisääntynyt. Rekisteri- ja tilastointimenetelmien parantuessa myös erilaiset pitkittäistutkimukset, ja kuntoutuksen toimeenpanoon liittyvien tutkimusten toteuttaminen on helpottunut. Julkisen talouden jatkuvan niukkenemisen takia, erityisesti 1990-luvulta alkaen, on lisääntynyt myös kuntoutuksen taloudellisuuden ja vaikuttavuuden tutkimus. Vammaisuuteen liittyvää tutkimusta on tehty perinteisesti muusta kuntoutuksen tutkimisesta irrallaan, ja sitä on tehty varsin runsaasti. (Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämisohjelma 2003.)

Viimeisin kuntoutuksen kehittämistä linjaava valtioneuvoston selvitys on tehty vuonna 2003. Tämän jälkeen kuntoutuksen kehittämistä ja tulevaisuuden strategioita on selvitelty hajautetusti eri ministeriöissä (esim. Ihalainen & Rissanen 2009; Vedenkannas ym. 2011; Arnkil ym. 2012). Ministeriöillä on selvityksiä tilatessaan taustalla oma viitekehyksensä, joten kuntoutuksen tutkimuksen ja kehittämisen linjaaminen on siis varsin sirpaleinen ja vaikeasti hahmotettava kokonaisuus.

Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämisohjelma (2003) luokittelee kuntoutuksen ja kuntoutumisen tutkimisen kolmiulotteista jäsenystä käyttäen. Ensinnäkin *Kuntoutuksen tutkimusta voidaan jaotella sen pääasiallisen toiminta-alueen tai tavoitteen mukaisesti*:

1. Osallisuus työhön; työssä jaksamiseen ja työllistymiseen liittyvät tavoitteet ja toiminta (työkyky ja työssä selviytyminen, työmarkkina-asema, työkykyä ylläpitävä ja ammatillinen kuntoutus).
2. Terveysteen, hyvinvointiin ja toimintakykyyn liittyvät tavoitteet ja toiminta (toimintakykytavoitteinen kuntoutus).
3. Sosiaaliseen osallisuuteen ja syrjäytymisen vähentämiseen liittyvät tavoitteet ja toiminta.
4. Teknologian, apuvälineiden ja tietoyhteiskunnan mahdollisuuksien hyväksi käyttöön liittyvät tavoitteet ja toiminta.

Toisaalta *kuntoutuksen tutkimusta voidaan jaotella näkökulman mukaan*. Tutkimuksen näkökulma voi olla:

1. Kuntoutus- ja palvelutarpeiden ja niiden havaitsemisen tutkimus,
2. Kuntoutuksen toimeenpanon (kohdentuminen, prosessi) toimintakäytäntöjen ja toimintapoliittikojen tutkimus,
3. Kuntoutumis- ja muutosprosessin (ihmisen ja ympäristön välisen suhteen muutos, oppimis- ja kasvuprosessi, elämänhallinnan ja hyvinvoinnin lisääntyminen) ja niitä koskevien tulkintojen tutkimus,
4. Toimintaympäristöjen, erityisesti kuntoutumista tukevien ympäristöjen tutkimus,
5. Toiminnan vaikuttavuuden (myös taloudellisen) tutkimus, kannattavuuden ja hyötyjen tutkimus,
6. Kuntoutuksen ja kuntoutuksen tutkimuksen käsitteelliset ja teoreettiset ja metodologiset kysymykset.

Kolmantena *jaotteluperusteena on tutkimuksen tarkastelutaso*. Tutkimus voi olla luonteeltaan:

1. Mikrotasoisista, ts. yksilöiden ja pienryhmien tilanteisiin ja interventioihin tai prosesseihin kohdistuvaa,
2. Mesotasoisista, ts. ilmiöitä ryhmä- ja organisaatiotasolla tutkivaa (esim. kuntoutusta kustantava organisaatio, palveluorganisaatio tai työpaikka) tai tutkimus voi olla

3. Makrotasoisista, ts. ilmiöitä väestötasolla tai kokonaisjärjestelmän tasolla tarkastelevaa (esim. lain-säädäntö, kuntoutuksen kokonaisjärjestelmän toiminta ja osajärjestelmien työnjakokysymykset). (Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämissuunnitelma 2003, 39-40.)

Tutkimukseni edustaa sosiaalitieteellistä tutkimusta, missä erityisen huomion kohteena on ammatil-linen kuntoutus, ja sen mukanaan tuomat mahdolliset muutokset ja merkitykset yksittäisen kuntou-tujan kokemusmaailmassa. Edellä kuvattuun jaotteluun perustuen tutkimukseni pääasiallinen toi-minta-alue ja tavoite on tutkia kuntoutujien osallisuutta työhön ja työllistymiseen liittyviin seikkoi-hin, mutta näkökulma on myös sosiaaliseen osallisuuteen ja syrjäytymiseen liittyvissä tekijöissä. Edelleen tutkimukseni näkökulma liittyy kuntoutumis- ja muutosprosessin tarkasteluun. Tavoitteena on löytää kuntoutujien kertomuksista yksilön ja ympäristön välisen suhteen muutosta ja oppimis- ja kasvuprosesseja, ja mahdollisesti myös kuntoutuksen mahdollistamia kokemuksia elämänhallinnan ja hyvinvoinnin lisääntymisestä. Tutkimukseni kohdistuu yksittäisen palveluntuottajan yksittäiseen palvelutuotteeseen, missä muutaman vuoden aikana on ollut tietty määrä yksittäisiä kuntoutujia. Tutkimuksen kohteena ovat yksittäisten kuntoutujien tuottamat kertomukset kuntoutumisestaan. Tutkimus perustuu valtaistavaan malliin, joka on ollut kuntoutustyön viitekehysnä jo jonkin aikaa (ks. Järvikoski & Härkäpää 2011, 52.)

Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämissuunnitelman (2003) lopputuloksissa todetaan, että suomalaista kuntoutusta tutkittaessa olisi hyvä keskittyä sellaisiin tutkimuksiin, missä kuntoutuksen toimin-taympäristöllä olisi suuri merkitys ts. sellaisten ilmiöiden ja toimintarakenteiden tutkimiseen, joista ulkomaisilla tutkimuksilla ei ole mahdollista saada tietoa. Erityisen tärkeänä pidetään tutkimuksia jotka liittyvät lasten ja nuorten terveyttä ja hyvinvointia ja osallisuutta tukevan kuntoutuksen toi-mintakäytänteiden tutkimiseen, ja työkykyä edistävän ja ammatillisen kuntoutuksen toimintakäy-töntöihin ja vaikuttavuuteen.

Kuntoutuksen paradigmat

Valtiolliset selvitykset lähtevät siitä, että jokaisen tulee omalta osaltaan kykyjensä mukaan osallis-tua hyvinvointiyhteiskunnan rahoitukseen, vain siten se saadaan turvattu. Kaiken kaikkiaan toteu-tettavaa sosiaalipolitiikka sanelevat taloudelliset lainalaisuudet. Jos valtion tasolla pohditaan uusia sosiaalisia innovaatioita tai sosiaalipoliittisia uudistuksia, media ei kysy niistä mielipidettä sosiaali-politiikoilta, vaan ekonomeilta. Yleinen yksilöllistymiskehitys ja aktiivisen kansalaisen esiin nou-seminen ovat vaikuttaneet myös kuntoutuksen paradigmaan. Paradigman käsitteellä tarkoitetaan jollakin tieteenalalla vallitsevaa käsitystä siitä, millainen on tarkastelun kohteena oleva todellisuus,

millaisin menetelmin sitä lähestytään ja mitkä ovat tieteenalan keskeisimpiä ratkaistavia kysymyksiä (Järvikoski & Härkäpää 2011, 49).

Kuntoutuksen historiallisesti vakiintuneen paradigman keskeisin lähtökohta on ollut yksilö ja vajaavuuskeskeisyys. Vajaakuntoisuus on tulkittu yksilöllisenä vikana, jota on pyritty korjaamaan yksilöä hoitamalla ja sopeuttamalla. Uudessa paradigmassa yksilön/kuntoutujan toimijarooli korostuu, ja hän on mukana omasta kuntoutuksestaan päätettäessä, ja hänen roolinsa on merkittävässä asemassa tilanteen arvioinnissa sekä suunnitelmien tekemisessä. On alettu puhua valtaistavasta tai ekologisesta toimintamallista. Yksilön aseman korostaminen on merkinnyt sitä, että yksilö on vahvemmin subjekti suhteessaan kanssatoimijoihin. Erityisesti kehitys on merkinnyt sitä, että tarkastelun kohteeksi nousee nyt yksilö vuorovaikutussuhteissaan toimintaympäristöönsä. (Karjalainen 2004, 20.)

Järvikoski ja Härkäpää (2011, 51) ovat hahmotelleet (Taulukko 1.) perinteistä vajaavuuskeskeistä ja uutta valtaistavaa paradigmaa teoreettisina ideaalimalleina. Paradigmamuutoksen kautta kuntoutuksen piirissä ymmärretään, että syyt ihmisten elämänongelmiin eivät ole vain heissä itsessään, vaan ennen kaikkea ihmisen ja hänen ympäristönsä välisessä suhteessa ja vuorovaikutuksessa. Näin ollen kuntoutustarpeen taustalla ei ole pelkästään yksilön vajaavuus tai sairaus, vaan ihmisen ja hänen fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä suhde. Näin ollen kuntoutuksen tavoitekaan ei enää voi olla yksilön vajaavuuksien aiheuttamien haittojen minimoiminen häntä kuntouttamalla ja sopeuttamalla, vaan tavoite on luoda kuntoutujan voimavaroja tukevia olosuhteita. Kuntoutuksen tavoitteena tulee olla yksilön voimaantuminen ja vahvistuminen, ja sen kautta parempi selviytyminen. Kuntoutuksen toiminnan laatu muuttuu yksittäisen kuntoutujan arvioinnista ja sopeuttamisesta hänen resurssiensa kehittämiseen, ja ympäristön mahdollisuuksien tutkimiseen. Kuntoutuksen keinot eivät niin ikään enää voi olla tutkimusta ja arviointia, vaan toimintaympäristöön kohdistuvaa vaikuttamistoimintaa ja kuntouksen tarjoamaa vertaistukea. Kuntoutujan oma rooli on yksiselitteisen keskeinen, ja hänet nähdään kaiken toiminnan keskiössä aktiivisena tavoitteita ja päätöksiä tekevänä subjektina. Kuntoutuksen toiminta-alueen paradigma näkee olevan yksilön ja hänen toimintaympäristönsä välisen suhteen luomisessa ja tukemisessa. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 49- 52.)

Taulukko 1. Kuntoutusparadigman kehitys: vajavuusparadigman täydentyminen valtaistavalla tai ekologisella toimintamallilla (Järvikoski ja Härkäpää 2011, 51).

	Vajavuusparadigma	Valtaistava tai ekologinen paradigma
Kuntoutustarpeen aiheuttaja	Yksilön puute tai vajavuus	Ihmisen ja hänen fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä suhde
Kuntoutuksen käynnistämisen peruste	Sairauden tai vamman aiheuttama haitta	Työssä ja arkielämässä selviytymisen vaikeudet, hyvinvointivajeet, elämänprojektien keskeytymisen uhka
Toiminnan tavoite	Vajavuuksien korjaaminen tai kompensointi	Voimavarojen vahvistuminen, uusien mahdollisuuksien luominen; parempi selviytyminen
Toiminnan laatu	Arviointi, hoito, valmennus, sopeutus	Yksilön resurssien kehittäminen, ympäristön mahdollisuuksien tutkiminen ja kehittäminen
Kuntoutuksen keinot	Arviointipainotteiset asian- tuntija- ja erityistason palvelut	Perus- ja lähipalvelut, yhteisö- ja kotikuntoutus, vertaistuki, työyhteistyö
Asiakkaan rooli	Intervention kohde, potilas, edunsaaja	Kuntoutuja, aktiivinen osallistuja ja päätöksentekijä; elämäänsä suunnitteleva subjekti
Kuntoutuksen toiminta-alue	Yksilö vajavuuksineen	Yksilö ja hänen toimintaympäristönsä ja sosiaaliset verkostonsa

Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämisohjelmassa (2003) kuntoutusparadigman kehitystä kuvataan etenemisenä vajavuusparadigmasta kohti valtaistavaa eli ekologista paradigmaa. Valtaistumisella tarkoitetaan tässä kuntoutujan vaikutusmahdollisuuksien, itsemääräämisen, osallisuuden ja hallinnan kokemusten vahvistumiseen. Valtaistava malli siis korostaa kuntoutujan subjektiutta ja toimijuutta. Meillä on edelleen Järvikoski & Härkäpään (2011, 52) mukaan vähän tietoa siitä, miten paradigman muutos näkyy kuntoutuksen asiakastyössä.

Yksi tämän tutkimuksen tavoitteista onkin selvittää sitä, miten kuntoutujien kertomuksissa tulee esiin oma toimijuus, osallisuus kuntoutuksessa omien tavoitteiden mukaisesti, ja onko toiminnan tavoite ollut ennen kaikkea yksilön toimintavajeiden paikkaamisessa, vai jo olemassa olevien vahvuuksien ja voimavarojen korostamisessa ja hyväksikäyttämisessä. Toisaalta, valtaistava paradigma soveltuu hyvin postmodernin ajan kuntoutukselle asettamiin vaatimuksiin. Sen korostaessa asi-

akkaan yksilöllisyyttä, osallisuutta ja toimijuutta se asettaa myös kuntoutuksen (ja sosiaalityön) työntekijöiden aseman uudelleen arvioitavaksi. Postmodernissa asiantuntijuuskäsityksessä asiakaslähtöisyys on keskiössä, ja asiantuntijuus rakentuu jatkuvissa uudelleen käytävissä neuvotteluissa. Hyvinvointityöntekijöiden roolina ei ole osoittaa selkeitä ongelmia ja niiden ratkaisuja, vaan tilanteet ovat luonteeltaan muuttuvia ja neuvottelullisia (ks. Romakkaniemi & Väyrynen 2011, 139). Jatkuva muutos niin työelämässä kuin yksilöiden tilanteissa vaatii työntekijältä joustavuutta ja ketteryyttä, kuten myös palveluilta ja käytössä olevilta työmenetelmiltä. (Juhila 2006; Jokinen & Juhila 2008; Rostila & Vinnurva 2013; Närhi ym. 2013.) Tarkennettakoon vielä, että tässä tutkimuksessa valtaistavasta eli ekologisesta kuntoutuksen paradigmasta käytetään käsitettä kuntoutuksen valtaistava paradigma, tai pelkkää valtaistavaa paradigmaa.

Valtaistavan paradigman mukaan kuntoutuminen ja selviytyminen mahdollistuvat yksilön ja luonnollisen, rakennetun, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön vuorovaikutuksessa ja ovat siten luonnostaan syntyviä ilmiöitä. Uuteen ajattelutapaan liittyy paitsi toimintaympäristön huomioiminen kuntoutuksessa, myös kuntoutujan omien kokemusten, vaikutusmahdollisuuksien ja aktiivisen osallisuuden varmistaminen. Valtaistava viitekehys kuntoutuksessa perustuu näkemykseen, että ihmisen elämänsä muodostuu vuorovaikutuksessa toimintaympäristön kanssa. Näin ollen kuntoutumistakin määräävät paitsi yksilölliset myös yhteiskunnalliset tekijät. Siten kuntoutusprosessiin tulevat mukaan paitsi perhe, työ ja koulutusmaailma myös yhteiskunta ja sen normit, arvot ja käytännöt. (Järvikoski ja Härkäpää 2011.)

Aktiivin paradigma

Länsimaisen hyvinvointiajattelun keskeisenä ytimenä on ollut kansalaisuus ja sen mukanaan tuomat oikeudet ja velvollisuudet. Suikkanen & Lindh (2010) esittävät, että kansalaisuuden tilalle on astunut työmarkkinakansalaisuus, ja yksilön oikeuksia ja velvollisuuksia määrittää vahvasti hänen sidosensa ja suhteensa työmarkkinoihin. Työelämä tunkeutuu yksityiseen ja yksilön persoonallisuuden ominaisuudet, sosiaaliset valmiudet ja vuorovaikutustaidot korostuvat uusilla työmarkkinoilla. (Suikkanen & Lindh 2010, 53- 62.) Ihmisen mieltäminen työmarkkinakansalaiseksi on ajatuksellisesti lähellä aktiivin paradigmaa. Aktiivin paradigma on historiallisessa liikkeessä, mutta kiteytettyinä sen voisi katsoa olevan harjoitettua työvoima- sosiaalipolitiikkaa jolla pyritään saattamaan kansalaisia työelämäyhteyteen ”aktiiviseksi kansalaiseksi”, pois sosiaaliturvalta. (Karjalainen & Keskitalo 2013.) Käsitteenä työmarkkinakansalaisuus sisältää laajemman kontekstin, liittyen ihmisen mahdollisuuteen toteuttaa itseään kansalaisena.

Paradigmojen paradoksi kohtaa, kun pohditaan kuntoutuksen valtaistavan toimintamallin ja aktiivien hyvinvointivaltio paradigman ihmiskäsityksien eroavaisuuksia. Miten nämä kaksi paradigmaa voivat kohdata ja toimia saman tavoitteen eli työmarkkinakansalaisuuden saavuttamiseksi, jos niiden keinovalikoima ja ihmiskäsitys ovat poikkeavia? Voiko ja onko kuntoutukselle mahdollista toimia valtaistavan paradigman aatteiden perusteella, jos sen tavoitteita pitkälle sanelee yhteiskunnan sille asettamat tavoitteet suhteessa yksilöiden aktivoimiseen, osallistamiseen ja työllistymiseen?

Kuntoutus, ja erityisesti ammatillinen kuntoutus tarjoaa yhden mahdollisuuden turvata kaikkien kansalaisten työmarkkinakansalaisuus. Siten ammatillinen kuntoutus on osa työvoimapolitiikkaa, mihin taas aktivointipolitiikka tiiviisti kytkeytyy. Keskitalo ja Karjalainen (2013, 12- 16) esittävät, että aktiivitoimissa voidaan erottaa työhön tähtäävä angloamerikkalainen malli ja laaja-alaisempi työttömän työllistymisedellytysten parantaminen.

Keskitalo ja Karjalainen (Taulukko 2.) ovat hahmotelleet aktivoinnin kahta pääsuuntausta. *Työkeskeisessä* mallissa ensisijaisena perusteluna aktivointitoimille nähdään etuusriippuvuuden torjunta, ja sen takia tähtäin on mahdollisimman nopeassa työllistymisessä. Työkeskeinen aktivointi lähtee siitä, että työttömän on otettava vastaan mitä tahansa työtä, ja hän saa intensiivistä ja henkilökohtaista ohjausta. Strategiana tässä politiikassa on avoimien työmarkkinoiden kynnysten ylittäminen, ja keinoina nähdään erilaisten yksilöllisten sopimusten mm. työllistymissuunnitelmien tekeminen. Mikäli yksilö pyrkimyksissään epäonnistuu tai niistä kieltäytyy, seurauksena ovat erilaiset sanktiot. *Inhimillisen pääoman kehittämistä korostavassa lähestymistavassa* toiminnan perusteena on syrjäytymisen torjunta ja sosiaalisen integraation edistäminen. Toiminnan tavoitteena on työttömän työllistymisvalmiuksien edistäminen ja kestävä työllistyminen. Toimenpiteinä nähdään aktiivisten työvoimapalvelujen tarjoaminen, sosioekonomisiin olosuhteisiin vaikuttaminen, koulutus ja henkilökohtainen palvelu. Strategiana tässä mallissa on mm. tukityöpaikkojen ja työllisyyskoulutusten hyödyntäminen, ja keinoina mm. sopimuksellisuus mm. aktivointisuunnitelmat ja kuntoutus. Yksilöllisinä seurauksina ovat niin ikään sanktiot, mutta myös anteliaat tuensaannin ehdot, mikäli aktiivitoimissa pysyy. Keskitalon ja Karjalaisen mukaan työkeskeinen malli on voimassa lähinnä angloamerikkalaisissa maissa, inhimillisen pääoman kehittämistä korosta lähestymistapa taas Pohjoismaissa ja Euroopassa. (Keskitalo & Karjalainen 2013, 12- 16.)

Taulukko 2. Aktivoinnin kaksi pääsuuntausta (Keskitalo & Karjalainen 2013, 13).

	Työkeskeinen lähestymistapa	Inhimillisen pääoman kehittämistä korostava lähestymistapa
Yhteiskunnallinen konteksti	Liberaali, selvärajaisesti kohdennettu angloamerikkalainen aktivointipolitiikka	Universaali, osittain kohdennettu pohjoismainen ja eurooppalainen aktivointipolitiikka
Perustelut	Etuusriippuvuuden torjunta	Syrjäytymisen torjunta ja sosiaalisen integraation edistäminen
Yleiset tavoitteet ja kohteet	Työn ensisijaisuus, nopea työhön pääsy	Työllistymisvalmiuksien edistäminen, kestävä työllistyminen
Toimenpiteet	Intensiivinen henkilökohtainen tuki työnhaussa, lyhytaikainen koulutus, minkä tahansa työn vastaanottaminen	Aktiivisten työvoimapalvelujen tarjonta, pitkäaikainen koulutus, sosiaali- ja terveystyöpalvelujen tarjonta, henkilökohtainen palvelu
Työmarkkinastrategiat	Tarjontakeskeisyys, avoimet työmarkkinat ja työmarkkinakynnysten ylittäminen	Tarjontakeskeisyys, tukityöpaikkojen ja työllisyyskoulutuksen hyödyntäminen
Aktivointikeinot	Sopimukset yksilöllisten aktivointi ja työllistymissuunnitelmien muodossa	Sopimukset yksilöllisten aktivointi ja työllistymissuunnitelmien muodossa; kuntoutus
Yksilölliset seuraukset	Tiukat tuen saannin ehdot, sanktioiden käyttö, tuen menetys ja/tai määräaikainen tuki	Anteliaat tuen saannin ehdot, sanktioiden käyttö, harkinnanvarainen tuen alennus tai määräaikainen tuen menetys

Tämän tutkimuksen näkökulmavalintoina toimii kuntoutuksen paradigman *valtaistava eli ekologinen paradigma*, mutta näkökulmaani on vaikuttanut myös *inhimillisen pääoman kehittämistä korostava lähestymistapa*. Siinä kuntoutus on nähty yhtenä aktivointikeinona, ja osana yksilöiden inhimillistä pääomaa kasvattavana tekijänä.

Kuntoutuksen työntekijänä tulkintani paradigmanmuutoksesta on, että kuntoutuksen toimintamallit ovat kehittyneet valtaistavan paradigman mukaisesti, ja kuntoutujan osallisuus kuntoutumisprosessissa on lisääntynyt. Vaikka kuntoutuksessa yhä edelleen tehdään selvityksiä ja tutkimuksia, tulkintani ja alkuoletukseni tutkimukselleni on, että kuntoutuksen työmenetelmät varsinkin ammatillisessa kuntoutuksessa ovat muuttuneet kohti kuntoutujan voimavaroja, sosiokulttuurisia suhteita ja kuntoutujan omia tavoitteita kunnioittavia menetelmiä ja toimintaa kohti.

3.2 Narratiivinen näkökulma

Tiede elää ajassa. Yksi hyvä esimerkki siitä on narratiivisen tutkimuksen voimakas kasvu. Usein tiedejulkaisuissa puhutaankin narratiivisesta tai elämänkerrallisesta käänteestä (Eskola & Suoranta 1998; Heikkinen 2000; Riessmann 2002). Narratiivisuuden nousu ei ole ajasta ja paikasta ja hengestä irrallaan, vaan nousullaan se pikemminkin todistaa näkökulmaansa ja paikkaansa tieteen tekemisen kartalla. Yhteiskunnan siirtyminen modernista ajasta postmoderniin on vaikuttanut tieteen tekemiseen mm. siten, että tarvitaan näkökulmia ja välineitä, jotka ottavat huomioon kertomusten kuulemisen ja niiden tuottamisen. Aika korostaa yksilöllisyyttä, mistä nousee vaade tiedon ja tieteenkin henkilökohtaistamiseen. Koska postmodernissa ajassa muutokset ovat nopeita ja tieto lisääntyy nopeasti, pitää yksilön ja yhteiskunnankin tuottaa itsensä yhä uudestaan ja uudestaan, ja se tapahtuu pitkälti tarinoiden kautta.

Narratiivinen tutkimusote soveltuu hyvin työelämässä tapahtuvien muutoksien tutkimiseen. Työelämän muutokset kytkeytyvät toiseen moderniin, toisin sanoen postmoderniin aikaamme. Modernin ajan vakiintuneista työelämäsuhteista ja ennustettavista elämänkuluista ollaan siirrytty/ siirtymässä postmoderniin, missä työelämäsuhteet ovat epävakaista ja vaativat yksilöiltä jatkuvaa uuden oppimista ja epävakauden sietämistä ja siten alati uudelleen työstettävää ammatillista identiteettiä. Juuri kertomuksissaan ihmiset luovat identiteettiään esimerkiksi työelämässä toimimisestaan, ja rakentavat kertomuksissaan merkityksellisiä selitysmalleja erilaisista tapahtumista. (ks. esim. Heikkinen 2010; Savukoski 2008).

Lähestymistavat narratiivisuuteen

Heikkinen (2010) on analysoinut narratiivisuutta jakaen sen käyttöä neljään eri tapaan tieteenareenoilla. Pyrin seuraavaksi avaamaan näitä neljää narratiivisuuden ilmenemismuotoa, ja samalla perustella tutkimukseni paikkaa ja valittuja tapoja.

Narratiivisuudella voidaan ensinnäkin viitata *tietämisen tapaan, tiedonprosessiin ja tiedon luonteeseen*. Toisin kuin perinteinen laadullinen tutkimus, narratiivinen tutkimus ei pyri objektiiviseen tai yleistettävään tietoon, vaan siinä korostuvat tietämisen subjektiivisuus, paikallisuus ja henkilökohtaisuus. (Hatch & Wisnievski 1995.)

Narratiivisuuden perustana voidaan pitää konstruktivistista tutkimusotetta. Tutkimusorientaation perustana on se, että ihminen rakentaa tietonsa aikaisempien tietojensa ja kokemustensa varaan.

Konstruktivismi korostaa näkemystä, että ihmiset rakentavat eli konstruoivat tietonsa ja identiteettinsä kertomuksilla. Yhteinen ympäröivä todellisuus on koko ajan liikkeessä, ja sitä konstruoidaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa erilaisissa valtasuhteissa. Yksilön näkemys ja tietämys asioista muuttuu tässä prosessissa, ja ihmisen tieto maailmasta ja omasta toiminnasta siinä rakentuu koko ajan, ja sen kautta hän tekee jatkuvaa identiteettityötä. Siten tieto on monikerroksinen tarinoiden tavaratalo, missä osastot muuttavat paikkaansa. Tietäminen on konstruktivistisen tiedonkäsityksen mukaan suhteellista ja ajasta, paikasta, ja tarkastelijan asemasta riippuvaa. (Heikkinen 2010, 146-148.)

Narratiivisessa tutkimusotteessa tiedon voidaan arvioida syntyvän tarinoissa. Ihmisellä on taipumus ymmärtää ja konstruoida elämäntapahtumiaan ja tilannettaan muodostamalla siitä itselleen sisäinen tarina, ja toisaalta sen avulla kertoa asioista toisille ihmiselle: luoda kertomus tapahtuneesta. Kaikki olemme kuulleet kertomuksia synnytyksistä, sairauksista, koulutus- ja työelämä menestyksestä ja karikeista. Yksilöllä on tapana kertoa kertomuksensa siten, että oma toiminta tulee ymmärrettäväksi ja hyväksytyksi sosiaalisessa ympäristössä. Luomamme kertomukset ovat tilannekohtaisia, ja niitä muokataan kulloisenkin tilanteeseen soveltuvaksi. Jokaisessa kulttuurissa on omat kertomisen tapansa jotka ovat yleisesti hyväksytyjä ja sallittuja. Siten yhteiskunta missä kertoja elää, vaikuttaa, ellei hänen sisäiseen tarinaansa itselleen, ainakin siihen, miten ja mitä hän siitä muille kertoo. (Bruner, 1987.)

Brunerin ajatuksiin pohjaten Hännisen (2003, 50- 52) mukaan kasvamme ja elämme yhteiskunnan sosiaalisessa tarinavarannossa. Sosiaalisissa tarinavarannoissa esiintyy hänen mukaansa kulttuurille ominaisia henkilötyyppejä, sosiaalisia rooleja ja juonenkulkuja, jotka tarjoavat yksilöille kulttuurisia elämän jäsenyyksien malleja. Tarinavarastosta yksilöllä on mahdollisuus poimia käyttöönsä erilaisia tyypillisiä toimintatapoja menestyäkseen pyrkimyksissään. Hännisen (emt.) mukaan yksi länsimaisen kulttuurin tarinavarannon keskeisiä elementtejä ja myyttisiä kulmakiviä on palkkatyö. Työnteko tarinavarannossamme on arvo sinällään, se määrittää yksilön arvoa ja olemisen oikeutusta yhteiskunnassa. Työnteko ja ahkeruus palkitaan, ja niiden korostaminen yhdessä kuuliaisuuden kanssa on protestanttisessa uskonnossa sisäänkirjoitettuna arvona.

Toiseksi narratiivisuuden käsitettä voidaan käyttää *kuvattaessa tutkimusaineistoa*. Hänninen (2003, 19- 23) ymmärtää narratiiviseksi tutkimukseksi kaikki ne tutkimukset joissa kertomusta, tarinaa tai narratiivia käytetään ymmärryksen välineenä, ja joissa aineisto on puhuttua tai kirjoitettua tarinaa. Toisaalta, aineistoa voivat olla myös elämäkerrat tai muut dokumentit, joita ei ole alun perin tarkoitettu tutkimusaineistoksi (Heikkinen 2000; Hänninen 2003, 137). Polkinghorne (1995) jakaa tutki-

musaineiston joko numeeriseksi, lyhyisiin sanallisiin vastauksiin ja kerrontaan. Kerrontaan perustuvaa narratiivista aineistoa ovat haastattelut tai kirjoitukset, joissa pääpaino on tutkittavien omilla sanoilla ja käsityksillä ja merkityksenannoilla. Heikkisen (2010) mukaan narratiiviselta aineistolta voitaisiin vaativassa merkityksessä edellyttää kertomuksen piirteitä, jolloin aineistosta pitäisi löytyä juoni, mutta yksinkertaisimmillaan aineisto voi olla mitä tahansa kerrontaa. Heikkisen mukaan Polkinghornen (emt.) esittämiä kolmenlaisia tutkimusaineistoja voi olla samassakin tutkimuksessa, mutta analyysivaiheessa edellytetään erilaista ajattelutapaa ja tulkintaa kunkin aineiston kohdalla.

Narratiivinen aineisto edellyttää tulkintaa. Savukoski (2008) tutki anoreksiaan sairastuneiden henkilöiden selviytymispolkuja narratiivisella otteella. Tutkimuksen aineisto koostui tutkittavien henkilökohtaisten tarinavarantojen osasista, joissa tutkija oli mukana omalla kokemusmaailmallaan tutkittavasta ilmiöstä. Paitsi että tutkimus täytti konstruktivistisen tutkimusotteen tunnusmerkistön, sen aineisto oli narratiivinen ja edellytti tulkintaa. Tutkimuksessani aineisto koostuu kuntoutujien haastatteluista kertyneistä kertomuksista. Kertomusten keruussa on noudatettu mahdollisimman pitkälle kuntoutujien oman äänen ja sanojen kunnioittamista. Tutkijana olen mukana ja osallisena tarinoissa, koska olen ollut mukana kuntoutumisprosessissa. Aineistoni siis koostuu kertomuksista, edellyttää refleksiivisyyttä ja tulkintaa, ja siten täyttää narratiivisen aineiston tunnusmerkit.

Kolmanneksi lähestymistavaksi narratiivisuuteen Heikkinen (2010) esittää aineiston *narratiivisen analyysitavan*. Bruner (1986) erottaa kaksi toisistaan eroavaa tietämisen tapaa. Ne ovat Brunerin mukaan narratiivinen tiedon muoto, missä ymmärrys perustuu kertomukseen ja tiedon konstruoimiseen vuorovaikutuksessa. Toisaalta on olemassa paradigmaattinen tiedon muoto, missä tietäminen ja ymmärrys perustuu logiikalle ja matematiikalle ominaisille tavoille. Brunerin mukaan molemmilla tavoilla tuotetaan hyödyllistä ja pätevää tietoa, joka on kuitenkin laadultaan hyvin erilaista. Polkinghorne (1995) jatkaa ja jalostaa Brunerin luokittelua hyväksi käyttäen, ja jakaa narratiivisen tutkimuksen analyysitavat kahtia: narratiivien analyysissä (*analysis of narratives*) sovelletaan paradigmaattista tietämistä, ja aineistoa jäsennellään ja kategorisoidaan tapaustyyppien ja metaforien avulla. Narratiivisessa analyysissä (*narrative analysis*) sovelletaan taas Brunerin mallin narratiivista tiedon muotoa ja analyysimuoto on tehdä aineistosta synteesi, narratiivi. Tutkija kerää informaatiota kiinnostuksensa kohteena olevasta ilmiöstä, ja tämän kautta rakennetaan kertomus. Analyysissä ei pyritä luokitteluun, vaan luomaan uutta tarinaa. Narratiivien analyysissä kokonaisuus jaotellaan teemoiksi, kun taas narratiivisessa analyysissä osista rakennetaan kokonaisuus. Paradoksaalisesti narratiivisen tutkimuksen analyysissä on siis tämän jaottelun mukaan osin mukana logiikalle ja ma-

tematiikalle ominainen paradigmaattinen tieto, vaikkakin se säilyttää kvalitatiivisen aineiston luonteen.

Hyvärinen (2006) luokittelee narratiivisen analyysin neljään perusmalliin: temaattiseen luentaan, kertomusten luokitteluun niiden kokonaishahmon perusteella, kertomusten yksityiskohtaiseen analyysiin ja kertomusten vuorovaikutuksellisen tuottamisen analyysiin. Hyvärisen temaattinen luenta vastaa Polkinghornen narratiivien analyysiä. Kertomusten luokittelu taas katsoo tarinoita tiettyjen lajityyppien näkökulmasta. Polkinghornen luokittelussa tätä voisi vastata narratiivinen analyysitapa. Kertomusten yksityiskohtaisessa analyysissä tarkastellaan kertomuksien muotoa, missä käytetään hyväksi useimmiten myös kirjallisuustiedettä. Hyvärisen vuorovaikutuksellisessa analyysissä keskeistä on haastattelijan merkityksen pohtiminen aktiivisena osapuolena ja merkityksien tuottajana. (Hyvärinen 2006.)

Konstruktivismi sallii aineiston yhdistelyn, moniäänisyyden ja kerroksisuuden ja sisältää ristiriitaisuuksia ja epä johdonmukaisuuksiakin, joita modernistinen tiede karttaa (Heikkinen 2010). Koska narratiivisuus on osa konstruktivistista tieteenperintöä, narratiivinen analyysi sallii eri analyysimenetelmien yhdistämistä. Savukoski (2008) on tutkimuksessaan käyttänyt Lieblichin, Tuval-Maschiachin ja Zilberin (1998) esittämää narratiivisen aineiston analyysivaihtoehtoa. Savukoski on tulkinnut emt. näkemystä siten, että narratiivinen analyysi suoritetaan joko kategorisen tai holistisen lähestymistavan mukaan. Kategorinen lähestymistapa on likipitään sama kuin perinteinen sisällön analyysimenetelmä. Se voidaan jakaa joko kategoriseen sisällön analyysiin, tai kategoriseen muodon analyysiin. Ensin mainitussa menetelmässä aineistosta kerätään ilmaisuja ja sisältöjä jotka luokitellaan ja teemoitellaan. Jälkimmäisessä taas huomio kiinnittyy muodollisiin seikkoihin kuten tyyli- ja kielipiirteisiin. Holistisessa lähestymistavassa ollaan kiinnostuneita tutkittavan elämästä kokonaisuutena. (Savukoski 2008, 71- 72.)

Hännisen (2003, 137- 138) mukaan narratiivisen tutkimuksen aineiston analyysi edellyttää tutkijalta intuitiota ja eläytymistä. Hänen mukaansa aineiston yllätyksellisyyden takia analyysitapa saattaa hahmottua tutkimuksen kuluessa, ja muuttaa muotoaan aineistolähtöisesti. Tämän takia tutkijalla on erityinen vastuu reflektoida ja perustella valintojaan, jotta aineistosta ei muodostu tutkijan tarinan kertomisen välikappale. Narratiivinen lukutapa edellyttäne kertomuksien kolmen eri tason (kertojan ääni, taustateoria sekä refleksiivinen analyysitapa) jatkuvaa läsnäoloa. Miten löytää kertomuksista se, millä olisi laajempaakin kiinnostettavuutta? Eräsaari (1995) käyttää tästä käsitettä ”havahtuminen”. Hänen mukaansa analyysivaiheessa havahtumiselle ja keskeisten seikkojen löytymiselle on tunnusomaista hetkellinen oivallus ja aistien terästymisen tunne.

Neljäs tapa jäsentää narratiivisuutta on ymmärtää se *käytännöllisenä ammatillisena työvälineenä*. Heikkisen (2010, 152- 153) mukaan tyypillisin esimerkki narratiivisesta työmenetelmästä on psykoterapia, missä sitä käytetään uuden, myönteisemmän minäkuvan rakentamisessa. Narratiivisuutta käytetään myös sosiaalityössä, kuntoutuksessa ja kasvatustyössä. Jokisen (2000) mukaan narratiivisuutta käytetään sosiaalityössä asiakkaan elämäntilanteen kartoittamisessa, ja voimavarojen ja mahdollisuuksien rakentamisessa. Auttamistyössä usein kyse onkin muutoksen aikaansaamisesta, missä keskiöön nousevat keskustelut ja yhdessä rakennettavat tarinat, ja sosiaalisten tarinavarantojen käyttö (ks. Hänninen 2003).

Tarinallisessa lähestymistavassa ajatellaan, että ihminen kertoo elämästään ja elää sitä tarinoiden kautta (Polkinghorne 1995). Hänninen (2003) kysyy väitöskirjansa ensi lauseilla kysymyksiin miten ihminen tuottaa elämäänsä merkitystä? Miten ihminen rakentaa merkitystä uudelleen elämän muutostilanteissa? Ja vastaa: tarinoiden avulla. Narratiivisella tutkimusotteella ja työkäytännöillä on mahdollista tarkastella ajassa eteneviä tapahtumia niille annettujen merkitysten kautta. Tarinan avulla ihminen jäsentää elämäänsä, ja luo siihen juonellisen mielen ja johdonmukaisuuden. Hyväriinen (2006) käyttää narratiivisesta tutkimusorientaatiosta suomennosta kerronnallisuus. Hänen mukaansa kaikki kertomukset eivät kuitenkaan ole varsinaisia kertomuksia, vaan tutkimuksellisesti mielekkäässä kertomuksessa pitää olla muutosta, transformaatiota ja prosessi. Työelämäsuhteen kriisiytyminen ja siitä selviytyminen ovat luonteeltaan juuri sellaisia. Tarinoita ei keksitä tyhjältä, vaan ne ovat aikaan ja paikkaan sidottuja. Niitä värittää historiallisuus ja yhteiskunnalliset tendenssit ja megatrendit, mutta uniikkeja niistä tekevät yksilöiden kokemukset ja niiden kautta luodut merkityksellisyydet. Varsinkin sairastamiseen liittyy voimakkaasti normatiivisia mallitarinoita, joissa joko sairastaminen kokonaan invalidisoi ihmisen yhteiskunnan ulkopuolelle, tai toisaalta aktivoi oman asemansa parantamiseksi (Hänninen & Valkonen 2002).

Narratiivisuus valintana

Hännisen (2003) mukaan elämänmuutoksia on erityisen hedelmällistä tutkia tarinallisesta lähestymistavasta käsin. Muutoksien hahmottaminen tarinana, ja kertominen, antaa tapahtumien kululle mielen ja juonen ja selityksen. Siten tarinaa ja kertomista voidaan pitää yhtenä elämänhallinnan keinona. Jos elämänmuutos uhkaa identiteettiä, omassa tutkimuksessani ammatillista identiteettiä, ja kuvaa itsestä yhteiskunnallisen toimijana, ihminen voi säilyttää itsearvostuksensa muutoksen yli näkemällä itsensä tietynlaisessa roolissa. (Hänninen 2003, 95.)

Hännisen (2003) mukaan narratiiville on ominaista sen kontekstiaalisuus ja ainutkertaisuus. Samalla kuitenkin ainutkertaisesta ja subjektiivisesta voi tulla yleinen ns. mallitarina, ja jopa osa sosiaalista tarinavarantoa. Sairastumiseen ja kuntoutumiseen liittyviä laadullisia tutkimuksia on tutkittu narratiivisella otteella (esim. Valkonen 1994; Hänninen 1996; Nikkanen 2006; Romakkaniemi 2011). Narratiivinen tutkimusorientaatio sopii hyvin elämänmuutos tilanteiden tarkasteluun. Kertomuksien avulla ihminen pyrkii jäsentämään ja rakentamaan kokemuksiaan ja antamaan merkityksiä jo aiemmin kokemilleen asioille. Merkitysten antaminen kokemuksille on kognitiivinen prosessi, jossa ihminen organisoii kokemuksiaan ajallisesti merkityksellisiin episodeihin (Polkinghorne 1995). Bruner (1986) erottelee paradigmaattisen (loogis-rationaalisen), ja narratiivisen kognitiivisen toiminnan. Ensin mainitulle ominaista ovat muodolliset kuvaukset ja selittäminen sekä käsitteellistäminen. Loogis-rationaalinen ajattelu auttaa ihmisiä toimimaan kontekstistaan irrallisina rationaalina yksilöinä. Narratiiviseen kognitiiviseen prosessiin mukaan tulevat myös konteksti; ihmisten toiminta, intentiot, arvot. Ajattelu rakentuu tarinoille, ja niiden avulla kokemuksia liitetään toisiinsa ja asioihin tulee merkityksellisiä, näkymättömiäkin rakenteita, jotka vaikuttavat kognitiiviseen prosessiin. Näiden merkitysrakennelmien takaa voi löytyä poikkeavalle käyttäytymiselle merkityksen antava kertomus. Näin ollen tarinallisuus kognitiivisena prosessina viittaa ihmisen psyykkiseen taipumukseen jäsentää kokemuksiaan ajalliseen ja loogiseen muotoon (Valkonen 2002, 18). Tarinan käsitteen ja logiikan avulla ihmisen kognitiivisen toiminnan kuvaaminen, ja poikkeuksellistenkin toimintojen ymmärtäminen, ja sen kautta elämänhallinnan tunteen lisääminen, on mahdollista. Ammatillisen kuntoutuksen taustalla on sairaus tai vika tai vamma, joka aiheuttaa työkyvyttömyyttä tai sen uhkaa, ja tuo mukanaan muutoksen yksilön elämänuraan ja työuraan. Tätäkin kautta narratiivinen tutkimusote puoltaa paikkaansa. Lahikainen (2000) määrittelee kuntoutuksen ohjausprosessiksi jossa on alku, keskivaihe ja loppu. Kuntoutus on siten hänen määrittäksensä mukaisesti jo eräänlainen tarina.

Tutkimuksessani narratiivinen tutkimusote puoltaa paikkaansa koska oletan, että työelämään osallistuminen, ja siihen liittyvät osin myyttisetkin tarinat ovat tosia. Työelämään ja palkkatyösuhteen kriisiytymiseen liittyviä elämän taitos- ja muutoskohtia on mielekästä tutkia narratiivisella otteella, koska useimmat meistä haluavat olla työn sankareita. Miten selitämme tilanteen itsellemme ja läheisillemme, kun menetämme tuon sankaruuden? Voitammeko itsellemme selviytyjän viitan, vai otammeko vastaan tarinavarannon epäonnistujan roolin? Miten silloin selviämme? Tutkimuksessani aineisto koostuu kuntoutujien haastatteluista kertyneistä kertomuksista. Aineistoni koostuu kertomuksista, edellyttää refleksiivisyyttä ja tulkintaa ja siten täyttää narratiivisen aineiston tunnusmerkit. Pyrin myös tiedostamaan vastuuni aineistoa analysoidessani, ja tiedostan erityisen vastuuni ref-

lektoimiseen. Pysin antamaan tilaa intuitiolle, jonka avulla hetkelliset oivallukset ovat mahdollisia. Kun tätä tutkimusta vielä määrittää kuntoutuksen valtaistava eli ekologinen toimintamalli, narratiivinen ote on perusteltua; halutaan lisää tietoa yksilöstä, hänen kokemuksistaan ja toiminnastaan kulttuurisissa rakenteissaan. Lisäksi narratiivisuuden läheinen kytkös sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin palvelee hyvin juuri ammatillisessa lisensiaattityössä, missä yhtenä tarkoituksena on tarkastella ja tutkia omaa työtä.

3.3 Näkökulmien käsitteistöä

Kuntoutuksen käsitteistöä käyttäessäni viittaan *kuntoutujaan*, kun puhun kuntoutujista ja kuntoutumisesta ylipäättään. Tämän tutkimuksen tekemiseen osallistuneista kuntoutujista käytän käsitettä *kertoja*, kun erittelen tutkimusaineistoa ja tuloksia. Tutkimustuloksia ja johtopäätöksiä esitellessäni käytän käsitettä *kuntoutus*, vaikka sanaa käyttäessä viittaankin tässä tutkimuksessa ensisijaisesti aina ammatilliseen kuntoutukseen. Puhuessani ammatillisesta kuntoutuksesta tarkoitan epätyypillisessä tai vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien ihmisten ammatillista kuntoutusta, en TYK-, tai ASLAK -kuntoutusta.

Hyvärisen ja Löyttyniemen (2005) mukaan useissa narratiivisissa tutkimuksissa ei tehdä selkeää eroa tarinan ja kertomuksen välille. Heidän mukaansa narratologisesti suuntautuneet kirjallisuuden tutkijat sen sijaan tekevät selkeän eron. Hyvärisen ja Löyttyniemen (emt.) mukaan tarina tarkoittaa kertomuksessa esiintyvää tapahtumien kulkua. Kertomuksella taas on aina jokin media ja esittämisen tapa sekä järjestys. Romakkaniemen (2011) mukaan kuntoutumista voidaan ajatella sekä tarinoina että kertomuksina. Hänen mukaansa kuntoutumisen tarina tarkoittaa tapahtumakulkua, ja kuntoutumisen etenemistä ajallisesti. Kertomus kuntoutumisesta taas viittaa siihen, miten ihminen kertoo kuntoutumisestaan. Myös Granfelt (1998) on narratiivisessa tutkimuksessaan kodittomista naisista päättänyt käyttämään keräämästään aineistosta sanaa *kertomus*. Granfelt käyttää termiä kertojalähtöisyys.

Hänninen (2003, 16- 23) on kehittänyt sisäisen tarinan käsitteen. Muita Hännisen käsitteitä ovat kertomus, millä viitataan tarinan esitykseen merkkien muodossa. Tyypillisimmin kertomus on kielellinen, ja voi sisältää useitakin tarinoita. *Sisäinen tarina* taas on minuuden rakentumista mielen sisäisissä prosesseissa, joissa ihminen tulkitsee omaa elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta. Sisäisen tarinan syntyemisessä on mukana tiedostettua ja tiedostamatonta, ja siihen vaikuttavat aiemmat kokemukset. *Draama* Hännisen käsitteistössä viittaa toiminnalliseen prosessiin, itse elämään jossa ihmiset pyrkivät toteuttamaan sisäisessä tarinassaan muotoilemia tarinallisia projekteja. Ta-

rinallinen kiertokulku asettaa edellä mainitut käsitteet keskinäisiin suhteisiin. Lisäksi Hännisellä on vielä käsite *sosiaalinen tarinavaranto*. Se tarkoittaa kulttuurisia kertomuksia ja malleja, joita yksilölle tarjoutuu käytettäväksi. Sosiaalinen tarinavaranto sisältää sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, kulttuurista tai tiedotusvälineistä kertyvää tarinakäyttöpääomaa, jota yksilö käyttää sisäisen tarinansa rakentamisessa.

Tutkimuksessani käytän käsitteitä *narratiivisuus tai tarinallisuus*, kun viitataan tutkimukseen, tutkimuksen tekoon tai käsitykseen tiedosta. Samoin analyysimenetelmäni ovat narratiivisia. Edellä mainittujen tutkimusten esimerkkien mukaan käytän aineiston litteroiduista haastatteluista käsitettä *kertomus*, koska uskon, että sisäinen tarina on jotakin muuta kuin muille kerrottava kertomus. *Sisäinen tarina* on yksilön puhetta ja selitystä itselleen. *Sosiaalinen tarinavaranto* tässä tutkimuksessa on pääasiassa niitä yhteiskuntamme suuria tarinoita, joita tarjotaan selityksenä esimerkiksi sairastumiselle ja siihen sopeutumiselle, tai työttömyydelle ja siihen suhtautumiselle.

Tutkimukseni kuntoutukseen liittyvänä sisällöllisenä näkökulmavalintana on kuntoutuksen paradigman *valtaistava eli ekologinen paradigma*. Paradigma nostaa kuntoutuksen keskiöön ihmisen ja hänen toimintaympäristönsä suhteen, eikä niinkään korosta erilaisia toimintavajeita ja niiden paikkaamista. Lisäksi valtaistava paradigma korostaa ihmisen omaa roolia kuntoutuksen tavoitteiden asettamisessa, ja toiminnassa ylipäättään. Mielestäni kuntoutukseen vaikuttaa postmoderniin aikaamme läheisesti liittyvä aktiivin sosiaalipolitiikan ja kansalaisen paradigma, joten otan kuntoutuksen näkökulmaani mukaan, ikään kuin sivuvaikuttajana ja verrokkina, *inhimillisen pääoman kehittämistä korostavan lähestymistavan*. Siinä kuntoutus näkyy yhtenä aktivointikeinona, ja osana yksilöiden inhimillistä pääomaa kasvattavana tekijänä.

Tutkimukseni *narratiivista valintaa* perustelen sillä, että olemme siirtyneet vakiintuneista työelämäsuhteista ja ennustettavista elämänkuluista epävakaisiin. Siirtyminen tuottaa epätyypillisiä työsuhteita ja vaikeita työmarkkina-asemia, ja haasteita ihmisen sisäiselle tarinanmuodostukselle itsestään hyödyllisenä yhteiskunnallisena toimijana. Tutkimustani raamittaa kuntoutuksen valtaistava paradigma, joka korostaa ihmisen omaa roolia ja toimijuutta. Narratiivisuuden avulla voidaan saada lisää tietoa yksilöstä, hänen kokemuksistaan ja toiminnastaan kulttuurisissa rakenteissaan. Tarinat ja kerrotut kertomukset voivat olla kuntoutumista tuottavaa toimintaa. Aineistoni koostuu kuntoutujien kertomuksista ammatillisesta kuntoutuksesta, ja edellyttää refleksiivisyyttä ja tulkintaa. Aineiston analyysissä olen käyttänyt narratiivisia analyysimenetelmiä, joita esittelen seuraavassa luvussa.

4. TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimuksen kulku

Tutkimukseni tarkoitus oli antaa ääni ammatillisille kuntoutujille kuuntelemalla, ja keräämällä heidän kertomuksiaan ammatillisesta kuntoutuksesta. Koska tutkimusote on narratiivinen, tarina on alkanut jo ennen ammatillisen kuntoutuksen alkamista, ja sen takia oli perusteltua ensin tarkastella ammatillisen kuntoutujan kertomusta hänen toiminnastaan työmarkkinoilla ennen kuntoutusta. Halusin kuulla minkälainen käsitys kuntoutujilla oli itsestään toimijoina työmarkkinoilla, ja millaisen uran kuntoutujat olivat työelämässä luoneet, ja minkälaisen merkityksen palkkatyö oli saanut. Tämän jälkeen kiinnostavia teemoja olivat ammatillisen kuntoutuksen tarpeen synty, ja siihen liittyvät teemat ja merkitykset. Tutkimuksen tärkein kiinnostuksen kohde oli kuitenkin kuntoutujien kertomukset kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta.

Tutkimustehtäväni oli kuunnella:

Mitä kuntoutujat kertovat kuntoutuksesta ja kuntoutumisestaan?

tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten kuntoutujat kuvaavat kuntoutusprosessiaan?
2. Näkyykö, ja millä tavoin, kuntoutuksen valtaistavan paradigman toteutuminen haastateltavien kertomuksissa?

Kiinnostukseni kohdistui siihen, olisiko aineistosta ja kuntoutujien kertomuksista löydettävissä yhteneväisiä tarinoita tai aihealueita, joiden voitaisiin yleisestikin olevan kuntoutumista tukevia ja edistäviä? Esiintyisikö kuntoutujien tarinoissa joitakin mallitarinoita? Alkuoletukseni käytännön työntekijänä oli, että kuntoutumista tukee sosiaalisesti hyväksytyn mallitarinan luominen, ja itselle merkityksellisen työuratarinan rakentaminen. Palkkatyösuhteen kriisiytymiselle noussee selittäviä itselle merkityksellisiä tarinoita. Alkuoletuksena lähdin myös siitä, että kuntoutujalle tärkeätä osallisuuden rakentamisessa on kuntoutuksen työntekijöiden hyväksyvä kohtaaminen. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista tutkimusongelman täsmentyminen tutkimuksen aikana (Kiviniemi 2010, 70- 85). Kunnioituksesta tutkimuksen aikana syntyneitä tuloksia kohtaan, laadullista tutkimusta voidaan luonnehtia jatkuvaksi dialogiksi tuloksien kanssa, ja siten päätöksenteko- ja ongelmanratkaisuprosessiksi. Tutkimuskysymykseni täsmentyivät tutkimuksen edetessä nykyiseen hahmoonsa.

Kelalla on useita ammatilliseen kuntoutukseen liittyviä palveluita. Kela ei itse toteuta palveluita, vaan tilaa ne kilpailutuksessa palveluntuottajiksi hyväksytyiltä tahoilta. Yleisemmin palveluntuottajat ovat kuntoutuslaitoksia. Käsitteenä ”kuntoutuslaitos” on nykypäivänä hieman harhaanjohtava. Viime vuosina perinteinen kuntoutuksen laitosjärjestelmä on pitkälti purkautunut, ja useimmilla kuntoutuksen palveluntuottajilla on ns. avomuotoista kuntoutusta. Avomuotoinen kuntoutus tapahtuu kotoa käsin, eli kuntoutuja käy palveluntuottajan tiloissa päivisin työaikaan, ja työskentelee tavoitteensa mukaisesti, ja palaa kotiinsa. Esimerkiksi Vervellä on 8 ns. kaupunkitoimistoa, jotka ovat toimistomaisia, ja muodostuvat toimistohuoneista ja yleisistä tiloista. Työskentelen sosiaalityöntekijänä Verven Tampereen toimipisteessä. Työpaikkamme sijaitsee keskellä kaupunkia Tammerkosken partaalla, perinteisessä Tempon talossa. Työntekijöitä Tampereen Vervessä on 8: psykologi, sosiaalityöntekijä, lääkäri, toimistos sihteeri ja neljä ammatillista kuntoutusohjaajaa. Vervessä kaikki työntekijät, paitsi lääkäri, tekevät ammatillista ohjausta ja toimivat myös ammatillisina ohjaajina ja työelämäasiantuntijoina, huolimatta erityistyöntekijänimikkeestään ja –tehtävistään.

Tutkimuksessani keskityttiin Kelan ammatilliseen pitkään kurssiin. Kela määrittää palveluntuottajia varsin tarkasti palveluiden tuottamisessa ns. standardeilla. Niissä määritellään palvelun kesto, sisältö, paikka, resurssit, henkilökunnan koulutustausta ja kokemus jne. Näin pyritään varmistamaan kuntoutujien tasa-arvoinen kohtelu ja kuntoutuksen sisältö. Ammatillisten kurssien tuottaminen aloitettiin vuonna 2010, joten ne ovat Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluista suhteellisen uusi kuntoutusmuoto. Kursseja oli alun perin sekä lyhyitä (3+3kk) että pitkiä (6+6kk). Vuoden 2014 alussa voimaan tuleva uusi standardi lopetti lyhyiden kurssien tuottamisen. (www.kela.fi/kuntoutus.)

Kelan ammatillinen pitkä kurssi

Tämän tutkimuksen kertojat olivat osallistuneet vuosien 2010- 2014 aikana Tampereen Vervessä Kelan aikuisten ammatilliselle pitkälle kurssille. Kuntoutuskurssin standardi muuttui vuoden 2014 alussa, joten tutkimukseni kertojat ovat osallistuneet kurssille vanhan standardin puitteissa. Standardimuutoksessa suurimmat muutokset kuntoutuksen toteutuksessa tulivat sen pituuteen ja rytmitykseen, liittyen lähikuntoutuksen (kuntoutuslaitoksessa tapahtuva työskentely), ja työssäolojaksojen suhteen.

Ammatillinen kurssi on tarkoitettu työikäisille, ja sen tavoitteena on lisätä kuntoutujien elämänhallintaa ja aktiivisuutta, mutta ennen kaikkea parantaa työelämävalmiuksia ja suuntautua avoimille työmarkkinoille. Kurssille hakeutuvien elämäntilanne voi olla vaihteleva. Kuntoutujat voivat ennen

kurssia olla kuntoutustuella, sairauslomalla, työttömänä työnhakijana, opiskelun keskeyttäneitä, ammatinvaihtajia tai jopa eläkkeeltä työelämään takaisin pyrkivä. Vaikka kuntoutus on Kelan järjestämää, sille voivat hakeutua myös henkilöt joilla on oikeus työeläkekuntoutukseen.

Kurssille hakeudutaan siten, että hakija täyttää Kelan ammatillisen kuntoutuksen hakemuksen, liittää siihen lääkärin B-lausunnon ja toimittaa sen suoraan kurssija järjestävälle palveluntuottajalle. Tämän jälkeen palveluntuottaja (yleisemmin kuntoutuslaitos) ottaa yhteyttä hakijaan, ja tapaa tätä esivalintahaastattelun merkeissä palveluntuottajan tiloissa. Haastattelun tavoitteena on avata kuntoutuksen sisältöä ja tarkoitusta hakijalle, ja yhdessä hakijan kanssa arvioida ammatillisen kurssin tarkoituksenmukaisuus ja sopivuus hakijalle. Tämän jälkeen palveluntuottaja tekee Kelalle suosituksen hakijan hyväksymisestä kurssille, tai mikäli kurssi ei ole hakijalle soveltuvin vaihtoehto, palveluntuottaja suosittelee hakijalle jotakin muuta Kelan ammatillisen kuntoutuksen palvelua. Kurssilla osallistutaan sekä yksilö- että ryhmämuotoiseen kuntoutukseen. Ryhmissä sai vanhan standardin voimassa ollessa olla enintään 12 kuntoutujaa. Uuden ohjeistuksen mukaisesti kuntoutuja ryhmässä saa olla 10 kuntoutujaa.

Tutkimukseeni osallistuneet osallistuivat kurssille siten, että kurssit alkoivat aina kunkin vuoden elokuun alussa ja päättyivät seuraavan vuoden tammikuussa. Vervessä toteutuneet neljä kurssia ajoittuivat siis ajanjaksolle elokuu 2010 – tammikuu 2014. Kuviossa 1. on kuvattuna kunkin kurssin aikataulullinen eteneminen. Elokuun ajan kurssilaiset työskentelivät neljä viikkoa joka päivä kello 9-15 Vervessä. Aloitusjakson aikana kuntoutukselle asetettiin jokaisen kuntoutujan kanssa yksilölliset, hänelle realistiset ja merkitykselliset tavoitteet. Toiminnan pääpaino oli omaohjaajan kanssa käytävissä keskusteluissa, missä haettiin ammatillista suuntaa, ns. kohdeammattia. Suunnittelussa huomioitavia asioita ovat mm. kuntoutujan terveydentila, kiinnostuneisuus, yleinen soveltuvuus ja jo hankittu ammatillinen osaaminen. Suunnittelussa huomioon otettavaa oli myös työmarkkinoiden tilanne Pirkanmaalla, jotta suunnitelma olisi myös työllistävyydeltään realistinen. Kohdeammatin hahmottua ko. ammatista lähdettiin hakemaan työharjoittelupaikkaa avoimilta työmarkkinoilta. Edellä kuvattu työskentely tapahtui siis neljän viikon sisällä, joten työskentely oli varsin intensiivistä ja tehokasta. Neljän viikon lähikuntoutusjakson jälkeen kaikki kuntoutujat aloittivat suoraan seuraavana maanantaina omissa työharjoittelupaikoissaan, missä he tekivät töitä seuraavat 40 arkityöpäivää. Omaohjaaja kävi työharjoittelupaikassa vähintään aloittaessa ja lopetettaessa, ja kuntoutujakohtaisten suunnitelmien mukaan työharjoittelujen aikana useitakin kertoja. Ensimmäisen työharjoittelujakson jälkeen kuntoutujat palasivat viideksi arkipäiväksi Verveen, mistä jatkoivat suoraan toiselle 40 vuorokautta kestäväälle työharjoittelujaksolleen kukin omaan työpaikkaansa. Tässä vaiheessa oli mahdollisuus vaihtaa harjoittelupaikkaa, mikäli se oli kuntoutujan alkuperäisenkin am-

matillinen suunnitelma, tai jos ensimmäinen työharjoittelujakso oli osoittanut, että työ oli kuntoutujalle sopimaton. Toisen työharjoittelujakson jälkeen kuntoutujat palasivat taas kolmeksi päiväksi Verveen, jolloin työskentelyn kohteena oli kurssin aikaisten suunnitelmien loppuun saattaminen, ja niistä kirjallisesti sopiminen. Kurssi jatkui vielä tämän jälkeenkin ns. seurantapäivien muodossa, joita oli mahdollisuus käyttää puoli vuotta kurssin päättymisestä, ja joiden tavoitteena oli varmistaa syntyneiden jatkosuunnitelmien toteutuminen.

Kuvio 1. Kurssien aikataulu

Elokuu,	Syyskuu,	Lokakuu,	Marraskuu,	Joulukuu,	Tammikuu	Helmi-Heinäkuu
20 vrk Vervessä	40 vrk töissä	5 vrk Vervessä	40 vrk töissä	3 vrk Vervessä	Yksilöllisesti sovittuja seuranta-päiviä Vervessä	

Kurssilaisilla oli kuntoutuksen aikana käytettävissään koko kuntoutustyöryhmä, mutta ennen kaikkea omaohjaaja, joka oli kuntoutujan kanssa tiiviisti yhteydessä. Kuntouttajan näkökulmasta näin mahdollistui pitkä ja luottamuksellinen ja paljon erilaisia kohtaamisia ja vuorovaikutuksia ja tilanteita sisältänyt yhteistyösuhde, missä kumpikin osapuoli oppi tuntemaan toisensa. Osaan kuntoutujista muodostui tunnepitoinen suhde, jopa tietynlainen ystäväystyminen, vähintään kumppanistuminen.

Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu 10 kuntoutujan kertomuksesta. Kuntoutujat ovat osallistuneet Kelan ammatilliselle kurssille vuosina 2010 -2014, ja he ovat olleet ko. palvelussa Tampereen Vervessä. Tutkimussuunnitelmani hyväksyttiin tiedekunnan jatkotutkimusseminaarissa joulukuussa 2013, jonka jälkeen lähetin tutkimussuunnitelmani ja tutkimuslupapyyntöni Kelan terveysosastolle, kuntoutusryhmän kehittämistiimiin. Sain tutkimusluvan helmikuussa 2014, minkä jälkeen aloitin välittömästi aineiston keruun.

Ajanjaksolla 2010 - 2014 ammatilliselle pitkälle kurssille oli Tampereen Vervessä osallistunut 42 kuntoutujaa, jotka Verven sihteerin haki asiakastiedoista. Tietokone teki kurssilaisista täysin sattumanvaraisen ajon, joten osallistujien nimet eivät olleet missään loogisessa järjestyksessä. Poimin listasta ensin ne kuntoutujat jotka olivat suorittaneet ammatillisen kurssin loppuun saakka. Heitä oli yhteensä 30. Halusin välttää tilannetta, että halukkaita osallistujia olisi ollut enemmän kuin tarvittava kymmenen kuntoutujaa. Tämän takia sattumanvaraisen listan ensimmäisille 19 kuntoutujalle

lähetettiin kutsu osallistua tutkimuksen tekemiseen. Tämä osoittautui hyväksi valinnaksi, sillä ensimmäisistä 19 kutsutuista kuntoutujasta 12 ilmoitti varsin pian haluavansa osallistua tutkimukseen.

Ensimmäinen kutsukirje lähetettiin Kelan antamien ohjeiden mukaisesti kuntoutusorganisaation nimissä (Liite 1.) Se oli luonteeltaan tiedote, että tutkimusta oltiin tekemässä, ja sisälsi lupaperin, minkä postittamalla kuntoutuja ilmaisi halukkuutensa osallistua tutkimuksen tekemiseen, ja antoi luvan tutkijalle yhteydenottoon joko puhelimitse tai sähköpostitse. Aineiston keruussa ei ollut vaikeuksia, vaan haastattelut järjestyivät hämmäntävän hyvin. Lopulta haastatteluun tuli 10 kuntoutujaa; kaksi pois jäänyttä eivät työkiireidensä (!) takia saaneet haastattelu-aikaa varattua sopivaan ajankohtaan. Kuntoutujat saivat itse valita haastattelupaikan. Yksi haastatelluista halusi haastattelun tapahtuvan kotonaan, keittiön pöydän ääressä. Muut haastatellut halusivat tulla Verveen, missä he kuntoutuksessakin olivat olleet. Haastatellut ilmeisesti halusivat verestää muistojaan ja nähdä tuttuja paikkoja. He hämmästyivät, kun mikään toimintaympäristössä ei ollut muuttunut, vaan kaikki tuolien paikkoja myöten oli pysynyt samana. Kuntoutujien omassa elämässä taas monikin asia oli muuttunut. Haastattelut olivat mahdollisimman väljästi teemoitettuja, kuitenkin siten, että esitettyihin tutkimuskysymyksiin saatiin vastauksia. Periaatteena oli, että jo ensimmäinen kysymys houkuttelisi kuntoutujan kertomaan kertomuksensa ilman ajatuksenkulkua häiritseviä lisäkysymyksiä (ks. Saastamoinen 1999).

Haastattelu

Riessman (2002; 1993a) hahmottaa kolme erilaista perusmallia, joilla tarinat tutkimuksissa on yleisesti ymmärretty. Ensimmäisessä mallissa tavoitteena on koota ja tuottaa ihmisen elämästä kokonainen elämäntarina. Toisessa mallissa tarina mielletään tiettyihin elämäntapahtumiin liittyvinä kertomuksina, joissa kuitenkin on juoni ja henkilöt. Kolmannessa mallissa tutkitaan paitsi itse tarinaa, myös tutkimustilanteen vuorovaikutusta ja dynamiikkaa, ja sen vaikutusta tarinaan. Rosenthalin (2004) mukaan haastattelun voi tehdä yhdellä laajalla kysymyksellä, vaikka tavoittelisi tiettyä johonkin elämäntapahtumaan liittyvää tarinaa. Toisaalta voidaan lähtökohdaksi ottaa kertomuksia erityisesti hakeva kysymys. Tässä tutkimuksessa pyrittiin keskittymään yhteen elämäntapahtumaan liittyvään kertomukseen. Siihen pyrittiin jo etukäteen tutkittavia teemaan orientoivalla yhteydenotolla ja teemaan liittyvillä, mutta kuitenkin mahdollisimman avoimilla kysymyksillä.

Tutkimukseni haastattelut olivat yksilöhaastatteluita ja luonteeltaan syvähaastattelun omaisia. Tämä siksi, että minulla oli jo takanani varsin pitkä kuntoutuspolku haastateltavieni kanssa, ja siten yhteistä ymmärrystä haastateltavasta ilmiöstä ja luottamusta. Syvähaastatteluissa otantaa ei tulisi tehdä

satunnaisotannalla, vaan tarkoituksenmukaisuusotannalla (Siekkinen 2007, 50- 51). Tutkimukseni haastateltavat valittiin siinä mielessä tarkoituksenmukaisesti, että vain kurssin kokonaan käyneille lähetettiin kutsu. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista intensiivinen tutkimuskenttään paneutuminen, ja sen kautta ilmiöstä ymmärryksen saavuttaminen (Kiviniemi 2007, 76). Tässä tutkimuksessa tutkija on sisäistänyt toimintaympäristön ja kuntoutusprosessin eri vaiheet. Siinäkin mielessä tutkimusote puoltaa paikkaansa.

Haastattelun narratiivisuus tulee esiin sen elämäkerrallisessa juonteessa, sekä kuntoutujan oman äänen ja käsitteiden kunnioittamisessa. Kertomuksiin pyrittiin saamaan alku, keskikohta ja lopetus. Jo kuntoutujia haastatteluihin pyydetäessä kerrottiin, että tutkimusote on heidän kertomustensa tutkiminen. Jotta aineisto pysyi vertailukelpoisena, haastattelun jonkinasteinen teemoittelu oli tarpeen. Teemoja ja aihealueita joista kuntoutujaa pyydettiin kertomaan olivat mm.

- Kuntoutujan yleinen elämäntilanne – ja tavoitteet
- Minkälainen on ollut kuntoutujan työhistoria
- Miten ammatillinen kuntoutus tuli ajankohtaiseksi ja tarpeelliseksi
- Miten kuntoutukseen päädyttiin
- Mitä kuntoutus kuntoutujan kokemana oli, mikä oli merkityksellistä, miltä toiminta näytti
- Miten kuntoutujan kuntoutus onnistui kuntoutujan omasta mielestä, mikä oli tulos.

Nauhoitin haastattelut digitaalisesti ja litteroin ne sanasta sanaan. Kirjallista aineistoa kertyi yhteensä 77 sivua, fonttina New Times Roman, 12. Riviväli oli 1,5. Kertojan pitäessä puheessaan taukoa se merkittiin .... pisteillä. Naurahdukset ja mahdolliset muut tunnereaktiot kirjattiin ylös (naurahtaa) (liikuttuu). Juonirakenneanalyysissä aineistoa käsiteltiin niiden yleisen hahmon mukaisesti, teemaattisen luennan aikana tekstiä käsiteltiin massana, kuitenkin siten, että tiesin mikä kenenkin kertojan kertomaa on. Kertojista kahdeksan oli naisia ja kaksi miestä. Tutkimukseni tavoitteiden ja kysymysten saavuttamisessa sukupuolella ei ole väliä, joten aineisto-otteissa kuntoutujat koodattiin varsin neutraalisti Kertoja1:stä – Kertoja10:een siten, että jokaisen aineisto-otteen perässä on merkintä K1--K10. Kertojien iät vaihtelivat 26 vuoden – 54 vuoden välillä. Kertojista seitsemän oli kuntoutukseen tullessaan työttöminä työnhakijoina, kaksi oli määräaikaisella kuntoutustuella ja yksi sairauspäivärahalla.

Haastattelutilanteet olivat tunteikkaita. Olin iloinen tavatessani vanhoja tuttuja. Pääsimme kertojien kanssa varsin pian kiinni yhteisiin muistoihin ja tunnelmiin. Kurssin aikana tehdessäni töitä kertojien kanssa olin ollut erilaisessa roolissa, ja jollakin tapaa kertojat ehkä edelleen asettivat tutkijan

vanhaan, ohjaajan työrooliinsa. Kertojat vaikuttivat hieman hämmentyneiltä, koska tutkijalla ei ollut valmiita kysymyksiä mihin vastata, eikä selkeää suunnitelmaa tapaamisen kulusta, vaan tutkija pyysikin heitä vain kertomaan kertomuksensa ammatillisesta kuntoutuksesta. Jonkinasteinen ohjauksen tarve kertojien kertomisessa näyttäytyi ajoittain kysymyksinä: ”Tätäkö sinä haet? Kerronko oikeita asioita? Pysynkö juonessa?” Itselleni tilanne oli sikäli haasteellinen, että olen työskennellyt neljännesvuosisadan sosiaalityöntekijänä ja tottunut mahdollisimman nopeasti saamaan haastateltavistani/asiakkaistani mahdollisimman paljon informaatiota. Nyt tehtäväni oli asettua vain kuuntelemaan ja puuttua kertomuksen kulkuun mahdollisimman vähän ja sitä häiritsemättä.

Tutkimusraportti

Haastattelut ajoittuivat vuoden 2014 helmi-kesäkuulle. Vaikka pyrkimykseni oli litteroida ne aina heti haastattelun jälkeen, tavoite osoittautui haasteelliseksi. Litteroin viimeiset haastattelut elokuussa 2014. Yhdistin litteroidut haastattelut yhtenäiseksi tiedostoksi, kuitenkin siten, että siitä selkeästi erottuivat yksittäiset kertojat. Haastattelujen jälkeen tutustuin paitsi kuntoutuksen ajankohtaiseen tutkimukseen, erityisesti erilaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Olin jo haastatteluja litteroidessani tehnyt aineistosta raakahavaintoja, joiden analysointiin hain vastauksia kirjallisuudesta. Kirjallisen raportin työstämisen aloitin vanhan tutkimussuunnitelman pohjalle lokakuussa 2014. Aineiston analyysivaihe ja kirjoittaminen tapahtui marras-joulukuussa 2014, ja lopullisen muodon yhteenvedoitetty tutkimusraportti sai tammikuussa 2015. Tutkimuksen tekemisen haastavimmaksi kohdaksi muodostui analyysin tekeminen. Haastavaksi sen teki se, että itselle tutusta aihepiiristä oli luonnollisesti omia ennakkokäsityksiä, jotka analyysiä tehtäessä oli tietoisesti siirrettävä syrjään ja pohditettava tutkijan eri positioita.

4.2 Analyysi

Aineiston analyysi ei noudattanut alkuperäistä tutkimussuunnitelmaa, vaan analyysi muodostui tutkimuksen edetessä aineistolähtöisesti, keskittyen ensin juonirakenneanalyysiin ja sen jälkeen perinteisempään sisällön analyysiin. Lopuksi aineistoa analysoitiin vielä teorialähtöisesti, pohtien valtaistavan paradigman toteutumista ammatillisessa kuntoutuksessa tämän tutkimuksen kertomuksissa.

4.2.1 Juonirakenneanalyysi

William Labov (1972) oli yhdysvaltalainen kielitieteilijä, ja hänen kiinnostuksen kohteenaan olivat kommunikaation ongelmat sekä luokka- ja etniset eroavaisuudet verbaalisessa käyttäytymisessä. Hän etsi vastauksia kielieroavaisuuksiin narratiivien avulla, ja hänen kielitieteellisen tutkimuksensa empiirinen materiaali käsitti 600 lapsen haastattelut. Aineisto oli laaja, ja sen käsittelemisen helpottamiseksi tutkimuksen narratiivisena analyysinä käytettiin narratiivien rakenteen analyysia. Labovin rakenneanalyysin ytimenä on narratiivien horisontaalinen, ajallinen ja tapahtumakohtainen tarkastelu. Analyysimalli rakentui käsittääkseni ikään kuin vahingossa, tutkimuksen sivutuotteena. Labovin tutkimusraportti on monimutkainen ja -selkoinen ja nykylukijalle osin rasistinenkin, mutta se tuotti tietoa rakenneanalyysin käytöstä.

Alasuutari (1999) käyttää tässä kohdin käsitettä juonirakenneanalyysi. Alasuutarin mukaan analyysitapa mahdollistaa kertomusten rakenteiden samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien löytymisen, ja tekee näkyväksi kertomusten merkitysrakenteiden rakentumisen. Samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien löytämistä auttaa tarinoiden purkaminen ajalliselle jatkumolle. Alasuutarin mukaan analysoimalla juonirakenteita episodeittain on mahdollista löytää tekijöitä, jotka juonta kuljettavat. Alasuutarin mukaan juonirakenneanalyysissä aineistosta etsitään niissä itsessään olevia rakennepiirteitä, sen sijaan että niitä tyypiteltäisiin tai koodattaisiin tutkijalähtöisesti.

Hyvärisen (2006) mukaan Labovin analyysimalli on käyttökelpoinen suullisen kertomuksen alustavaan analyysiin, ja auttaa tutkijaa tulkinnan alkuun esim. luokittelemaan aineistoa ja esittämään kysymyksiä. Hyvärisen mukaan malli sinällään ei kuitenkaan riitä esimerkiksi terveydentutkijalle, mitä kuntoutuksen tutkimisenkin voidaan osaltaan katsoa olevan.

Täysipainoisessa kertomuksessa on Labovin (1972) mukaan kuusi osaa: tiivistelmä, orientaatio, mutkistuva toiminta, arviointi, tulos ja lopetus (Kuvio 2.). Tiivistelmässä kertoja johdattaa kertomuksensa aiheeseen, ja orientaatioissa taas kertoo puitteet ja olosuhteet. Mutkistuvassa toiminnassa kertomuksessa tapahtuu jotakin mullistavaa, ja arvioinnissa kertoja kuvaa edellisten tapahtumien hänessä herättämiä ajatuksia ja reaktioita. Tuloksessa kertoja kuvaa sitä miten tarina eteni mutkistuvan toiminnan jälkeen, ja lopetuksessa kertoja palaa nykyhetkeen ja tekee johtopäätöksiä, sekä kokoaa tarinaan ehkä sisältyneen opetuksenkin.

Kuvio 2. Labovin juonirakenneanalyysi

(www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/02_metodiartikkelit/johansson_narrative_method/kooste).

Rakenteellinen analyysimalli soveltuu hyvin esim. kirjoitettujen omaelämäkertojen analysointiin. Malli auttaa jakamaan pitkiäkin kertomuksia osiin ja siten ymmärrettävään muotoon.

Lieblich ym. (1998) erottavat narratiivisessa analyysissä dimensiot: holistinen vs. kategorinen ja sisältö vs. muoto. Holistisessa näkökulmassa narratiivi analysoidaan kokonaisuutena, ja mitä tahansa sen osaa tulkitaan toisten osien muodostamassa kontekstissa. Kategorinen analyysi taas on käyttökelpoinen silloin, kun tarkastellaan jotakin ilmiötä, joka on yhteinen jollekin ihmisryhmälle. Tällöin kertomukset jaotellaan osiin, ja kertojien tiettyyn kategoriaan liittyvät narratiivin katkelmat kootaan yhteen. Polkinghorne (1995) käyttää kategorisesta näkökulmasta käsitettä narratiivien analyysi. Siinä systemaattisella aineistokatkelmien vertailemisella pyritään saamaan aikaan yleisempiä käsitteellisiä ilmenemismuotoja. Kaasila (2000) tutki luokanopettajakoulutuksessa olleiden matemaattikkakuvaa. Aineisto oli monipuolinen koostuen mm. haastatteluista. Hän käytti aineiston analyysissään aluksi holistista lähestymistapaa juonentamalla narratiivit, ja sen jälkeen hän tarkasteli

sitä kategorisesti vertaillen kertomuksista nousseita keskeisiä teemoja. Tavoitteena oli löytää narratiivista yhteisiä piirteitä ja teemoja, sekä huomattavia eroja tai säännönmukaisuuksia.

Eräs Labovin mallin narratiivisista ansioista inspiroituneista tutkijoista on Catherine Kohler Riessman. Kirjassaan "Narrative analysis" (1993a) hän havainnollistaa naisten elämien ja terveyden narratiivisen analyysin muotoja. Tämä lähestymistapa perustuu osin edelle kerrottuun Labovin työhön. Se laajentaa mallia, ja Riessman kutsuu sitä "Labov-Mishler-malliksi". Hän esittää narratiivisen metodin systemaattiseen, yksityiskohtaiseen ja hyvin käytännönläheiseen tapaan. (Riessman 1993a.)

Riessmannin (1993b) tutkimuksessa haastateltiin avioeron kokeneita naisia. Riessman rakensi kertomuksiin rakennetta, jossa oli narratiivin tapaan alku, keskikohta ja loppu. Riessmanin mukaan Labovin analyysimalli oli kuitenkin liian tiukka salliakseen narratiivisen analyysin subjektiivisista kokemuksista, jotka tapahtuivat pitkällä aikavälillä, ja joista osa sijoittuisi vielä tulevaisuuteen. Riessman rakensi siten analyysiin mahdollisuuden nähdä informantin subjektiiviseen kokemukseen siitä, mitä elämä hänelle merkitsee kertomisen hetkellä, ja mitä hän toivoisi sen tulevaisuudessa olevan. Tällä analyysimallilla on mahdollisuus tavoittaa kertomukseen yksilökohtaisesti sisältyvä jännite unelmasta tulevaisuudesta. Riessman itse toteaa, että hänen esittämänsä strukturoitu tekstuaalinen esitystapa mahdollistaa huomaamattomien merkitysten olemassa olemisen. Riessmanin analyysimalli soveltuu siten hyvin tämän tutkimuksen aineistoon, missä kertojilla ei vielä ole välttämättä valmista uutta ammatillista identiteettiä, vaan se on vasta muotoutumassa, ja siitä on olemassa unelma ja toivetila.

4.2.2 Temaattinen luenta

Riessmann (2002) jaottelee narratiivisen aineiston analyysitavat neljään päätyyppiin: temaattinen analyysi, rakenneanalyysi, vuorovaikutuksen analyysi sekä performatiivinen analyysi. Tutkimuksessani siirryin Labovin juonirakenneanalyysin jälkeen temaattiseen analyysiin. Olen kiinnostunut siitä mitä sanotaan, enemmän kuin siitä miten se sanotaan. Riessmanin lähestymistapa edellyttää tutkimuksen tekovaiheessa empaattista lähestymistapaa ja informantin kanssa symmetristä, tasavertaista kumppanuutta. Tämäkin seikka puoltaa valittua analyysitapaa, koska kaikkien kertojien kanssa on tehty yhdessä töitä ja kuljettu osa ammatillisen kuntoutuksen matkaa.

Alasuutarin (1999) mukaan laadullinen tutkimus koostuu kahdesta vaiheesta: havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Alasuutari jatkaa jakamalla havaintojen pelkistämisen kahden osaan. *Ensinnäkin* aineistoa tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen ja kulloisenkin kysymyksenasettelun kannalta olennaista. Näin toimien aineisto

pelkistyy hallittavaksi määräksi erillisiä raakahavaintoja. Pelkistämisen toisen vaiheen idea on edelleen karsia raakahavaintoja yhdistämällä niitä harvemmiksi havaintojen joukoksi. Tähän Alasuutarin mukaan päästään etsimällä havaintojen yhteinen piirre tai nimittäjä. Laadullisessa analyysissä on tärkeää pyrkiä pelkistämään raakahavainnot mahdollisimman suppeaksi havaintojen joukoksi, eikä havaintojen tavoitteena voi olla tyyppitapauksien tai keskivertoyksilöiden määrittely, vaan yksikin poikkeus kumoaa säännön, ja osoittaa että asiaa pitää pohtia uudelleen. *Toinen* vaihe on arvoituksen ratkaisu, eli tulosten tulkinta. Alasuutarin mukaan laadullisessa tutkimuksessa se merkitsee sitä, että tulosten mukaan tehdään merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä. (Alasuutari 1999, 14- 31.)

Temaattisen luennan voidaan katsoa olevan lähellä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi voi olla teoriaohjaavaa tai aineistolähtöistä. Teoriaohjaavassa analyysissä aineistosta tehdään teoreettisia yhteyksiä johonkin teoriaan tai paradigmaan, aineistolähtöisessä analyysissä taas keskiöön nousee sisällön tarkastelu, ja sieltä selkeästi esiin nousevien teemojen tarkempi analysointi. Valittuaan kiinnostuksen kohteensa tutkija etsii aineistosta kaiken aiheeseen liittyvän, ja luokittelee, teemoittelee tai tyyppittelee aineiston. (Tuomi – Sarajärvi 2002.)

4.3 Analyysin eteneminen

Tutkimukseni aineiston analyysi eteni siten, että lähdin lukemaan aineistoa aineistolähtöisesti. Alkuperäisessä tutkimussuunnitelmassa olin asettanut tavoitteeksi aineistolähtöisen luennan jälkeen sisältöä eritellen teemoitella ja kategorisoida aineistoa, ja siten löytää se, mitä kuntoutujat kuntoutuksestaan ja kuntoutumisestaan kertoivat. Ensimmäisten lukukertojen jälkeen aineiston kokonaisuudesta huomioin, että yhdeksän kertomusta noudatti samankaltaista hahmoa ja juonta, ja yksi poikkesi sisällöllisesti muista. Juonirakenneanalyysin olin löytänyt jo aiemmin tutkimuskirjallisuuden tutustuessani, ja lähdin hakemaan siitä lisää tietoa. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa aineisto siis ohjasi minua käyttämään juonirakenneanalyysiä, jolloin kertomuksista paljastui yhtenäinen juonellinen rakenne. Tässä kohdin analyysini oli siis Lieblich ym. (1998) erottelua mukailleen holistinen, ja lähdin tarkastelemaan kertomuksia kokonaisina. Ensin käsittelin jokaista kertomusta erillisinä. Jokaisesta yksittäisestä haastattelusta syntyneestä kertomuksesta tein pelkistyksen, ja juonesta piirsinkin kuvan, eräänlaisen aikajanan, jotta pääsin vertailemaan kertomuksia keskenään. Vertailin syntyneitä 10 juonirakennekuvaa. Juonirakenneanalyysi auttoi löytämään kertomusten erot ja yhtäläisyydet, ja juonentamisen avulla pääsin tarkastelemaan kertomuksien merkitysisältöjä kertojilleen. Kertomusten rakenne oli samankaltainen, ja löysin niiden kokonaisuuden perusteella kertomuksista yhdeksän *voimaantumiskertomusta* ja yhden *sairauskertomuksen*. Kertomuksista löytyi

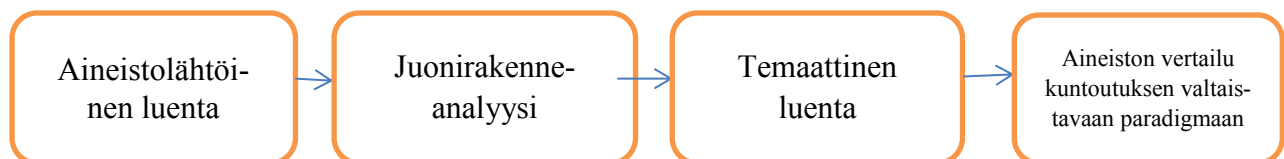
analyysin avulla lisäksi puhtaaseen juonirakenneanalyysiin kuulumaton tulevaisuuden arviointi ja suunnittelu, joten jatkoin ja syvensin analyysia Riessmannin (1993b; 2002) teoriaa käyttäen. Etsin, ja löysin, kertomuksista yhteneväisiä asiakokonaisuuksia ja juonenjatkoja, suuntautuen myös kertomuksissa esiintyviin tulevaisuuden hahmotuksiin ja toiveisiin.

Toisena analyysivaiheena oli kertomuksien temaattinen luenta ja perinteisempi sisällön analyysi. Analyysini muuttui siis holistisesta kategoriseksi, koska lähdin tarkastelemaan ilmiötä, joka on yhteinen jollekin ihmisryhmälle. Tällöin kertomukset jaotellaan osiin, ja tiettyyn kategoriaan liittyvät narratiivin katkelmat kootaan yhteen. Tässä vaiheessa käsittelin kertomuksia tekstimassana, en enää yksittäisinä kertomuksina, tiedostaen kuitenkin sen, mikä kertomus on kenenkin. Alasuutarin raaka-havainnot mielessäni pitäen, lähdin lukemaan aineistoa lähtien tutkimuskysymyksistä. Näin edeten sain rajattua aineistosta keskeisiä piirteitä ja nimittäjiä, jotka kuvasivat hyvin kertomuksia ja vastasivat tutkimuskysymyksiin. Kuntoutujien kertomuksista kuntoutuksestaan hahmottui kolme kategoriaa, merkityskokonaisuutta, joiden sisällä kertojat kertoivat eri teemoista. Ensin kategorioista oli vain tuntuma, mutta todentuntua lisätäkseni tein kertomuksien usein toistuvista teemoista laskennan ja laskin osumat, jolloin varmistuin niistä, ja tein tutkijan valinnan. Tämän jälkeen nimesin kategoriat, ja lähdin etsimään sitä miten niihin liittyvät teemat kertomuksissa esiintyivät. Etsin tekstistä jokaiseen kolmeen kategoriaan liittyviä ilmaisuja ja kerrontoja. Erottelin teemat toisistaan erivärisien merkintöjen avulla, ja lisäksi tein marginaaliin merkintöjä. Sen jälkeen kirjoitin jokaisesta kategoriasta vielä tekstiotteita irralliseen word- tiedostoon, liittäen jokaiseen kategoriaan siihen liittyvät löytyneet teemat. Lopulta taulukoin kategoriat ja teemat, ja sen miten ne kertomuksissa kerrottiin. Kun kirjoitin löytyneistä kategorioista, pyrin reagoimaan ja ratkaisemaan teemojen asettamaa arvoitusta keskustelemalla kertomusten otteiden kanssa.

Analyysin kolmannessa vaiheessa tarkastelin aineistoa vielä siten, että peilasin kertomuksista löydettyjä teemoja kuntoutuksen paradigman- (Taulukko 1.) käsitteistöön. Tässä vaiheessa käsittelin aineistoa samoin kuin sisältöä eritellessäni, eli yhtenä massana. Nyt kuitenkin unohdin tietoisesti löytämäni teemat, ja lähdin etsimään kertomuksista valtaistavan paradigman mukaisia teemoja kohta kohdalta. Teoriaohjaavalla analyysillä, jossa on teoreettisia kytkentöjä jotka auttavat analyysin etenemisessä, voidaan pyrkiä ratkomaan tutkimusongelmaa. Analyysissä on tällöin tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta sen merkitys ei ole teoriaa testaavaa, vaan paremminkin uusia ajatusuria aukova. Siihen, missä vaiheessa teoria otetaan ohjaamaan päättelyä, riippuu aineistosta ja tutkijasta. (Tuomi & Sarajärvi 2002.)

Juhila (1999) puhuu erilaisista tutkijan positioista käsitellessään diskurssianalyysia. Hänen mukaansa ihmiset konstruoivat kielellisessä toiminnassa itselleen identiteettejä, ja asettuvat erilaisiin positioihin. Juhilan mukaan tutkimuksen tekeminen on sellaista toimintaa, missä tutkija osapuolena asettaa itsensä vaihtuviin positioihin. Tutkija puhuu ja kirjoittaa, ja siten hänen toimintansa on vahvasti vuorovaikutuksellista. Juhilan mukaan tutkija kuuntelee aineistoaan, on dialogissa muiden tutkijoiden kanssa ja suuntaa puheensa jollekin yleisölle. Positio käsite sisältää idean tilanteisuudesta ja vaihtuvuudesta, joten yksittäinen tutkija voi vaihtaa paikkaansa samankin tutkimuksen aikana tutkimuskysymysten ja – intressien mukaisesti. Tutkimukseni ei ole diskurssianalyysia, mutta analyysissäni on samankaltaisuutta Juhilan positio- teoreemaan monessa kohdin. Tutkimukseni analyysivaihe yhdistelee neljää eri vaihetta ja orientaatiota. Analyysimenetelmäni narratiivisuudessaan ja aineistolähtöisyydessään pohjautuu osin paradigmaattiseen tiedonperimään (Bruner 1987) noudattaessaan teemoittelua ja luokittelua. Tämä on edellyttänyt koko analyysivaiheen ajan keskustelua aineiston kanssa, ja eri positioiden tiedostamista.

Kuvio 3. Analyysin eteneminen

5. VOIMAANNUTTAVA KUNTOUTUS – ARKISTA SUHDETOIMINTAA

Tutkimukseni aineisto koostui 10 kuntoutujan kertomuksesta heidän ammatillisesta kuntoutumisestaan. Aineiston analyysi eteni kolmivaiheisesti ja luvussa 5. esittelen tutkimukseni tuloksia. Lähdän liikkeelle juonirakenneanalyysin avulla löytämistäni voimaantumiskertomuksien ja sairauskertomuksen esittelystä, jonka jälkeen etenen sisällön erittelyyn. Luvun viimeisessä alaluvussa vertaan aineistoani kuntoutuksen valtaistavaan paradigmaan.

5.1 Voimaantumiskertomukset ja yksi sairauskertomus

Juonirakenneanalyysi ei edellytä kertomuksien nimeämistä tai tyypittelyä, vaan juonentaminen voi olla väline kertomusten rakenteellisten piirteiden esiin saamiselle (Alasuutari 1999, 100). Tutkimukseni aineiston juonentamisen jälkeen oli kuitenkin havaittavissa, että yhdeksän kertomusta kymmenestä olivat luonteeltaan samankaltaisia, ja nimesin ne *voimaantumiskertomuksiksi*. Voimaantumiskertomus ei ollut luonteeltaan yksiselitteisesti käytettävissä olevan sosiaalisen tarinavaran selviytymistarina tai sankaritarina takaisin työelämään, vaan voimaantumiseen liittyi muitakin аспекteja.

Mä tarvitsin sen koko paketin että musta tulisi kokonaisempi. Jos olisin ilman sitä koko kuntoutusta hakenut sitä paikkaa, en tiedä miten olisi mennyt....tai että jos joku olisi tullut tarjoamaan (työ) paikkaa niin miten olisi käynyt, että kyllä mä tarvitsin sen helakurssin. Kuntoutus on kokonaisuus. Nimenomaan niin. Ei pelkästään se, että pääsen töihin ja tie-naamaan, ei se raha ja se työ vaan että mä pääsen elämään. Se oli se. Se oli se mitä mä hain, ja sain.(K4)

Kymmenestä kertomuksesta yksi oli luonteeltaan *sairauskertomus*. Siinä kertoja noudatti tutkimuksen kertomuksien yleistä juonta ja rakenteellista kaavaa siinä mielessä, että hänellä oli kertomuksensa alussa tiivistelmä, mutta kertomus ei juoneltaan ollut niinkään kertomus työelämäsuhteesta tai kertomus työn arvosta henkilön elämässä, vaan se oli tiivistelmä sairauksista ja niiden hoidosta ja nykytilasta.

Olen tiivistänyt kertomusten juonellisen rakenteen kuviossa 4. Käytin siinä Labovin rakennemallia, mihin olen lisännyt Labovilta puuttuneen tulevaisuuteen suuntautumisen. Kuviossa olen hahmottanut lyhyesti sen, mitä kertojat missäkin juonen kohdassa kertoivat.

Kuvio 4. Kuntoutujien kertomusten rakenne Labovin mallin mukaisesti + tulevaisuus aspekti

---

Tiivistelmä	Orientaatio	Kokoaminen	Arviointi	Ratkaisu	Lopetus	Tulevaisuus
Lyhyt kuvaus koko kertomuksesta	Kuntoutukseen hakeutuminen	Mullistava tapahtuma, kuvausta kuntoutuksen aloittamisesta	Kuntoutuksen sisällön ja tapahtumien kuvausta	Kuvausta kuntoutuksen tuloksesta	Kuvausta kertomisen hetkestä	Arviointia ja suunnitelmaa ammatillisesta tulevaisuudesta

Kertomukset rakentuivat siten, että ne alkoivat ja sen jälkeen muodostuivat vahvan abstraktin, eli keskeisten kohtien yhteenvetoon. Kuntoutujat esittelivät kertomustensa aluksi eräänlaisen käsikirjoituksen, sisällysluettelon eli short storyn ennen kuin pidemmälle kertoessaan avasivat ja syvensivät kertomuksiansa juonellisia käännteitä. Short storyjen keskeiset osat olivat aikaisemman työelämän kuvaus; sen hankaluudet siihen osallistuminen tai osallistumattomuus, työelämäsuhteen kriisiytyminen, kuntoutukseen hakeutuminen, siellä toimiminen ja sen tulos sekä nykyhetki. Merkittävää oli myös se, että kaikissa kertomuksissa oli puhtaalle juonirakennanalyysille vieraampi käsite, eli tulevaisuuteen suuntautuminen. Avaan seuraavaksi sitä, mitä kertojat kussakin juonen kohdassa kertoivat.

Tiivistelmä

Haastatteluaineiston pisimmät litteroidut osiot, joissa ei ole haastattelijan kanssa käytyä vuorovaikutusta, ovat heti haastattelujen alussa, missä kuntoutujat kertovat monologin, joka koostuu tiivistelmästä ammatillisesta historiasta ja koko ammatillisen kuntoutuksensa kaaresta. Huomattavaa on, että kuntoutujat pysyivät hyvin aiheessa, vaikka kysymyksenasettelu ja haastatteluhetki olivat mahdollisimman vapaamuotoisia, ja olisivat sallineet irtiottoja. Muutamit haastateltavat kokivat jopa vastuuta siitä, että tutkija varmasti saa heidän kertomuksistaan irti sitä mitä hakeekin:

Kuntoutuja: *Saaks sää tästä mun tarinoinnista mitään irti mitä sää ha-*
et?(K8)

Unkila: *Saan. Totta kai.*

Kuntoutuja: *No, mä ajattelin, että en ole päässyt vielä kummin kaimaan.*
(K8)

Unkila: *Haluaisitko vielä kertoa jotakin lisää?*

Kuntoutuja: *No en mä tiedä mitä mä vielä kertoisin, mutta tuli vaan mieleeni, että saatko sää tästä nyt mitään irti mitä sä tutkimukseesi tarvitset?(K8)*

Unkila:(Naurahdus). Ihana ihminen. Koet vastuuta tutkimukseni onnistumisesta? Että varmasti olet kertonut tutkimuksen kannalta tarpeellista?

Kuntoutuja: No joo, totta kai. Ettei tämä vaan mennyt niin kuin sairauskertomuksien kertomiseksi. (K8)

Jokainen kertoja oli ammatillisen kuntoutuksensa aikana ollut tekemissä kanssani, joko omaohjattavina, tai muissa kohtaamisissa. Kertomuksiensa alussa olevien tiivistelmien avulla kertojat johdattelevat tutkijan palamaan heidän omaan ainutlaatuiseseen elämäänsä ja tilanteeseensa, virkistivät tutkijan muistia siitä, ja antoivat suuntamerkit haastattelun syventämiselle. Tiivistelmät sisälsivät eri pituisia kuvauksia aikaisemmasta työelämästä, ajasta ennen kuntoutuksen tarpeen syntyä ja kuntoutusta.

Se oli aika pätkittäinen se mun työelämä ennen kuin mä pääsin tähän kuntoutukseen. Eli se oli niitä työkkärin pikku pätkiä ja sellaisia..(K1)

Työelämä? Jumittunut kotiin! (Naurua). Noo sehän oli vähän sellainen että pirstaleinen taikka, siis sellainen että mää jumituin pitkäksi aikaa sinne kotio, ja siitä se sitten kun ei se TE-keskuksen harjoittelu siinä lastenhoidossakaan pidemmän päälle olisi sitten kuitenkaan....et se semmoinen oma saamattomuuskin sellainen, oma sellainen joku kipinä puuttu...(K5)

Kuudella kertojista oli ennen kuntoutukseen tuloaan ollut pätkittäinen työhistoria. Se oli kooste erilaisista lyhyistä työsuhteista tai TE-toimiston tuella toteutetuista harjoittelujaksoista. Työelämäsuhde oli näissä kertomuksissa epävarma ja turvaton, ja sitä värjittivät ammattikouluttamattomuus ja alentunut työkyky. Kolmella kertojalla oli ollut yhtenäinen ja tiivis työelämäsuhde ennen sairastumistaan.

.....tota niin tota...sitten kun tultiin takaisin vuoteen 1989, oli vielä tosi hyvin töitä. Kunnes tuli tää 1990-luvun lama. Niin olin sitten niin tyhmä että aloin yrittäjäksi, eli ostin itselleni velaksi töitä. Se oli moka...(K4)
Tarina jatkuu työelämäkuvauksella sairastumiseen saakka.

Kyllä, joo. Mm..30 vuotta samalla alalla. Emmää oikeen tiedä...mä oon siis aina tykännyt tehdä. Jotain. Mä oon aina tykännyt. Tykännyt olla ihmisten kanssa. Ja sitten musta on ihanaa tehdä jotakin sellaista työtä missä mä nään kätteni jäljen....(K7)

Kertojat, joilla kiinnittyminen työelämään oli tapahtunut, käyttivät tiivistelmässään tilaa sille, mitä olivat tehneet ja mitä työ oli heille merkinnyt:

Mmmm. Mä olin varmaan ihan hyvä ja huolellinen ja tarkka työntekijä..ja tunnollinen olin....kyllä se työ merkkää oikeestaan tosi paljon. Kaikkeahan se merkkää. Sanotaan, että jos ei olis työtä, ni ei olis mitään. Ainakin mulle se on niin. Merkkää niin paljon. Kyllähän se sitten

kun jäi työelämästä pois..niin kyllähän sitä...sitä putoo pohja. Siis monestakin asiasta. Sitä niinku putoo B-luokan kansalaiseksi. (K3)

Näiden kertojien tiivistelmissä työllä sinällään oli arvo ja merkitys elämässä, ja heidän motivaation sa palata työelämään kuvautui korkeana. Yksi kertojista oli niin nuori, ettei kiinnittymistä työelämään vielä ollut tapahtunut. Hänen kertomuksessaan työelämään pääseminen kuvautui haasteelliseksi myös sen takia, että yhteiskunnan odotukset nuorten työelämään kiinnittymiselle ovat korkeat. Kertoja ei pystynyt toteuttamaan sosiaalisia odotuksia:

Että, mähän oon... tota päälle parikymppisestä saakka sairastanut mäsennusta jossakin muodossa. Ja ja ja tavallaan niinku siihen problematiikkaan niinku liittyen toi, ja jotenkin näitä ongelmia ei tuolla työkkärin puolella oikeen ymmärretty, että se on niinku ihan oikeesti niin, että mä en välttämättä siinä tilanteessani siinä parikymppisenä kyennyt työelämään... (K6)

Huomattavaa oli myös se, että kertojat käyttivät kertomuksissaan erilaisia metaforia eniten juuri kertomuksien aluissa eli tiivistelmäosioissa. Metaforat saattoivat liittyä ammatilliseen kuntoutukseen pääsemiseen, tai sen tuloksiin.

Sitte mä tulin heti tekeen sen, se oli juhannusaatto ku mä vein sen lapun sinne, ja eiku vappu, vappu joo. Ja sitte mä pistin paperit heti. Ja sitte mä pääsin heti ja kuinka ollakaan mä pääsin tälle kursille..ja sehän oli mulle ihan lottovoitto. (K1)

...että tiesin, että yksin en pääse kyllä eteenpäin enää työmarkkinoille takaisin, sen takia sitten oli kyllä hyvä että se oli meikäläiselle kyllä lottovoitto, kun huomasin ilmoituksen paikallislehdessä. (K3)

Mää oon ajatellut, että tää kuntoutus oli sitten yksi sellainen yks mun lottovoitto elämässä. Että tuli valituksi tälle kurssille. Sillain sai jotenkin elämänsä takaisin. (K5)

Toisaalta, metaforia löytyi myös tiivistelmien kerronnassa tulevaisuuteen suunnatessa:

Kyllä mä näen aika valoisana mun tulevaisuuden. Niin kuin sanoin, niin päässä on olo kuin olisi vappuaatto koko ajan. (K3)

Orientaatio

Juonen orientaatioissa kertojat kertoivat siitä, kuinka olivat ammatilliseen kuntoutukseen ohjautuneet. Ammatilliseen kuntoutukseen voi hakeutua, mikäli henkilöllä on tai hänelle syntyy jokin vika, vamma tai sairaus mikä heikentää hänen kykyään ja asemaansa kiinnittyä työelämään. Tavalliselle kansalaiselle ammatillinen kuntoutus ei ole yleistietoa, vaan siihen törmää vasta, kun se tulee itselle jollakin tavoin ajankohtaiseksi, tai joku siihen ohjaa. Tästä syystä kuntoutujat ohjautuvat usein kuntoutukseen jonkin viranomaisen ohjaamina ja/tai kehotuksesta.

*....Kunnes sitten sinne työkkäriin menin ja siellä oli sitten kerrankin asiantuntija joka ehdotti mulle tällaista ammatillista kuntoutusta, kun mul-
lahan ei ollu mitään ammattia, ja mä ajattelin että okei, mä haluan jo-
honki, että pois kotoo.(K1)*

*Määhän ohjauduin sinne tuolta mielenterveystoimiston kehotuksesta.
Sekin hoitosuhde multa loppu niin sitte mä vaan niin niin siitä se sitten
lähti.(K5)*

Unkila: *Eli aloite lähti hoitotalolta?*

Kyllä. En mää olisi tämmöseen itse olisi osannut lähtee...(K5)

*Se oli tuolla työkkärin puolella muistaakseni, kun silloin hain jollekin
toiselle niinku työkkärin omalle kurssille, mihin en tullut valituksi, ja sit-
ten se henkilö katteli että hei nyt on tullut tämmönen niinku uusi jut-
tu....tämmönen Kelan hässäkkä, johon sitten tulinkin valituksi.(K6)*

Kuntoutukseen hakeuduttaessa kertomuksissa esiin tulivat myös työelämäsuhteen kriisiytyminen ja epävarmuuden aika työelämässä. Luonnollisesti, varsinkin työelämään kiinnittyneiden kertojien kertomuksissa ne nousivat esiin:

*Mää sairastuin....Sitten se tilanne oli jo niin paha, että vaikka ne muu-
tokset tehtiinkin, mä en enää pystynyt. Mä olin niin alistunut. Se oli tosi
raskasta. Ensinnäkin mä olin niin sairas, ja mulla oli tosi pahoja oirei-
ta, enkä mä voinut käydä töissä. Mutta sitten siitä vasta raskasta tuli,
kun mulle ilmoitettiin että ” mulla ei ole enää käyttöä”. Mulle ilmoitet-
tiin se asia näin. Puhelimessa. ....se oli sellainen, että mää menin ihan
maahan. Se oli kaikista rankin vaihe. Rankkaa oli sekin sairastumisen-
kin, mutta se, että mulle noin ilmoitettiin, se oli kaikista kamalinta. Sil-
lon mää romahdin. (K7)*

Ammatilliseen kuntoutukseen hakeuduttaessa kuntoutujilla on jokin työelämään kiinnittymistä vaikeuttava terveydentilan alenema. Jo itse sairastuminen ja sairauslomalla oleminen on kriisi, mutta sairastamista ja kuntoutumista helpottaa tietoisuus vakituisesta työpaikasta, eli on jotakin mihin palata, on syy miksi parantua. Mikäli työpaikastaan tulee sairauden takia vielä irtisanotuksi, kriisi saattaa syventyä ja sairauden tilakin pahentua. Yleisesti on olemassa käsitys, että sairauslomalla olevaa henkilöä ei voi irtisanoa. Työnantajalla on kuitenkin mahdollisuus irtisanoa henkilö, joka on noin vuoden verran ollut sairauslomalla, eikä tehdyistä ammatillisen kuntoutuksen toimenpiteistä huolimatta ole todennäköistä, että hän kykenee palaamaan siihen työhönsä mihin hänet on palkattu. Ammatillisen kuntoutuksen onnistumisen näkökulmasta yleensä kuntoutuksen ja uudelleensijoittumisen mahdollisuudet ovat paremmat niillä henkilöillä, joilla vielä on työpaikka olemassa, vaikka heillä olisi tietoisuus siitä, että ammattiin ei ole enää paluuta. Vakituinen työpaikka tukee kuntoutujan identiteettiä itsestään yhteiskunnallisena toimijana ja työntekijänä, jonka kunniallisessa työhön paluussa, ja ammatillisessa arvonalautuksessa on meneillään vain vaikea hetki ja tauko.

Joo. Kyllä tää suomalainen yhteiskunta ..kyllähän se työ on niinku tärkeä, kyllä sut jollain lailla mitataan kummiski , ainakin mää koen sen sil-lain että kyllähän se työ on ihmiselle tärkeä, ensinnäkin rahallisesti tärkeä ja sosiaalinen kanssakäyminen ja kaikki. Työkaverit ja kaikki, kyllähän se jos siitä määrätystä yhteisöstä pulahtaa pois, ni joillekin se ei ole kova isku, mutta mulle kyllä oli. Se oli aika kovaa se. (K3)

Unkila: *Ja se näkyi tämmöisinä huonomuuden tunteina?*

Kyllä, joo. Vaikka siihen ei itte ollu syyllinen sillain. Harvahan on syyllinen työttömyyteensä. Jos yritys menee vaikka konkkaan,tai muuta, mut mun kohdallahan se oli se et terveys, et paikat ei kestäny sitä, että ei sille mitään mahtanut, mutta silti sitä vaan koki et oli niinku heikko. ”.....” Mutta se oli oikeastaan se käännekohta se vuosi..kun leikattiin noi...ni ainakin tiesi, että tää on nyt tässä. Että nyt pitää löytää sellainen ammatti, sellainen työ mitä vielä pystyis tekemään. Et sekin oli tavallaan sellainen käännekohta. Loppui se epävarmuus siinä...Nyt tiesi ettei voi enää palata.....(K3)

Kertomuksen otteessa käy ilmi se, että toisaalta selkeä loppu voi olla jonkin uuden alku. Kun tulee varmuus siitä, että terveydentilaa ei enää voida millään operaatioilla tai hoidoilla parantaa, työntekijän on helpompi lähteä suuntaamaan kohti uutta. Se auttaa surutyössä ja antaa varmuuden siitä, että entiseen ei ole paluuta, eikä mieluistakaan työtehtävää enää varmuudella voi tehdä.

Kokoaminen ja arviointi

Kronologisesti edeten, ennen tätä juonen kohtaa, kuntoutujien elämä oli ollut toimintaa työelämässä ja sairastumista, terveydentilan hoitamista ja työelämäsuhteen kriisiytymistä. Labovin juonirakennanalyysin osat ”kokoaminen ja arviointi” kuroutuivat tässä tutkimuksessa kertomuksissa kuvauksiksi kuntoutuksen alkamisesta ja sen aikaisesta toiminnasta. Hyvärinen (2006) pitääkin kertomusten tärkeimpänä osana juuri arviointia, jossa kertoja tiivistää tarinaansa, ja kuvaa aktiivista toimintaa ja tekojaan. Kuntoutujat kertoivat siitä, miltä heistä oli tuntunut kuntoutuksen alkaessa, ja min-kälaisia odotuksia heillä oli kuntoutukselle. Moni kuntoutuja ei tarkkaan muistanut kuntoutuksen sisällön yksityiskohtia tai ohjelmia, mutta kuntoutujat korostivat, että kuntoutus kokonaisuudessaan oli hyvä ja merkityksellinen ajanjakso elämässä, ja tunnelma ja mielikuva kuntoutuksesta myönteinen. Erityisesti kuntoutuksen sisällöstä kertoessaan kertojat korostivat vertaistukea. Vertaistuki mainittiin jokaisessa kertomuksessa, ja se sai kerronnassa paljon tilaa. Osalle kuntoutujista ammatilliseen kuntoutukseen pääsy oli ollut ”lottovoitto” ja he ottivat sen suurena mahdollisuutena, kun taas osa suhtautui kuntoutuksen aloittaessaan siihen penseämmin eikä odottanut siltä kovinkaan paljon. Kertomuksissa tämä osa juonirakennetta vastaa kysymykseen: ”..ja mitä sitten tapahtui?” Voimaantumiskertomuksissa kuntoutuksen alkaminen ja siellä toiminen näyttäytyvät eteenpäin vie-vänä ja aktiivisena, hyvänä muutoksena arjessa ja työllisyystilanteessa.

Ite ku oli aika rikki ja hirveen epävarma itsestään ja lyöty lyttyyn ihan täysin, ni tuli sellainen tunne, että hei mä pääsin tänne ja sitte mä tulin tänne ”kouluun” ja tää oli mulle kova juttu. Se oli ihan kiva. (K1)

Joillakin kuntoutujista oli takanaan jo pitkä työelämästä poissaolo, jolloin kuntoutuksen aloittaminen oli jo sinällään arvokasta. Tähtäin ei tuolloin ollut niinkään vielä työelämään siirtymisessä, vaan liikkeelle lähdössä.

Ensinnäkin, se oli tota, se oli hyvä niinku pitkän aikaa kun on ollut työtämänä ja kotona, ni olihan se jonnekin tuleminen sekin oli jo tosi hienoa. Ja mun kohdalla se sitten kyllä, ja nin se alku oli niinku hyvä kun ei sinä mitenkään painostettu, että nyt sun on pakko löytää täältä joku ammatti tai koulutus että sen sijaan painotettiin, että jokainen omaan tahtiin... (K3)

Kuntoutujien kertomuksissa itse kuntoutuksen aloittamisen jälkeinen vaihe sisältää kuvauksia kurssin kulusta ja sujumisesta. Erityisesti kertomuksissa merkitykselliseksi nousevat kuntoutujien kertomukset kuntoutukseen sisältyneistä työharjoitteluista; paikan etsimisestä ja työn sujumisesta. Monessa kertomuksessa työharjoittelujaksot, jotka ovat ammatillisen kurssin keskeinen sisältö, kuvautuvat kaikkein mielekkäimmiksi ja tärkeimmiksi jaksoiksi. Ajaksi, jolloin sai taas olla osa tavallista työelämää, ja luoda itselleen uutta ammatillista identiteettiä. Koska oma terveydentila ja työelämäosallisuus koettiin pääsääntöisesti kertomuksissa alentuneiksi, osalle kuntoutujista kurssin alusta alkaen oli ollut epävarmaa oikean työharjoittelupaikan löytäminen.

No sitä että jokaiselle löytyy sopiva paikka. Sitä. Ihan varmasti löytyy. Mä oon varmasti yksi niistä joka koko ajan varmisti, että oletteko te nyt ihan varmoja että kaikille löytyy paikka. (K2)

Pienellä varauksella lähdin. Ko ajattelee tää mun ikä ja tää terveys ja kun siis siihen asti oli tullut sellainen olo että mihinkään en kelvannut, eikä kukaan ota vastuuta niin ajattelin että....olin varautunut. (K7)

Taikka silloin kun se työharjoittelujakso lähestyi, ja sitä paikkaa piti siten hakea, niin kyllä se ensin sellaiselta tuntui sellaiselta aika kaukaiselta jutulta, että voinko mä nyt sellaista juttua tehdä. Mutta hyvin se meni. (K9)

Kurssilla oli kaksi työharjoittelujaksoa. Ensimmäisen neljän viikon ”kuntoutuslaitosjakson”-jälkeen siirryttiin suoraan työharjoittelujaksolle. Sen jälkeen oli viikon jakso kuntoutuslaitoksessa, jolloin summattiin kokemuksia ja tarvittaessa haettiin toiselle jaksolle uusi työharjoittelupaikka. Osalle kuntoutujista työharjoittelu oli ollut niin mielekästä, että paluu kuntoutuslaitokseen ”häiritsi hyvin sujunutta työntekoa”:

Mutta sitten kun siellä oli ollut sen ensimmäisen jakson, niin en olisi tänne enää halunnut tulla, vaan olla töissä! (K9)

Ne kuntoutujat, jotka varmistuivat alavalinnastaan jo ensimmäisen työharjoittelujakson aikana, eivät kokeneet harjoittelujaksojen välistä kuntoutuslaitosviikkoa tarpeellisena. Luonnollisesti ne kuntoutujat, jotka harjoittelun johdosta päättivät vaihtaa kohdeammattiaan, kertoivat jotakin muuta.

No niin, No ensinnäkin ne työharjoittelujaksot oli tosi merkityksellisiä. Sen takia että mä sain oikeesti kokeilla että miten mä nyt porukassa pelaan... ..niin se oli sellaista että avas niinku portteja tuolta mun sisältä. Mä ystäväystyyn ihmisten kanssa tosi hyvin ja ihania ihmisiä oli. Hmmh. Siis kaikki meni kaikki meni hyvin. Se oli kivaa. (K4)

Ne oli loistavia! Mulla oli kaksi eri paikkaa...ne oli loistavia työkokeilupaiikkoja. ..mullekin se oli koko ajan sellaista hyvää terapiaa, jos sanoisin näin. Ensinnäkin pitkä työttömyys takana, epävarmuus kaikesta. Jotenkin, muitakin ongelmia alkoi olla, niin oli hieno päästä ihmisten kanssa olemaan jossakin. ...sanotaan että aloin löytää omaa itseäni siellä, sitä joka oli ollut kadoksissa...kyllä olinkin ollut kadoksissa, ja harjoittelun myötä alkoi löytyä sieltä se vanha ihminen. (K3)

Niin, semmoiselta kummituksena näytti (työelämä) joo, että mä en varmaan enää koskaan pääse takaisin, tai siis että se on semmoista elämää en mä kuitenkaan...olen huomannut tän kuntoutuksen (työharjoittelun) jälkeen, ettei elämässä mikään kuitenkaan ole nyt niin ihmeellistä että tota, jopa minäkin, pystyn asioihin tai siis niin kuin olen lopettanut ajattelemaasta että minusta ei ole mihinkään. (K5)

..joo että tavallaan että kurssilla ne harjoittelujaksot oli vaan merkittävämmät. Että tavallaan se teoriapainoinen juttu niin se ei... (K9)

Työelämä kuvautuu mediassa herkästi myyttisenä ongelmakenttänä, missä taistellaan paikoista kaikin käytettävissä olevin keinoin. Kun työelämän marginaalissa olevat henkilöt tarkastelevat työelämää median ja kertomusten kautta, siihen itse osallistumatta, saattaa se lannistaa pyrkimyksissä jo etukäteen. Työharjoittelut kuntoutuksen osana olivat merkityksellisiä muutoksen agentteja.

Ratkaisu

Voimaantumiskertomuksissa juonen ratkaisu oli yksiselitteisesti ammatillisen kuntoutuksen tuottama ammatillinen tulos. Kertojat kuvasivat sitä tilannetta, joka oli välittömästi kuntoutuksen jälkeen. Osassa voimaantumiskertomuksia pitäydyttiin tiukasti ammatillisessa tilanteessa tulosta arvioidessa, osa kuvasi myös muilla elämänalueilla tapahtuneita muutoksia ja tulosta. Kymmenestä kertojasta seitsemän kertoi tuloksen olleen ammatillinen suunnitelma, minkä toteutuminen jatkui suoraan kurssilta. Yksi kertoja oli jatkanut kuntoutustuella, ja jatkosuunnitelma oli seuraava ammatillisen kuntoutuksen toimenpide lähitulevaisuudessa. Yksi kertoja oli ammatillisen kuntoutuksen jälkeen osatyökyvyttömyyseläkkeellä, ja yksi kuntoutuja oli haastatteluhetkellä työttömänä työnhakijana.

Siinä me sitten pähkäiltiin ohjaajan kanssa että mitä me nyt tehdään ja kaikkea mietittiin ja koetettiin ja täytettiin niitä hakulappuja ja lippuja

koulutuksiin ja ohjaaja auttoi mua kun en mä osaa kaikkia hakemuksia täyttää..ja sitten haettiin siihen koulutukseen ja se alkoi kuukausi kurssin jälkeen. Tässä sitte mä olen työelämässä!(K1)

Opin lisää uskoa itseeni. Että kyllä nää on ihan ihmisten touhuja, että ei tää ole mitään rakettitiedettä. Että kyllä tässä tämmönen Maija Meikäläinen pystyy tekemään näitä asioita, näitä että työelämässä vielä...että pystyy. Taitoja opin...työelämätaitoja. Hyviä vinkkejä kaikkiin. Opin lisää työnhakutaitoja ja sain hienosäätöä. (K2)

Ja ja. Tammikuussa (heti kun kuntoutus päättyi) alkoi koulutus. Ja mä olen siellä. Että voi sanoa että aika uskomaton polku siitä elokuun alusta kun aloitettiin. Puoli vuotta. Kuusi kuukautta. Vajaa. Ja ennen sitä mä en tiennyt että pääsenkö enää mihinkään töihin, ja jos pääsen mihin töihin. En ois voinut kuvitellakaan että mä olisin jossakin koulussa. Ja jos vaikka olisin voinut kuvitella olevani koulussa, niin en olisi voinut kuvitellakaan olevani tässä koulussa. Niin se vaan menee hienosti. (K3)

No, en mää tiedä. Siis niin kuin tietyn perusturvan ja se tulee koko ajan (osatyökyvyttömyyseläke). Ei ole ihan sellainen pakko olo. Ettei tartte koko ajan tunkee itteensä johonkin. Mulle tuli arvokkaampi olo, jos mä suoraan sanon. En mä sitä joka paikassa tietenkään ole toitottanut, mutta tuli sellainen olo, että joku on myöntänyt että mulla on rajoitteita eikä se että mä käyn jossain vaan uikuttamassa. (K8)

Lopetus ja tulevaisuus

Kertomusten lopetuksessa kertoja palaa nykyhetkeen, ja tekee johtopäätöksiä tapahtuneesta, sekä kokoaa tapahtuneeseen ehkä sisältyneen opetuksen. Kuntoutujat olivat olleet ammatillisessa kuntoutuksessa vuosina 2010- 2014. Haastattelut tapahtuivat kevät-kesällä 2014, joten kaikilla kertojilla itse kuntoutus oli jo selkeästi takana. Voimaantumiskertomuksissa oli havaittavissa summausta tapahtuneesta, kuntoutuksen muistelemista ja arviointia sen annista kuntoutujalle paitsi ammatillisessa mielessä, myös henkilökohtaisella tasolla. Jokainen kuntoutuja kertoi myös siitä, mitä oli oppinut. Sairauskertomuksessa koko kertomus oli kertomista siitä, kuinka sairastaminen ja erilaiset vaikeuttivat elämää ennen kuntoutusta, sen aikana ja eritoten sen jälkeen.

Tämän tutkimuksen kaikissa kertomuksissa oli suuntautuminen tulevaisuuteen. Voimaantumistarinoissa se kuvautui säännönmukaisesti varsin toiveikkaana, osissa pienin epäroinnein. Sairauskertomuksessakin suhtautuminen tulevaisuuteen on hieman valoisampi kuin aiemmin, koska kertoja koki saaneensa hyvän ”omatyöntekijän” viranomaisverkostossa, joka ymmärtää häntä ja hänen sairautaan, ja sen asettamia rajoituksia työelämään sijoittumisessa. Sairauskertomuksen kertojakin kokee saaneensa kuntoutuksesta sen hyödyn, että kertojalla on itsellään parempi käsitys tilanteestaan, mutta ennen kaikkea hänellä on uutta tutkimustietoa itsestään, mitä ei voida viranomaistaholla sivuuttaa. Kertoja oli tullut paremmin resursoiduksi:

Omasta ittestäni oppi tosi paljon. Ja sitten piti omasta ittestänsä käydä läpi paljon sellaisia asioita joita ei ollut ajatellutkaan. Ja just että mihin sitä pystyy, ja mitä haluaa. ...mut nyhän se sitten onneksi siellä työvoimassakin nekin tajuaa sen, että just että ei enää niitä raskaita töitä. Eli ei tuu työhönosoituksia. (K10)

Osassa kertomuksista kertomisen hetki näyttäytyi erityisen hyvänä, ja kertojat suhtautuivat tulevaisuuteen toiveikkaasti. Näissä kertomuksissa entisen, ennen kuntoutusta olleen elämän, ja sen jälkeisen elämän välinen ero on merkittävä. Hännisen (2003) mukaan tarinat tuovat esiin sen, että vaikeistakin tilanteista on mahdollista kehittää onnellisesti päättyvä elämän episodi. Yleisen tarinavarastomme tarjoamat roolit työssä käymättömälle ovat yleensä uhrin tai roiston roolit. Roiston roolissa työssä käymätön elelee mielellään kunnon veronmaksajien kustannuksella, nauttien erilaisista sosiaaliturvaetuksista. Voimaantumiskertomuksissa koettiin aitoa iloa siitä, että vihdoinkin tästä ansaitsemattomasti annetusta roiston roolista oltiin päästy irti:

Mähän on siis nyt aika vahvoilla, mielestäni.. että en sano ikinä että mua ei enää tiputa mikään, mutta menen päivän kerrallaan. Ja nautin siitä. Ihana on ollut mennä joka päivä töihin, mennä kotio, saada hei rahaa! Ei tartte ravata työkkärissä eikä sossussa. Ja täyttää niitä lappuja ja lippuja ja tuntuu ihan tyhmältä. (K1)

Voimaantumiskertomuksissa, joissa elämäntarinassa oli jo pitkään toteutettu tätä ”roiston roolia”, kerrottiin myös siitä, kuinka kertojat aikovat suunnata yhteiskuntaan sen ”kunniallisina jäseninä”:

..että näillä mä vielä pystyn palaamaan työelämään ja olla kunniallaasti siellä eläkeikään asti. (K1)

Nyt töitä, töitä ja töitä. Ja sitten kouluun. Sinne mää vielä meen...Ni mähän oon ihan loistavassa tilanteessa nytten. Nyt mää oon käyny kaikki läpi. (K7)

Paitsi, että työelämäsuhde oli korjaantunut, voimaantumiskertomuksissa kerrottiin myös yleisen elämänlaadun ja -tapojen muuttuneen, ja sen kautta elämän ja osallisuuden yhteiskunnasta normalisoituneen. Kertomuksissa kerrottiin myös hyvästä olosta ja ”voimaantumisesta”.

Ja sitten sellainen, että kyllä elämänlaatu on tullut paljon paremmaksi, taikka semmoseksi että pääsi pois kotoa niin jaksakin taas paremmin...jaksaa kuntoilla (naurua)... ja sellaista, mutta olen siis paljon pirteempi ja vaikka onkin pitkät päivät, että aamulla lähtee seitsemältä ja on illalla viideltä kotona niin silti tuntuu, että kerkii ne samat asiat kun kerkis kotona päivisin. (K8)

Musta tuntuu, että mä olen pomo. Oikeesti mulla on niin hyvä olla. Kun vuosia laskee kuinka pitkän matkan mä olen tallannut. Niin nyt mulla on hirveen hyvä olla. (K1)

Se oli se ihana sana mikä siellä kuntoutuksessa tuli se se voimaantumisen. Ni. Se on tapahtunut. Jos oisit nähnyt..taikka näitkin...mikä mää ja mimmone mää olin ni et uskois samaksi ihmiseksi. (K7)

Kyllä tää kuntoutus mua niin paljon vahvisti. En tiedä minkä piristysruiskeen mulle annoitte.(K5)

Voimaantumiskertomuksissa kerrottiin toiveikkaasta tulevaisuuteen suuntautumisesta. Tulevaisuus nähtiin pääasiassa myönteisenä, joskin sille asetettiin realistisia rajoitteita. Merkittävää kertomuksissa oli kuitenkin usko siihen, että vaikka ongelmia tulevaisuudessa tulisi, niihin osattaisiin reagoida paremmin, koska on opittu jotakin ja saatu reagointiin uusia välineitä.

Aika toiveikkaana nyt sitten (näkee tulevaisuutensa). Että pääsen vakkariksi....No mä olen tyytyväinen että mä sinne menin vaikka ensin en meinnannu ja. Koska en mä nt kyllä olisi tällä hetkellä näin pitkällä. Että mulla on ammatti ja saatikka työpaikka.(K1)

Mää opin kuntoutuksessa sen, etten ollut vielä pudonnut työelämästä. Mulla oli vähän sellainen pelko....niin sitten kun mä menin sinne pitkään työharjoitteluun, niin mulle tuli sellainen tunne etten ollut päivääkään ollut poissa työelämästä vaikka siinä oli ollut tosi kauan aikaa. Se oli mulle sellainen niinkun isoin oppi, että ihan samalla tavalla mä pärjään kuin muutkin siis kun pointti olisi se ettei noita rajoitteita lasketa. Tavallaan siinä myös niinku kasvoi niinku itsetuntokin, että tiedät ettet sää ole millään tavalla niinku muuttunut huonommaksi tai tällain.(K8)

Onneksi siitä (työelämästä) on jo yli puolet takana. Eipä tässä enää mitään kauheita hetkautuksia puoleen tai toiseen. Että näin mennään.(K5)

Odottavasti....ainakin olen tulevaisuuden suhteen elämänhaluisempi. En odota mitään, mutta olen elämänhaluinen!(K4)

Voimaantumistarina, jossa kuntoutuja oli joutunut osatyökyvyttömyyseläkkeelle, poikkesi muista. Tässä kertomuksessa kuntoutujan voimaantuminen ei tullut niinkään uudesta ammatillisesta asemoitumisesta, vaan siitä että hänet paikannettiin ylipäättäen yhteiskuntaan tunnustaen hänen sairautensa. Tunnustamisen merkinä oli osatyökyvyttömyyseläke, joka päästi kertojan pois roiston roolista, niin yhteiskunnan kuin perheensäkin silmissä. Hän ei ollutkaan pelkkä elämänlusmuilija.

Yhteenveto

Kun tarkastelin kertomuksia niiden juonellisen rakenteen perusteella, ne noudattivat samaa kaavaa. Yhdeksän kertomusta oli nousujohteista yleisen voimaantumisen kuvausta. Kuntoutuksella oli ollut merkittävä rooli oman tietoisuuden rakentamisessa ammatillisesta identiteetistä, ja yleisessä elämän mielekkyyden kokemisessa. Yksi kertomus oli luonteeltaan sairauskertomus, missä ei kerrottu juuri lainkaan ammatillisen identiteetin uudelleenrakentumisesta tai voimaantumisesta. Siinä kertojan

toiminta ennen kuntoutusta, sen aikana ja sen jälkeen peilautui koetun alentuneen terveydentilan kautta.

Juonentaminen helpotti kertomuksien vertailtavuutta, ja auttoi löytämään kertojille merkityksellisiä asioita. Jakamalla kertomukset episodeihin, niistä löytyi kulloisellekin juonenkohdalle kertojille merkityksellisimmät ja käännteentekevimmät asiat.

Kertojien merkitysrakenteiden kehittämisessä tärkeitä juonenkohtia olivat mm. kertomukset siitä, kuinka kertojat olivat ammatilliseen kuntoutukseen ohjautuneet. Kertomusten perusteella ammatilliseen kuntoutukseen ohjautuminen vaikuttaa sattumanvaraiselta, ja vaatii tuuria ja oikeita kohtaamisia viranomaisverkostossa. Kun kohtaamiset on viime aikoina siirretty voimallisesti internettiin, sattumanvaraisuus, ja sinällään hyvien olemassa olevien palveluiden ja kuntoutuksen tarpeessa olevien ihmisten kohtaamattomuus lisääntynee. Useilla kertojilla oli taustallaan hylkäksiä erilaisiin hakupaikkoihin. Kertojille oli merkittävää se, että he ylipäättään tulivat valituiksi ammatilliselle kurssille, sitä verrattiin lottovoittoon. Voimaantuminen prosessina lähti siitä liikkeelle. Kertojien identiteettiä vaikutti määrittävän työelämään osallistuminen. Sairauden takia heillä oli vaikea elämäntilanne, eivätkä he pystyneet toteuttamaan työelämäosallisuutta, ja siten toivottua ja odotettua kansalaisuutta. Kuntoutukseen pääseminen oli tuonut toivon siitä, että siihen vielä kykenisi. Jo pelkästään toivo oli tuonut merkityksellisyyttä elämään.

Voimaantumiselle merkityksellisiä juonenkohtia olivat myös kertomukset vertaistuesta, ja työharjoitteluissa onnistumisesta. Ne koettiin vahvistavina, merkityksellisinä ja voimaannuttavina oman tietoisuuden rakentamisessa, ja työelämään suunnattaessa. Oli mielekäästä mennä aamuisin töihin, oli merkittävää huomata, että suoriutui töissään aivan kuten muutkin, vaikka oli mieltänyt itsensä jo työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Erityinen vahvuus kertomuksien juonissa oli niiden tulevaisuuteen suuntautuminen. Myönteistä tulevaisuuteen suuntautumista edesauttoivat tunne voimaantumisesta, ja ennen kaikkea kertomusten *ratkaisu* ja *lopetus*-vaiheen toiminta ja tulos, eli kuntoutuksessa syntynyt ammatillinen suunnitelma ja sen toteutuminen.

5.2 Kertomusten kolme kategoriaa

Tuomen ja Sarajärven (2002) mukaan sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Siihen kuuluu olennaisena se, että tutkija päättää, mikä omassa aineistossa on kiinnostavaa ja mikä pitää jättää pois. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkimusaineistosta pyritään luomaan teorettinen kokonaisuus, ja siitä pyritään jättämään ul-

kopuolelle kaikki aikaisempi tieto ja teoreettinen tausta ko. aihepiiristä. Analyysivaihe on näin ollen varsin ongelmallinen, ja fenomenologis-hermeneuttisessa perinteessä tämä ongelma pyritään ratkaisemaan siten, että tutkija kirjoittaa auki omat ennakkokäsityksensä ilmiöstä ja suhtautuu tietoisesti tähän analyysin aikana. (Tuomi ja Sarajärvi 2002.)

Juonirakennanalyysin vaihe antoi jo etukäteistietoa ja raakahavaintoja siitä, mitkä olivat kantavia teemoja, joista ammatilliset kuntoutujat kertoivat kuntoutuksesta kertoessaan. Kertomuksissa leimallista olivat kertojien kertomukset ja kokemukset heidän kuntoutuksen aikana saamastaan vertaistuesta, ja kuntoutustyöntekijöiden tarjoamasta avusta ja rohkaisusta. Toinen, paljon tilaa ja varsinkin tunnelmaa, kertomuksissa saanut asiakokonaisuus oli kertojien sekä jo kuntoutuksen aikana, että sen jälkeen kokema voimaantuminen. Kolmantena asiakokonaisuutena kertomuksissa esiin nousivat kertojien kuvaukset kuntoutuksen aikaisesta toiminnasta ja rooleista ja vuorovaikutuksesta. Koska edellä kerrotut teemakokonaisuudet vastasivat tutkimuskysymyksiin, tein valinnan, ja käsitteellistin edellä kuvatut teemat kolmeen kategoriaan: *Voimaantuminen, tuki ja apu ja vielä toimijuus ja roolit ammatillisessa kuntoutuksessa.*

Käytännön työntekijänä lähdin siitä ennakkokäsityksestä, että kuntoutujille on ollut tärkeää se, mitä kuntoutuksessa tehdään ja miten siellä toimitaan. Tutkimustehtäväni oli kuunnella, mitä kuntoutujat kertovat ammatillisesta kuntoutuksesta. Oletin, että sisällönanalyysiä tehdessäni yhdeksi keskeiseksi teemaksi nousisi: *mitä kuntoutuksessa tehtiin*, ja mitkä tekemisen kokonaisuudet olisivat kertojille olleet merkityksellisiä. Kuntoutuksen työntekijät uhraavat aikaa kuntoutuksen sisällön pohjimiseen, ja asiasisältöjen suunnitteluun. Kurssille pyrittiin suunnittelun avulla saamaan ”tekemisen meininki”, ja vahva työelämäsuuntautuneisuus. Aineistolähtöistä sisällönanalyysiä tehdessäni tein kuitenkin havainnon, että kuntoutujat eivät kertomuksissaan korostaneet sitä, mitä asiakokonaisuuksia kuntoutuksen aikana käsiteltiin, tai sitä, miten ammatilliseen suunnitelmaan päästiin ja mitä keinoja käytettiin. Vastoin odotuksiani, kuntoutujat kertovat kuitenkin ammatillisen suunnitelman tekemisestä varsin yliolkaisella passiivisanastolla: ”suunniteltiin”, ”kartoitettiin”, ”pohdittiin”, ”etsittiin tietoa” ja ”tutkittiin.” Kertomuksissa korostuvat enemmän tunnelmat, kohtaamiset, vaikutelmat, avun ja ohjauksen saaminen ja sitä kautta kuntoutuksen merkityksellisyys yksittäiselle kuntoutujalle, kuin itse asiasisältö. Vaikka asiasisältöjä tai työmenetelmiä ei kerrottu, se muistettiin, että käsitellyt yhteiset asiat olivat ”aikuismaisia” ja työelämään suuntaavia, eivät ”kankaanpainantaa” tai ”hiphoppia”.

Niin..no. Mä en ihan kauheesti suoraan sanottuna muista mitä siellä itse kuntoutuksessa tapahtui (Naurua)... Mmmmmmm... Todennäköisesti jo-

takin työelämään liittyviä asioita on käsitelty (Naurua)... Sopivan neutraalia ja jotenkin sellaista arkista että ilmeisen luontevaa ohjausta, koska ei vaan toiminnasta ei ole jäänyt sellain paljon mieleen. (K5)

Ne kuntoutujat, joilla oli aikaisempaa osallisuutta työelämästä, kertoivat tekemisestään ja toiminnastaan ennen kuntoutusta aktiivisessa ”mä menin, mä tein, mä löysin”- muodossa. Ne kuntoutujat taas, joilla kiinnittyminen työelämään oli ollut risaisempaa, käyttivät ennen kuntoutusta tapahtuneesta ammatillisesta toiminnastaan passiivimuotoja: ” sen kanssa käytiin läpi, siihen päädyttiin tai sitä tarjottiin”. Kuntoutuksen aikaisesta toiminnasta molemmat ryhmät käyttivät pääsääntöisesti passiivista ”joku teki” tai ”me tehtiin”- muotoa. Aineistosta sai vaikutelman, että kuntoutuksen jälkeen ne kuntoutujat, jotka jo aiemmin elämässään olivat tekemisestään kertoessaan käyttäneen aktiivimuotoja, käyttivät sitä myös kuntoutuksen jälkeisestä elämästä. Heillä oli jo malli osallisuudesta, ja kuntoutuksen myötä oli tullut uusi mahdollisuus aktiiviseen työelämään kiinnittymiseen.

Seuraavissa alaluvuissa lähdän esittelemään kertomuksista löytyneitä kolmea kategoriaa. Aloitan *voimaantumisesta*, koska se oli kaikissa kertomuksissa läsnä joko yleisenä tunnelmana, kerrottuna ja ääneen sanottuna sekä toiminnallisina kuvauksina. Myös sairauskertomuksessa oli havaittavissa häivähdys voimaantumista. Siirryn sen jälkeen avaamaan *tukea ja apua*, joiden saaminen ja joista saatu kokemus oli varmasti yksi voimaantumisen edellytys kuten myös *toimijuus ja roolit*, joita avaan viimeiseksi.

5.2.1 Voimaantuminen

Kuntoutukseen pääseminen

Tämän tutkimuksen 10 kertojasta seitsemän kertojan virallinen yhteiskunnallinen status kuntoutuskurssin alkaessa oli ”työtön”. Heillä oli sairaus, vika tai vamma minkä takia kertojat ammatilliseen kuntoutukseen ohjautuivat, mutta se ei ollut niin vakava että sen takia he olisivat olleet esim. kuntoutustuella tai eläkkeellä. Kaikki kertojat olivat myös TE-toimiston asiakkaita, ja he olivat tavalla tai toisella kokeneet aktivointitoimenpiteitä. Kertomuksen kokonaisuudessa ja kerronnan tunnelmassa oli läsnä voimaantuminen. Ensimmäinen voimaantumisen hetki kertojilla oli ollut silloin, kun he pääsivät kuntoutukseen, ja saivat siitä tiedon. Korkean työttömyyden takia avoinna olevia työpaikkoja hakee pääsääntöisesti suuri määrä hakijoita, eivätkä vajaakuntoiset työnhakijat näillä kohdin ”ole kovinta valuuttaa”. Toisaalta, laajojen aktivointitoimenpiteiden seurauksena, ihmisiä veloitetaan hakeutumaan erilaisille kursseille ja toimenpiteisiin, joihin on paljon hakijoita ja monipor-taisia hakuprosesseja. Kertojilla oli taustallaan erilaisia työllistymisyrityksiä ja kursseille hakeu-

tumisia, joten heillä oli hylkäämiskokemuksia. Siten kurssille valituksi tuleminen oli jo yksi askel kohti toiveikkaampaa tulevaisuutta ja ensimmäisiä kuntoutuksen voimaannuttavia elementtejä. Kuten kaikilla matkoilla, kuntoutukseen pääsemisestä tuli tuntuma, että jokin alkaa, jokin on mahdollista. ”Passi on leimattu”, ja ennen matkaa kihelmöi ja jännittää:

..ei ei kyllä se oli vaikeeta, että tiesin että yksin en pääse kyllä eteenpäin enää työmarkkinoille takaisin, sen takia sitten oli kyllä hyvä että se oli meikäläiselle kyllä lottovoitto kun huomasin sen ilmoituksen paikallis-lehdessä. Se jotenkin heti natsas, tiesin heti et tää on mun juttu. Tähän kun pääsis ni oispa hienoo. Jotenkin sen tunsin(K3)

niin enpä olisi silloin osannut ajatella minkälainen vyyhti siitä sitten, onneks, lähtee liikkeelle ja syntyy. En luottanut oikein siihen että pääsen kurssille, en pitänyt mitään varmana, oikeen. Tännekin oli hakijoita...ja joka paikkaan on aina niin paljon hakijoita. (K5)

Paitsi, että kurssille valituksi tuleminen jo sinällään voimaannutti kertojia, luomalla toiveita työllistymisen ja ammatillisen kasvun ja suunnan löytämisen osalta, toisille kertojille se oli tarkoittanut kokonaisvaltaisempaa voimaantumisen tunnetta.

Että tuli valituksi tänne kurssille. Sillain jotenkin sai elämänsä takaisin. (K5)

Ite ku oli aika rikki ja hirveen epävarma itestään ja lyötyt lyttyyn ihan täysin, ni tuli sellainen tunne, että hei mä pääsin tänne ja sitte mä tulin tänne ”kouluun”..tää oli mulle kova juttu.(K1)

Kun ihminen on pitkään ollut poissa työmarkkinoilta paitsi työttömyyden, myös siihen liittyvän osittaisen työkyvyttömyyden takia, ja kokenut hylkäämisiä hakuprosesseissaan, tunnustusta ei tunnu tulevan mistään. Osatyökykyinen joutuu kilpailemaan samoilla työmarkkinoilla työkykyisten kanssa. Ihminen tietää itse sen, että työttömyys joiltakin osin johtuu vajaakuntoisuudesta, mutta ei saa siitä tunnustusta muilta, vaan kokee huonommuutta kun ei hauissaan ja pyrkimyksissään pärjää. Ajan myötä edes ihmisen oma sisäinen tarina ja selitys tilanteelleen ei enää auta, vaan hän kaipaasi ymmärryksen ja tunnustuksen myös viralliselta taholta. Yksi sellainen tunnustus voi olla se, että tulee hyväksytyksi ammatilliseen kuntoutukseen, mikä on suunnattu henkilöille joilla on työllistymiseen vaikuttavaa terveydentilan alenemaa. Pitkään jatkunut tunnustamaton tilanne raukeaa, ja ihminen saattaa kokea liikuttavaakin helpotusta tilanteesta että on tullut valituksi kurssille.

Ja sitten Kelasta tuli se päätös että pääsin kurssille. Olen säästänyt sen niinku muistona sen paperin. Että olin hyväksytty. (K10)

Itsetunnon rakentuminen vertaisten kanssa työskennellen

Ja sitte see että se antoi mulle sitä varmuutta ja valmiutta siihen että mä en ole mikään huono ihminen ja että mä löydän paikkani vielä. (K1)

Itsetunto kehittyy lapsuudessa ja nuoruudessa myönteisten kasvukokemusten perusteella. Itsetunto ei ole stabiili ominaisuus, vaan se voi kokemusten myötä olla erilainen eri elämänvaiheissa. Itsetuntoa voivat romuttaa erilaisten elämänprojektien keskeneräisyys. Sellainen voi liittyä esimerkiksi työelämään kiinnittymiseen. Työelämäyhteyden puuttuminen saattaa aikuisiällä tuottaa kokemuksia huonommuudesta, ja riittämättömyydestä ja arvottomuudesta. Pitkään jatkuessa tämä tilanne tuottaa itsetunnon alenemista, ja näköalattomuutta omiin voimavaroihin ja mahdollisuuksiin. Itsetunto on kuitenkin muuttuva ja kehittyvä ominaisuus, joten myönteisten kokemusten myötä siihen voidaan saada muutosta. Kuntoutujien kertomuksissa itsetunnon kohoaminen oli monessa kohdin esillä.

Omasta ittestäni oppi tosi paljon. Ja sitten piti omasta ittestänsä käydä läpi paljon sellaisia asioita joita ei ollut ajatellutkaan. Ja just että mihin sitä pystyy ja mitä haluaa. (K1)

Tunne tarpeellisuudesta ja kokemus olemisesta yhteiskunnan voimavarana on tärkeää, mutta yhtä tärkeäksi tekijäksi kuntoutujien kertomuksissa nousi kuntoutuksen myötä tapahtunut itsetunnon paraneminen, ja sen kautta voimaantuminen. Se ei vielä välttämättä tarkoita osallisuutta työelämää, vaan armon antamista itselle, ja tietoa siitä, että esim. työttömyys ei ole oma vika, vaan syytä on myös yhteiskunnan rakenteissa ja työelämän muutoksessa. Pitkä työttömyys tuottaa huonommuuden tunteita ja vertailua muihin kansalaisiin ja näiden lahjaan yhteiskunnalle.

... Tavallaan siinä myös niinku kasvoi niinku itsetuntokin, että tiedät ett-et sää ole millään tavalla niinku muuttunut huonommaksi tai tällain. (K8)

Ammatillinen kuntoutus työharjoitteluineen vaikutti tuottaneen kuntoutujille tietoa työelämästä ja sen vaatimuksista, ja oli siltä osin riisunut työelämän päälle kudottua mystiikkaa ja saavuttamattomuutta. Tieto ja onnistumisen kokemukset olivat tuottaneet itseluottamusta, ja suhteuttaneet mielikuvia omasta suoriutumisesta ylipäätään.

Olen huomannut tämän kuntoutuksen jälkeen, ettei elämässä mikään kuitenkaan ole nyt niin ihmeellistä että tota, jopa minäkin pystyn asioihin tai siis niin kuin olen lopettanut ajattelemasta että minusta ei ole mihinkään, että niin. Että mustahan on vaikka mihinkä, se on tullut niinku. (K5)

Opin lisää uskoa itseeni. Että kyllä nää on ihan ihmisten touhuja, että ei tää ole mitään raketitiedettä. (K2)

Mää opin kuntoutuksessa sen etten ollut vielä pudonnut työelämästä. (K1)

Työ- ja koulutuspolitiikan ja yleisen yhteiskunnallisen epävarmuuden lisääntymisestä johtuen yksilön epävarmuus tulevaisuutta kohtaan kasvaa. Yksilön sisäinen koherenssin tunne ja itsetunto vaikuttavat siihen, minkälainen tunne hänellä on siitä, miten hänen on mahdollista suunnitella ja toteuttaa elämänpoliittisia projektejaan. Kuntoutujien kertomuksissa sisäisen koherenssin tunteen kasvaminen tuli esiin kertomuksina luottamuksen kasvamisesta, ja yleisestä vahvistumisesta.

Opin kuntoutuksessa luottamaan itseeni, vahvistuin ja pääsin sinne kouluun. (K3)

Kyllä se sitä luottamusta antoi itteen ja toi. Kyllä tää kuntoutus mua niin paljon vahvisti. (K5)

Sisäisen tarinan eheytyminen ja yleisen vahvistumisen myötä kuntoutujat kertoivat siitä, kuinka nyt on mahdollista ”antaa takaisinpäin”, ja osallistua yhteiskuntaan sen hyödyllisenä toimijana. Kertomuksissa löytyi ylpeyttä siitä, että tuntee olevansa taas työkykyinen.

..niin mä en anna periksi vaan mä oon nyt vahvempi. Mä hoidan hommani. (K1)

Itsetunnon uudelleen löytäminen, tai sen nouseminen, liittyivät kuntoutuksen voimaannuttavaan matkaan, ja kuntoutujat kertoivat sen olleen hiljalleen monesta eri palasesta koostunut kokonaisuus. Jokainen pala oli tarpeellinen ja hyödyllinen kasvuprosessin edetessä, ja luottamuksen tunteen kehittyessä. Kuntoutujat kokivat kasvuprosessin olleen heidän roolinsa, hyvin menneen ja sujuneen kuntoutuksen heille antama ”velvollisuus” ja ”mahdollisuus”.

Ja mun homma oli eheytyä ehjäksi pikku hiljaa. Kasvaa. Ja luottaa itseensä. (K1)

Itsetunnon kasvu näkyy kertomuksissa myös luottamuksena ylipäätään elämään. ”Elämä kantaa”-tyyppiselle ajatukselle on tilaa ainoastaan, jos ihmisellä on luottamusta itsen ja oman toiminnan vaikutukseen elämäänsä. Elämän kuvautuessa kuoleman ja sitä pienempien katastrofien jatkumona, ilman jarrua tai vaikutusmahdollisuuksia, elämästä ei voi nauttia, vaan sitä suorittaa. Itsetunnon rakentumisen myötä ihminen saa elämäänsä jarrun, tai jopa toiset raiteet joille uskaltaa ja voi hypätä, ja muuttaa elämänsä suunta. Itsetunnon rakentumisen yhtenä tärkeänä elementtinä olivat työharjoittelujaksot, ja niiden mukanaan tuoma tietoisuus omasta pystyvyydestä ja toimijuudesta ja liitty-

misen mahdollisuudesta ja kyvystä. Harjoittelujaksot toivat realismia kertojien arvioihin itsestään toisiin ja ylipäätään johonkin toimintaan liittymisestä, mutta ennen kaikkea toimimisesta, työn tekemisestä ja siitä nauttimisesta.

Mutta pystynhän mä. Mä pystyn paljonkin tekemään. Ennen kaikkea mä nousin sieltä pohjalta takaisin tekemään. Mä osaan taas arvostaa itseäni ja sitä työtä mitä nyt teen. (K7)

Kuntoutujien ryhmäytyttyä he alkoivat kannustaa toinen toisiaan sekä suunnittelutyössä, että paikkojen haussa. He saattoivat kommentoida kollegakuntoutujiensa vahvuuksista ja ominaisuuksista ja antaa vinkkejä siitä, missä työssä nämä voisivat vahvuuksiaan hyödyntää. Kun työharjoittelupaikkoja alettiin hakea, aina kun joku ryhmäläisistä sai kutsun saapua hakua koskevaan työhaastatteluun tai sai paikan, sille aplodeerattiin. Tällainen julkinen tunnustuksen saaminen kuntoutuksen aikana oli joillekin kuntoutujille selkeästi voimaannuttava ja itsetuntoa kohentava kokemus. Tärkeämpi kuin kuntoutustyöntekijöiden antama tunnustus.

Ja sitten se porukka mikä täällä oli. Se oli mielettömän mahtava. (K4)

Työharjoittelussa onnistuminen ja ammatillisen ylpeyden rakentuminen

Osa kuntoutuksen voimaannuttavaa matkaa on ammatillisen kurssin toiminnallinen sisältö, eli työharjoittelu. Harjoittelupaikat haetaan syntyneen ammatillisen suunnitelman perusteella, joten haku-kohteet on pohdittu yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti, jokaisen kuntoutujan henkilökohtaisten vahvuuksien, ominaisuuksien ja kiinnostuksenkohteiden perusteella. Koska suunnittelutyö on tehty hyvin, paikkojakin on vuosien aikana löytynyt yllättävän helposti. Paikat haetaan avoimilta työmarkkinoilta, oikeilta työpaikoilta, oikeista työtehtävistä. Huolellisen suunnittelutyön ansiosta työnantajat ovat ottaneet kuntoutujat hyvin vastaan, koska pääsääntöisesti tilanne on ollut molemmille osapuolille hyödyllinen. Paikkoja ei siis ole haettu ajatuksella, ”että johonkin on päästävä, ettei kurssi katkea”. Koska työharjoittelujaksot ovat keskeinen kurssin elementti, olivat ne kertojille myös kaikkein merkityksellisintä antia.

No ensinnäkin ne työharjoittelujaksot oli tosi merkityksellisiä. (K4)

Siis mä muistan ehkä parhaiten ne työharjoittelujaksot, ne mä muistan parhaiten. Ne on olleet sillain merkityksellisimpiä. (K9)

Merkityksellisyyttä korostaa ilmeisemmin myös se, että työharjoittelujaksot olivat kurssien pisimmät ajalliset jaksot (yht. 80 arkivrk). Toisekseen ne tuottivat kertojille eniten omia selviytymisen ja onnistumisen kokemuksia. Työpaikoilla piti selviytyä yksin, ilman kuntoutujavertaisia ja omaohjaa-

jan jatkuvaa läsnäoloa. Jokaisella kurssilla osa kuntoutujista on kurssin alussa kokenut hätää siitä, löytyvätkö harjoittelupaikat, koska aikataulu on ollut tiukka.

No sitä että jokaiselle löytyy sopiva paikka. Sitä. Ihan varmasti löytyy. Mä olin varmasti yksi niistä joka koko ajan varmisti, että oletteko te nyt ihan varmoja että kaikille löytyy paikka. Niin te olitte ihan varmoja. Miten se onnistuu meille kaikille? Se oli mielestäni ihan oleellinen asia.(K2)

Kukaan kertojista ei kertonut paikan löytämisestä niinkään, mutta työssä suoriutumisesta kylläkin. Osalla kertojista oli ymmärrettävää epävarmuutta työstä suoriutumisesta.

Taikka silloin kun se työkokeilujakso lähestyi, ja sitä paikkaa piti sitten hakea, niin kyllä se ensin sellaiselta tuntui sellaiselta aika kaukaiselta jutulta että voinko mä nyt sellaista juttua tehdä. Mutta, hyvin se meni. (K9)

Kaikki kertojat kertoivat työkokeilujaksonsa menneen hyvin, yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti. Kenenkään kertomuksessa kokeilu ei ollut epäonnistunut. Kokeilu tuottaa aina jonkun tuloksen. Joko sen, että kokeiltava työ on soveltuva tai sitten suunnitelmaa on kokeilun jälkeen muutettava. Kurssi mahdollisti kahdella eri työharjoittelujaksollaan suunnan muutoksen ensimmäisen kokeilun tulosten mukaisesti.

Mulla oli kaksi eri paikkaa ja ensimmäinen oli niin ku sanoin tuo MM ja tossa lähellä. Se on sosiaalinen paikka, sinne on helppo tulla. Se oli loistava työkokeilupaiikka! Mutta tää toinen paikka tää olikin sitten mitä loistavin!(K3)

Kaikissa kertomuksissa on mainintoja siitä, mitä kuntoutujat kokivat oppineensa kuntoutuksen aikana. Oppimista oli tapahtunut itsestä, mutta myös työharjoittelussa itse työstä. Osin oppimiskokemukset olivat syntyneet limittäin, ja kuntoutujat kokivat voimaantumista ja osallisuutta työelämästä.

Tässä harjoittelussa opin itsestäni paljon.(K10)

*Siinä oppi kyllä paljon, siis vähässä aikaa oppi paljon
Että jos rupee miettimään niin sellaista elämän arvoa sinällään siinä jo oppi. (K3)*

Osalla kuntoutujista oli taustallaan pitkä työelämästä poissaolo, joten heillä ei ollut täyttä varmuutta avoimien työmarkkinoiden työstä ja sen sisällä tapahtuvista asioista. Sinällään edes hetkellinen osallisuus työnteosta avasi kuntoutujille uusia ikkunoita. Epävirallisissa keskusteluissa ja välipalautteissa käsiteltiinkin kuntoutujien kanssa usein muuttuvien työmarkkinoiden luonnetta, ominaisuuksia, vaatimuksia ja niihin reagointia.

Ja niinkun nähnyt sitä minkälaista nykyää on. Avannut silmiä kaikilla tavoin. Nähnyt juuri sitä mitä nykytyöpaikoilla on ja kuinka sitä työtä tehdään ja kuinka se muuttuu. (K5)

Kuten kuntoutuksen vertaistuki ja sen tarjoamat sosiaaliset suhteet, työharjoitteluiden aikaiset työyhteisöt, ja niihin mukaan pääseminen, olivat kertojille tärkeitä voimaantumisen ja osallisuuden rakentumisen paikkoja. Moni kertoja koki kotoa pois pääsemisen, ja aamulla muiden vertaisten kanssa bussipysäkillä värjötteleminen, ihanan tavallisena ja normaalina toimintana. Se lienee osallisuutta palkkatyöläisen arkeen, mikä yhteiskunnassa on edelleen sosiaalisen tarinavaranon työikäiselle tarjoama tekemisen malli. Bussipysäkkivertaisten kanssa työpaikoilla toimiminen oli kuntoutujille tärkeää.

Jotenkin, vaikka niitten työkavereitten kanssa... ne on sielä työelämässä...se on vaan joku tunneasia, mutta hirveän tärkeä asia se on. (K3)

Mä ystäväystyyn ihmisten kanssa tosi hyvin ja ihania ihmisiä oli. Hmmh. Siis kaikki meni kaikki meni hyvin. Se oli kivaa. (K4)

Kuten edellä olen esittänyt, oli hämmentävää, että voimaantumiskertomuksissa kertojat eivät juuriakaan kertoneet sairaudestaan ja terveydentilastaan. Voimaantumiskertomuksissa ei mainittu eikä pohdittu terveydentilaa kerrottaessa työharjoittelujen aikaisesta toiminnasta. Ilmeisesti terveysrajoitteet oli harjoittelupaikkaa haettaessa pohdittu hyvin, tai sitten kertojilla oli voimakas halu suoriutua työstä. Ainoastaan sairauskertomuksessa kertoja pohti terveydentilaansa kertoessaan työharjoittelun aikaisesta työstä, sekin sellaisessa kontekstissa, että hän koki onnistumista ja tyydytystä.

Aika hyvin mä sitten siinä pystyin (tark. terveydentilaansa) tekeen töitä...Mä sain kuitenkin hyvät arvostelut ja sain hyvän todistuksen, kaikesta huolimatta..(K10)

Onnistuminen työn tekemisessä ja työtoverien saamisessa ja työyhteisöön kuulumisessa tuottivat voimaantumista ja ”normaaliuden” kokemusta, ainakin siinä suhteessa, että omat terveydentilan rajoitteet eivät hallinneet kertomusta. Osa kuntoutujista oli elämänsä varrella kadottanut uskonsa yhteiskunnan palveluihin ja organisaatioihin, ja koki niiden edessä voimattomuutta ja keinottomuutta. Osalla kertojista työharjoittelu oli tuottanut voimaantumista ja uskoa tulevaisuuteen, millä oli tähän yhteiskunnalliseen luottamusvajeeseen tullut korjaava kokemus.

...mulle tuli tunne, että mä kuulun tähän systeemiin, että mulle tuli tunne että kyllä mä tästä. Tuli sellainen olo. Hmmh. (K1)

Selkeimmin ja riemukkaimmin voimaantuminen kuntoutujien kertomuksissa näkyy ammatillisen suunnitelman selkiytymisessä, ja ilona työmarkkinoille pääsemisestä. Kaikki voimaantumiskerto-

mukset olivat luonteeltaan ilosanomia, eräänlaisia sosiaalisen tarinavarannon sankaritarinoita siitä, kuinka vaikeuksien kautta voittoon voidaan päästä, ja näissä kertomuksissa voitto oli nimenomaan työelämään pääseminen. Ammatilliseen voimaantumiseen liittyy näissä kertomuksissa kuitenkin paljon muutakin voimaantumista, kuin pelkkä työelämäosallisuuteen pääseminen. Siihen liittyy itsetunnon kasvua ja viranomaisverkoston otteesta kirpoamista, mistä vielä myöhemmin. Kymmenestä kertojasta kuusi oli haastatteluhetkellä työssä, yksi oli heti kurssin jälkeen alkaneessa ammatin tähtävissä opinnoissa, yksi oli määräaikaisella kuntoutustuella, yksi kuntoutuja osatyökyvyttömyyseläkkeellä ja yksi työttömänä työnhakijana. Viime mainittu oli ollut kurssin jälkeen kuitenkin pääsääntöisesti työssä, työttömyys oli haastatteluhetkellä juuri alkanut. Joten kertojien tilanteessa oli kuntoutuksen alkulähtökohtaan verrattuna tapahtunut selkeää ammatillisen aseman vakiintumista. Ammatillinen voimaantuminen, ylpeys ja ilo oli kertomuksissa läsnä:

Elikä mulla on nyt se mikä tarvitaan. Mulla on nyt ammatti. (K7)

Että mulla on ammatti ja saatikka työpaikka...Että niinku tietää että meet joka päivä ja on kuukausipalkka ja mä kuulun sinne! (K1)

Vois sanoa että kuntoutus on onnistunut. Että sellainen ala jossa viihtyy ni sellainen löyty. päinvastoin tunne on vaan vahvistunut että kylläpä olikin oikea ala. (K3)

Rankkaa opiskelua puolitoista vuotta ja nytten on paperit. Ni sitten mä ajattelin että niinko että en enää tekiskään muuta juttua. (K9)

Ammatillinen vahvistuminen edellä olevissa kertomuksien otteissa on ilmiselvää, koska kertojat ovat päässeet työelämään. Ammatillinen voimaantuminen ei kaikilla kertojilla päättynyt työllistymiseen tai koulutukseen, mutta näidenkin kuntoutujien kertomuksissa suhteessa omaan ammatillisuuteen oli tapahtunut voimaantumista, eikä tilannetta pidetty epätoivoisena.

Että kyllä tässä tämmönen Maija Meikäläinen pystyy tekemään näitä asioita, näitä että työelämässä vielä...että pystyy. Taitoja opin...työelämätaitoja. Hyviä vinkkejä kaikkiin. Että muitten kanssakin voi. Opin kyselemään, ehkä. Näistä asioista nimenomaan.. (K2)

”Passiivisesta” ei aktivointitoimenpiteisiin osallistuvasta työttömästä koituu kunnille kustannuksia, mikäli työttömyys jatkuu yli 500 päivää. Jatkossa suunnitelmissa on, että kunnat joutuvat kustantamaan osan työttömyyskorvauksista mikäli työttömyys ja työttömän ”passiivinen” aika ylittää 300 päivää. Maksuja välttääkseen kunnat ovat luoneet erilaisia esim. vuokratyö- ja työpajatoimintoja joihin työttömät työttömyyskorvausta ja ylläpitokorvausta vastaan velvoitetaan osallistumaan. Viime aikoina on ollut keskustelua ko. toimintojen tarjoamista työtehtävistä ja – tavoista. Osissa kuntia

näiden palveluiden käyttäjät, eli virallisesti työttömän statuksella olevat kokevat ne alistavina, ja työtehtävät työttömiä aliarvioivina puuhasteluina. Kuntoutujien kertomuksissa koetaan ammatillista voimaantumista siitä, että kertoja kokee itsensä työn tekemisen ja siihen uudelleen kiinnittymisen jälkeen tarpeelliseksi. Ei ole yhdentekevää mitä työtä tekee. Työllä pitää olla merkitystä.

...ja tuolla uudessa työssä kyllä mä sielläkin näen että mitä mä teen, näen työni jäljen. Eikä mun tarvi aamusin miettiä miksi mä töihin lähden ja kun mä tuun iltasin kotiin, nin vaikka mä oon iiiihan poikki, ni ei mun tarvi miettiä miks. Ja tällä työllä on merkitystä. (K7)

Elämänlaatu ja -hallinta

Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on luoda ihmiselle paremmat mahdollisuudet osatyökykyisyydestä huolimatta kiinnittyä työ- ja koulutuselämään. Yleisesti kuntoutuksen tavoitteena voidaan arvioida olevan se, että luodaan ihmiselle tasa-arvoiset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan, ja toimia ylipäättään elämässä tasa-arvoisesti ja toteuttaa hyvää elämää. Elämänlaadun voidaan käsitykseni mukaan katsoa olevan yksilöstä riippuvainen. Jokaisella lienee omat määritelmänsä hyvälle elämänlaadulle, riippuen siitä yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista missä ihminen elää. Elämänlaadulla voidaan katsoa olevan fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen ulottuvuus. Elämänlaatua arvioitaessa ei päästäne yksiselitteisiin mitattaviin määreisiin, vaan huomioon pitäisi ottaa ne elämänosa-alueet jotka ovat yksilölle tärkeitä. Työikäisen väestön yksi tärkeä yhteiskunnallinen tehtävä ja velvollisuus on työelämään osallistuminen. Jokainen työikäinen ei tätä koe elämänlaatuunsa tai sen merkitykselliseksi kokemiseen oleellisesti vaikuttavana tekijänä, mutta tämän tutkimuksen kertojille työelämään osallistuminen, ja siellä onnistuminen vaikutti olevan merkityksellistä. Olivathan kaikki osallistuneet vapaaehtoisesti kuntoutukseenkin. Voitane siis lähteä siitä oletuksesta, että työelämäosallisuus oli kertojille yksi tärkeä elämänlaatuun liittyvä asia.

Yleinen voimaantuminen näkyy kertomuksissa myös yleisen elämänlaadun, ja elämän mielekkääksi kokemisen kautta. Osa kuntoutujista käytti kertomuksessaan sitä sanaakin. Työelämässä toimiminen, ja elämän mielekkääksi kokeminen, ja elämänlaatu näkyvät kertomuksissa yleisenä toimeliaisuuden ja aikaan saamisen konkreettisina kokemuksina.

...mutta kyllä nyt on aika erilainen. Ja sitten sellainen että kyllä elämänlaatu on tullut paljon paremmaksi. Jaksan kuntoilla..ja olen siis paljon pirteempi ja vaikka onkin pitkät päivät.....niin silti tuntuu että kerkii ne samat asiat kun kerkis kotona päivisin... on siis jotenkin vaan niin hyvä olla (nauraa). Ni semmonen. En osaa paremmin kuvailla. Ei vois paremmin olla. (K9)

Toisaalta elämänlaatu ja mielekkyys esiintyvät kertomuksissa kuvauksina siitä, kuinka on ”epämääräinen sisäinen hyvä olo”. Sitä ei osaa oikein selittää eikä sanoittaa, mutta elämänlaatu näkyy hyvänä olona ja voiman ja hallinnan tunteena.

Musta tuntuu että mä olen pomo. Oikeesti mulla on niin hyvä olla. Kun vuosia laske kuinka pitkän matkan mä olen tallannut. Niin nyt mulla on hirveen hyvä olla. (K1)

Yhteiskuntamme järjestää erilaisia hyvinvointipalveluita elämän ”häiriö ja pulma”-tilanteisiin. Pääsääntöisesti kaikissa palveluissa tavoitteena on yksilön auttaminen hetkellisesti, joko rahallisesti tai henkisesti tukemalla, mutta pidemmällä tähtäimellä tavoite on yksilön vahvistumisessa, itsenäisessä pärjäämisessä ja häiriötilanteen poistumisessa. Joistakin yhteiskunnallisista ongelmistamme on kuitenkin muodostunut kroonisia. Näin on laita esimerkiksi työttömyyden kohdalla. Pitkittynyt työttömyys kurjistaa siihen ajautuneen ihmisen ja hänen perheensä tilannetta sekä henkisten, että varsinkin taloudellisten mahdollisuuksien osalta. Aktivointi- ja sanktiointipolitiikan kautta erilaisista viranomaiskontakteista on tullut välttämättömyyksiä, suhteita joita pitää hoitaa, vaikka vastentahtoistikin, jotta tilanne ei entisestään huononisi.

Ja mä olen vapautunut. Mä olen ajatellut että mun ei ole ihan niin suuri pakko eikä työkkäri ehkä ahdistan ihan niin paljoo ja kun siinä oli sitä ennen sitäkin. (K10)

Joidenkin kertojien kohdalla kohdeasiakkuus oli jatkunut vuosia, jona aikana kertojat olivat monta kertaa kokeneet tullessa petetyiksi, simputetuiksi ja monilla tavoin nöyryytetyiksi. Näissä kertomuksissa voimaantuminen ja oman elämän herruus kuvautui ilkikurisena ”potut pottuina” kuvauksina.

Mä en ole edes ilmoittanut vielä että mä olen töissä. Mutta mää kävin Kelassa niin se laittoi sitten sieltä sitä tietoa...kun mä en ole enää työkkärin kirjoilla Mä en ole enää työtön. Ja huutomerkki. (K1)

Kertoja oli jo pitkään ollut töissä, mutta ei ollut ilmoittanut sitä työvoimatoimistoon, vaikka sieltä oli tullut työnhaun uusintakehotus. Kertoja oli nautiskellut siitä, että sai jättää uusimisen tekemättä; olla reagoimatta kehotukseen mitenkään. Kertoja tietää, ettei instituutiolla sinällään ole tunteita joita loukata, mutta tunne samalla mitalla maksamisesta oli voimaannuttava, huutomerkin arvoinen kokemus. Onnistunut kuntoutus ja työelämäosallisuus oli voimaannuttanut kertojia myös siten, että he uskalsivat maalaila mahdollisia uhkakuvia mitä tekisivät jos eivät olisikaan työelämässä. Voimaantuminen oli tuonut mahdollisuuden ”uhkailla” ja mitellä voimiaan.

Ja pakotettu johonkin (nauraa) mikä tää nyt on...yhdeksän euron lisälä. Siellä mä varmaan olisin. Ja sanoinkin että jos mut sinne ni kyllä mä sitten hakisin kahden vuoden sairausloman lääkäriltä, en varmaan menisi. (K9)

Oman elämän herruus koettiin myös pelivarana. Tunteena siitä, että on mahdollisuuksia vaikuttaa asiakkuuksiinsa ja mahdollisuuksiinsa yhteiskunnassa. Vapautumisen tunne parhaimmillaan tuo tunnetta myös vastuusta, jolloin ihminen ottaa eri tavalla ratkaisun avaimia tilanteeseensa, eikä tyydy kohdeasiakkuuteen.

...nyt kun toi päätös tuli niin mulla on sellainen vapautunut tunne, että nyt mulla on pikkasen niinku pelivaraa. Mulle tuli arvokkaampi olo, jos mä suoraan sanon. (K8)

Kertoja oli saanut tavoittelemansa tilanteeseen haluamansa myönteisen ratkaisun, minkä jälkeen hän koki että hänellä on valtaa ja mahdollisuuksia tilanteessaan, ”pelivaraa”. Kertojalla oli jo omia suunnitelmia miten lähteä tilanteessaan eteenpäin. Kertoja oli valtaistunut, ottanut tilanteen haltuunsa. Haltuunotto ja elämäntilanteen lisääntyminen oli tuonut siis kertojille omanarvontuntoa ja riippumattomuutta. Kertojat pohtivat ääneen myös sitä, miten olisi voinut käydä, ellei kertoja kuntoutuksen kautta olisi voimaantunut ja löytänyt itselleen pelivaraa. Osa kertojista oli kokenut kohdeasiakkuutensa jatkuvana taisteluna ja kamppailuna.

Joo, ja ei siis sillain niinku positiivinen kokemus, että en tiedä että miten asiat ois jotenkin rullannut jos olisin samojen viranomaisten kanssa jatkanut sitä väentämistä että niinku että kuka olisi luovuttanut? (K6)

Tulevaisuudenusko

Ihmisen tunne siitä, että hänellä on toimivaltaa ja kykyä käsitellä omassa elämässä tapahtuvia asioita, luovat elämään ennustettavuutta ja turvallisuuden tunnetta. Kun elämässä on ennustettavuutta, luo se väistämättä myös tavoitteita ja uskoa tulevaisuuteen. Tämän tutkimuksen aineistossa kaikki kertojat kertoivat suhtautuvansa tulevaisuuteen pääsääntöisesti myönteisesti ja toiveikkaasti. Heti kuntoutuksen päätyttyä kertojat kertoivat sen olleen hieman pelottava tilanne. Usko omiin voimiin oli vielä epävarmaa, ja kuntoutuksen päättymisen merkitsi ohjauskeskustelujen päättymistä ja vertaisista luopumista. Toisaalta, samassa lauseessa kertoja toteaa, että enää ei tarvita kuntoutusta. Ollaan omillaan, ja hyvin menee.

No, sehän päättyi hyvin vaikka mä olin silloin vähän..muistan että se oli vähän sellaista haikeeta mulla se loppu siinä. Mitenkä mä pärjään ilman ohjaajaa? Oli se kauheeta. Kyllä mä varmaan lähtisin uudestaan. Nyt ei enää tarvita kuntoutusta. Voin suositella kaikille. (K5)

Tavoitteiden saavuttaminen, ja niiden ylittäminen, ei voinut olla luomatta kertojalle uskoa tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiin toimia. Ammatillisen kasvun ja voimaantumisen ja itsetunnon nousun myötä kertojat olivat uskaltaneet kiinnittyä työelämään, huomasivat, ettei se ole rakettitiedettä, ja sen myötä suhtautuvat myös tulevaisuuden työllistymiseensä myönteisesti.

Aika toiveikkaana nyt sitten. Että pääsen sinne vakkariksi...Mun alkutavoite oli...siis .... mä olen ylittänyt sen moninkertaisesti sen alkutavoitteen mikä mulla oli.(K1)

Kertoja oli tehnyt sijaisuuksia, mutta uskoo saavansa vakituisen työn. Hän ei epäile omia mahdollisuuksiaan muiden hakijoiden joukossa, vaan uskoo ja tietää olevansa tasavertainen hakija muiden joukossa. Voimaantuminen näkyi kertomuksissa ennen kaikkea uskona työelämäosallisuuteen tulevaisuudessa, mutta myös ilona siitä että elämä on muutenkin, ilmeisemmin sen myötä, alkanut sujua ja luoda uskoa tulevaisuuteen.

Ei pelkää se, että pääsen töihin ja tienamaan, ei se raha ja se työ vaan että mä pääsen elämään. Se oli se. Se oli se mitä mä halusin ja sain. (K4)

Elämän maistuminen ylipäättään on saanut kertojan uskomaan tulevaisuuteen ja siihen, että kuntoutuksen ja erilaisten ”toimenpiteiden” aika hänen kohdallaan on ohi. Vaikka työ ja sen tekeminen on suuri osa suomalaisen työikäisen ihmisen elämää, kaikessa kuntoutuksessa ja aktivoinnissa tulisi muistaa, että elämän muilla osa-alueilla olisi sitä tukevia elementtejä. Suhde on kaksisuuntainen. Kertojat kertoivat myös suoraan kuntoutuksen tuomasta avusta elämässään.

Kyllä se sitä luottamusta antoi itteen ja toi. Niin paljon vuorenvarmasti antanut eväitä ainakin tuonu mulle että mä luulisin että mä jaksaisin kyllä tän lopun työaikani sillä mennä että.(K1)

Kertojalle koko kuntoutusaika on ollut voimaannuttava matka, joka antoi hänelle resursseja elämään ja ennen kaikkea työelämässä jaksamiseen. Kuntoutukseen liittyy kertojalla nostalgiaa, jonka muistoista hän ammentaa jaksamista, ja uskoo jaksavansa eläkkeelle saakka. Vaikka kaikki kertojat suhtautuivat tulevaisuuteen toiveikkaasti, kertomuksissa oli myös pelkoja ja epäilyksiä, liittyen työelämän jatkuvaan muutokseen.

Suhtaudun pikkaisen empivästi tulevaisuuteen. Se pakottaa tämä nyky muutoksen nopeus. Kaikilla niillä joilla tähän asti on pidetty hyvänä tätä työllisyyttä, niin ei ole aina enää niin välttämättä. Tuntuu että työnantajat ovat sitä mieltä että aina vähemmällä voi mennä. Oli ala mikä tahasaa. (K5)

Pelko on ymmärrettävä ja yleinen. Työmarkkinoiden ennustettavuus ja tulevaisuudessa työtä tarjoavat alat ovat vaikeasti hahmotettavissa. Ammatillisen kuntoutuksen yhtenä haasteena onkin vastata siihen, miten kuntoutujat oppivat ottamaan muutoksia vastaan ja miten he niihin reagoivat. Aina työelämän muutoksen kohdatessaan ei voi tulla kuntoutukseen. Muutokseen pitäisi oppia vastaamaan toisella tavalla.

Yhteenveto kategoriasta voimaantuminen

Teemat	Ilmaisut
Kuntoutukseen pääseminen	Hyväksytyksi tuleminen tunne Elämänsä takaisin saamisen tunne Osatyökykyisyyden tunnustaminen – selitys työttömyydelle
Itsetunto	Tarpeellisuuden ja pystyvyyden tunne Itseluottamus Realistinen käsitys itsestä ja työelämän vaativuudesta Luottamuksen kasvaminen ja yleinen vahvistuminen Vertaistuki Julkiset kehumiset Vahvuuden tunne
Työharjoittelussa onnistuminen	Selviytyminen Onnistuminen Oppimiskokemukset Osallisuus työelämästä Työpaikkojen sosiaaliset suhteet Terveystilan riittäminen työntekemiseen
Ammatillinen ylpeys	Soveltuvan ammatin löytyminen Ammatillinen asema Merkityksellisen työn tekeminen Tunne että tarpeellinen työntekijä yhteiskunnalle
Elämänlaatu	Mielekäs elämä Harrastuksien elpyminen Epämääräinen hyvä olo Voiman ja hallinnan tunne
Elämänhallinta	Vapautuminen kohdeasiakkuuksista ”Potut pottuina”- asenne: ”pärijään itsekin” Elämän pelivara
Tulevaisuuden usko	Myönteisyys Toiveikkaus Ennustettavuus Elämän maistuminen

5.2.2 Tuki ja apu

Kurssin tiivein ryhmäohjelma ajoittui heti kuntoutuksen alkuun, jolloin kuntoutujat olivat Vervessä yhdessä ensimmäiset neljä viikkoa. Sen jälkeen oli työharjoittelu, jolloin kuntoutujat luonnollisesti olivat työpaikoillaan yksin, mutta pitivät niidenkin aikoina ajoittain epävirallisesti yhteyttä toisiinsa puhelimitse ja sähköpostilla. Myös kurssien jälkeen osa kuntoutujista on pyrkinyt olemaan toisiinsa yhteydessä. Kuntoutusryhmän jäsenet olivat kurssin alkaessa toisilleen vieraita, eikä kurssille tultu diagnoosiperusteisesti, vaan sairaus, vika tai vamma saattoi olla mikä tahansa. Kuntoutujia yhdistävä tekijä on osatyökykyisyys ja keskeytynyt työelämäsuhte. Kaikissa kertomuksissa kurssilaisten erilaiset taustat koettiin voimavaraksi. Kuntoutukseen osallistuminen oli tuottanut kuntoutujille armeijakokemuksiin verrattavaa yhteisöllisyyttä. Vanhojen kuntoutuskavereiden asioista oltiin kiinnostuneita, tutkimushaastatteluiden yhteydessä kertojat kyselivät ryhmän kuulumisista. Osa kuntoutujista oli pitänyt yhteyttä toisiinsa, osa kertojista koki surua siitä, että yhteys oli katkennut.

Vertaisten tuki

Jokaisessa kertomuksessa tuli esiin vertaisten tuen merkitys kuntoutusprosessissa. Kuulemalla muiden kertomuksia, kuntoutujalle voi tulla tunne, ettei hän ole ongelmiensa kanssa yksin. Muiden kuntoutujien kanssa koetaan sanatonta ja syvempää ymmärrystä yhteisestä ”elämän pulmatilanteesta”.

Ja musta se oli kauheen hyvä se vertaistuki. Se oli tosi hyvä...Ja sitten kun joku puhu jostain niin se toinen ymmärsi niinku, kun välillä alkaa puhuu jollekin, niin ei viitti kovin yksityiskohtaisesti edes alkaa kertoon, kun tietää ettei sillä toisella ole tietoa eikä kokemusta niistä tunnoista, niin. Oli noitten kanssa oli kaikkien kanssa hyvä puhua kun kaikki ymmärsi.(K10)

Tuntemusten ja kokemusten vaihto, ja toisten tarinoiden kuuleminen ja peilaaminen omaan tilanteeseen koettiin kertomuksissa tärkeäksi. Aineiston kaikista kertomuksista välittyi viesti siitä, että kertojalle oli syntynyt ymmärrys, ettei hänen tilanteensa ollut millään muodoin ainutkertainen, eikä välttämättä lähtökohdiltaan kaikkein huonoin.

Kun työelämään osallistuminen, ja siten yhteiskunnalliseen osallisuuteen liittyminen on poikki, yleisenä osallisuuden näyttämönä toimi yhteinen kuntoutuskurssi, ja sen mukanaan tuoma yhteyden tunne.

Ja sitten se porukka mikä täällä oli. Se oli mielettömän mahtava. Että sattui olemaan kurssikaverit sellaisia että...Vertaisporukka. Erilaisista lähtökohdista. Ja varmaan sekin että mä osasin ottaa ihmiset eri tavalla kuin silloin vuosia sitten. Jonkun toisen tarina saattoi tuoda mussa sellaisia negatiivisia ajatuksia ylös, että olihan mulla olinhan mä työstänyt niinkun sillain että olin avoin muidenkin tarinoille. (K4)

Ammatillisessa kuntoutuksessa vertaisten kertomuksien ja elämäntilanteiden jakaminen saattaa auttaa uuden ammatillisen identiteetin löytymisessä, ja vahvistumisessa, ja jopa uusien arvojen syntymisessä.

Ryhmätyöskentely tuntui hyvältä....kun siinä konkreettisesti olet niitten muitten kanssa niin se ymmärrys menee jollain tapaa ihan eri tavalla perille ja kun siinä oli niin eri-ikäisiä ja erilaisia sairauksia nin mä koin sen hyvänä vaikka ensin ajattelin että en halua mitään ryhmäistuntoja. Koska siinä kun niitten muitten tarinoita työelämästä ja sairauksista kuunteli niin sitä huomasi että mä en ehkä sitten ollutkaan se kaikkein pahiten siis....että oli hyvä että ihmiset oli niin erilaisista lähtökohdista erilaisilla sairauksilla ja koulutuksilla nin sitä niinku oppi arvostamaan toisia ihmisiä kun näki mitä niillä niinku meillä kaikilla on omat juttunsa.(K7)

Paitsi oppimista ja uusia arvoja, vertaistuki on tärkeää motivaation herättämisessä ja sen ylläpitämisessä. Hyvä ryhmä motivoi kuntoutujaa jatkamaan. Samoin kuin hyvä työyhteisö auttaa työntekijää jaksamaan ajoittain puuduttavaakin työntekoa.

Kai siinä tuli vaan niin paljon asiaa siihen ensimmäiseen kahteen viikkoon, että se meni niin, mutta kun toi ryhmähenki oli niin hyvä niin sitten ei niinku edes halunnut lopettaa kun halus tulla jo pelkästään niitten takia tänne.(K9)

Kuntoutusryhmissä kaikilla kuntoutujilla oli kokemusta joko työvoimatoimistosta ja/tai Kelasta. Ryhmissä viriää helposti näitä yhteiskunnallisia instituutioita kritisoivia keskusteluja, joiden tarkoituksena on luoda yhteistä ”hyvää vihollista” ja siten tiivistää kuntoutujien ryhmähenkeä. Toisinaan ryhmä tiivistyy keskustelemalla tauoilla kuntoutustyöntekijöistä ja kuntoutuksesta, tehdäkseen eroa ryhmän vertaisten ja ammattilaisauttajien kesken.

Ja välillä kun pääsi tupakille niin pääsi niinku irtautuu niistä kaikenmaailmallisista jutuista (tark. ohjausta ja tehtäviä)...(naurua)....mutta....ja kaikki..ja aika moni muukin oli sitä mieltä

että oltiin aina tupakilla ja mietittiin että huh huh. Kun ensin kaikki oli sillain kauheen negatiivisella asenteella oltiin tuolla ensin alkuun, ja sitten sen ensimmäisen jakson jälkeen aika moni oli sillain että olis voinu lopettaa kurssin kesken ja lähtee töihin...(naurua) Kyllä se monelle siis teki siis semmotten päin vastasen rektion mitä se ensin oli. (K9)

Kuntoutustyöntekijöiden tarjoama apu ja tuki

..annettiin niin kuin ohjeita ja välineitä ja väyliä ja ajatuksia ja työkaluja ja nimenomaan niitä työkaluja. (K2)

Eli jokaisen tarpeen mukaan eli yksilöllisesti katottiin niitä polkuja eteenpäin. Se oli hienoa. Ja siitä se käynnistyi sitten. Neljän viikon aikana löytyi sitte se suunta. Kiitos siitä ohjaajalle. Ja koko tiimille. Se löytyi kyllä mulle hienosti. Täytyy sanoa et ammattitaitoiset ihmiset osaa katsoo, osaa vaistoo mikä sopii. (K3)

Kuntoutustyöntekijöiden tarjoamasta tuesta ja avusta kerrottaessa eniten kerrottiin tuesta. Itse konkreettisesta ammatillisesta ohjauksesta oli muutamia mainintoja tyyliin: ”katsottiin”, ”mietittiin”, ”pohdittiin” ”valittiin”.

Sopivan neutraalia ja jotenkin sellaista arkista että ilmeisen luontevaa ohjausta, koska ei vaan toiminnasta ei ole jäänyt sellain paljon mieleen. (K6)

Kertomuksista välittyi vaikutelma, että ammatillisen suunnitelman aikaan saamisessa kuntoutuksen alussa tehtävä kuntoutuksen pohjustustyö on tehtävä huolella. Pohjaurakointi, ja ammatillisen kuntoutuksen voimaannuttava polku, alkaa kertomusten perusteella kuntoutustyöntekijöiden rohkaisulla.

Sitte meidät jaettiin ”opettajille”. Ja mä sain ihanan ”opettajan”. Se potki mua ja rohkasi mua koko ajan ja sano mulle että luota ittees ja..sä tiedät mikä sä oot ja monta kertaa itkettiin ja naurettiin yhdessä. (K1)

Kertoja oli kokenut omaohjaajansa kanssa kumppanuutta ja kokenut saaneensa rohkaisua. Omaohjaaja oli pyrkinyt vahvistamaan kertojan tietoisuutta omista voimavaroistaan, ja ennen kaikkea pyrkinyt vahvistamaan kertojan itseluottamusta. Kertoja oli kokenut yhteisyyttä myös yhteisten tunnekokemusten kautta. Ilmeisemmin kertojalle oli syntynyt näistä hetkistä luottamusta ja kumppanuutta, minkä avulla hän oli saanut rakennettua itsetuntoaan ja samalla rakennettua ammatillista suunnitelmaansa ja kuntoutumista. Kertoja oli ollut pitkään (10 vuotta) poissa työelämästä, ja hänellä ei

ollut minkäänlaista ammatillista identiteettiä. Kertoja esim. esitietolomaketta täyttäessään ei osannut määritellä omaa ammattiaan.

mulla oli omaohjaaja... se ei antanu mun tipahtaa..mulle tuli muutaman kerran sellainen tunne että musta ei ole mihinkään, niin XX potkas mua ja sano että tules tänne. (K1)

Kun on siellä tökkääjiä eteenpäin. Kaikki tukijoukot tuuppivat eteenpäin.(K5)

Kertoja kertasi edellisen kertojan kokemusta siitä, että kun oli ollut vaikeaa, jostakin oli löytynyt tökkääjä joka tuuppasi eteenpäin. Kohtaamiset kuntoutustyöntekijöiden kanssa olivat olleet ”potkaisemista”, ”itkemistä”, ”nauramista”, ”tipahtamista” ja ”tökkäämistä.”

Kohtaamiset ja henkinen tuki kuvautuivat merkittävinä tekijöinä luottamuksellisen ja tasavertaisen suhteen luomisessa, mikä taas oli edellytys sitoutuneelle ja motivoituneelle ammatillisen suunnitelman työstämiselle. Hyväksi kohtaamiseksi kertomuksissa nousivat ajan antaminen ja yksilöllisyyden korostaminen, mikä sanottui kiitollisuudeksi siitä, että ei painosteta.

Se kertoo siitä että siis tästä kuntoutuksesta että on oikeat ihmisten oikeissa töissä että ei painosteta.(K3)

Erilaisissa auttamispalveluissa on korostettu sitä, kuinka asiakkaan puolesta tai edestä ei saa tehdä. On koettu tärkeänä ja toimintaan sitouttavana tekijänä sitä, että asiakas itse tekee ja toimii. Näin varmaan onkin. Tekeminen tuottaa itseluottamusta ja onnistumisen kokemuksia. Monet kuntoutujista kuitenkin kertoivat siitä, kuinka hyvä oli, että kurssilla sai myös konkreettista apua, ei pelkästään tukea antavia keskusteluja ja esitteitä.

...ja sitte me ohjaajan kanssa pähkittiin että mitä me nyt tehdään ja kaikkea koetettiin. Ja täytettiin niitä lippuja ja lappuja ja ohjaaja auttoi mua kun en mä osaa kaikkia hakemuksia täyttää..(K1)

Kertomuksien perusteella ohjaustyön yksi vaikeimpia kohtia on tunnistaa jokaisen kuntoutujan yksilöllisen tuen tarve. Vaikka tuotetaan standardisoituja ja pitkälle tuotteistettuja palveluja, niiden sisällä yksilö ja hänen tarpeensa on nostettava keskiöön, jotta tuloksiin päästäisiin. Siten kasvokkaisia kohtaamisia ja henkilökohtaista kontaktia ei voitane ulkoistaa nettimaailmaan.

No noi harjoittelupaikat ja kaikki niin ne tuli niinku mun aloitteesta että varmaan jonkinlainen rooli—en koe olleeni kauhean aktiivinen. Ei tarvinnut esim. itse kauhean aktiivisesti hakea niitä harjoittelupaikkoja vaan ilmaista se toive ja sitte siinä autettiin. Mikä siis on ollu hyvä juttu.(K6)

Mää istuin kyllä vieressä ja annoin niitä tietoja mitä se työntekijä sinne koneelle sitten laittoi. Kun en osaa niin tota konetta, että se työntekijä oli sellainen enempi tekninen apu siinä välissä. (K7)

Ohjaajan herkkyyttä tarvitaan löytämään jokaiselle kuntoutujalle sopivan aktiivinen rooli omaan kuntoutuspolkuunsa. Herkkyys, ja sopivan kokoisen roolin ottaminen, tapahtuu ohjaajan ja kuntoutujan välisessä kahdenkeskisessä vuorovaikutuksessa. Kertomuksien antamien vihjeiden perusteella oikea avun määrä jokaiselle löytyykin keskusteluista.

...mutta sitten ne yksilölliset keskustelut oman ohjaajan kanssa niin niistä sitten sai vähän..niistä löytyi se ratkaisu, niistä keskusteluista. Ni. Mun rooli oli kuntoutua työelämään. Ja eheytyä ehjäksi pikku hiljaa. Kasvaa ja luottaa itteensä. Minulta ei odotettu liikoa. Ohjaaja antoi mulle tehtäviä...ja yhdessä katsottiin niitä työharjoittelupaikkoja ja itse sain sitten päättää... (K1)

Toivon ja innostuksen ilmapiiri

Kuntoutuksen alkaessa moni kertoja oli kokenut epävarmuutta siitä, onko oikeassa paikassa tai kannattaako kuntoutus. Epävarmuus väritti odotuksia, ja asetti epäilyksiä lopputulokselle.

...niin...se pelotti. Se pelotti tosi tosi tosi paljon. Että jotenki että pystynkö mä tekeen töitä. Vielä? (K4)

Osaltaan epävarmuus ja epäily liittyivät pettymyksiin aikaisemmista ”toimenpiteistä”, missä kertojat olivat olleet. Suurin osa kertojista oli osallistunut esim. TE-keskuksen ns. ”aktivoitintoimenpiteisiin”, tai pyrkinyt omin voimin epätoivoisesti takaisin työelämään.

No enne tätä olen ollut sellaisessa vastaavanlaisessa ”teinit takaisin työelämään”-tyyppisessä ratkaisussa...no se oli todella onneton ratkaisu mulle että mä en saavuttanut sillä sitten mun kohdalla yhtään mitään. No, askarreltiinhan me siellä; askarreltiin mukeja ja painettiin paitoja mutta en mä oikeen hahmottanut, että miten se parantaa mun työelämävalmiuksia. (K6)

Koetun epävarmuuden ja huolen takia, kuntoutuksen alkaessa kuntoutustyöryhmän onkin syytä kiinnittää huomiota paitsi yksilöllisiin tukea antaviin keskusteluihin, myös ryhmän ryhmäyttämiseen ja innostamiseen. Kertomuksista nousi esiin muistoja näistä elementeistä. Käytän tässä kohdin käsitettä ”toivon ja innostuksen” ilmapiiri, minkä luomisesta kuntoutustyöntekijöillä on vastuu. Kuntoutuksen alussa ilmapiirin aikaan saaminen toimi sitouttavana ja motivoivana tekijänä, ja tuli esiin kertomuksissa.

Ja ne esitettiin ne asiat että miten ne etenee että tässä mennään tää yhteisjakso ja miten se sitten menee ja miten tulee työkokeilujaksot, ja aika

pontevasti (te) niinku esitettiin että..tai se kuulosti pontevalta että miten niitä työpaikkoja hankitaan meille..tai niinku oikeestaan autatte meitä siinä ni se loi jotenkin sellaista uskoa että joo että jos noi on KAIKILLE pystynyt hankkimaan ja ne kuulostaa niinku noin pätevästi sen tehneeltä, ni ajattelin että kyllä ne mullekin jonkun keksii. Se piti varmaan niinku sillain että halusi että ei luovuta. Että jos olisitte ollu yhtään niinku niinkun vähemmän itsevarmoja ni tai että jos olisitte esittäneet vähänkään huonosti sen paikkojen löytämisen niin mä luultavasti olisin ehkä keskeyttäny. (K2)

Innostaminen ja toivon luominen eivät kuitenkaan saa vaikuttaa kuntoutujista epärealistiselta kaupamiehen meiningiltä, vaan tosiasioiden ja kuntoutujien elämäntodellisuuden edessä tulee olla rehellinen. Kuntoutujalle on tärkeätä, että vaikeistakin lähtökohdista huolimatta luvataan yrittää, ja jos se ei onnistu, kaikki mitä voidaan sillä hetkellä tehdä, on tehty. Tästä tulee kuntoutujalle tunne oikean avun saamisesta ja aidosti kuntoutujan tilanteen kohtaamisesta.

Siellä korostettiin sitä, että kaikille on kaikki mahdollista vielä. Taikka jos ei nyt ihan kaikki, niin siellä haetaan se mitä susta vielä voi tulla. Siellä haetaan ja jaksetaan sitä hakea. ..Mutta se ei ollut sellaista ylikorostamista että blaa blaa kyllähän sinä nyt, vaan siellä ihan realistisesti käytiin realistisia asioita läpi että mitä vielä voisin tehdä. Mä voin sanoa että mä ainakin sain niin hirveesti tukea. Mä voin sanoa että en tosiaankaan olisi tässä ilman sitä apua. (K7)

Jokaisen kuntoutujan tilanne kuntoutusryhmässä on ainutkertainen, ja jokaisella on omat tavoitteensa ja voimavaransa, mihin kuntoutuksen tavoite suhteutetaan. Omaohjaajan kanssa käytävissä keskusteluissa toivon ja innostuksen ilmapiirin luominen lähti liikkeelle hieman eri lähtökohdista kuin koko ryhmää tavattaessa.

Joo-o. Räätelöitiin se kaikki, niin kuin päivät ja kaikki hitaasti edeten tarpeen mukaan ja tarkkaan keskusteltiin kaikki. No sillain että aloitettiin kaikki varovasti. Sillain varovasti edettiin...En mä tiedä. Kaikki meni parhain päin. Pääsin tavoitteisiin. (K5)

Kuntoutujan toivo ja innostus tavoitteita kohtaan kumpusi tiedosta, että hän sai edetä omaan tahtiinsa, sivuille vilkuilematta, ja että hänellä oli siihen työntekijän lupa ja kunnioitus. Kertomuksien kokonaishengen, ja käytettyjen ilmaisujen perusteella, toivon ja innostuksen ilmapiirin luomisessa tärkeätä on jokaisen kuntoutujan yksilöllisen tilanteen kunnioitus, mistä seuraavaksi.

Kunnioitus

Kertomuksista nousi esiin kokemuksia tuesta, mikä oli ollut erityisen voimaannuttavaa. Tuki ei ollut kertomuksissa konkreettisesti tekoina esitettyä, vaan abstraktia tunnelmien ja kohtaamisten kuvausta, jonka nimesin kunnioitukseksi.

Kunnioitus tuli esiin kertomuksissa kokemuksina siitä, että vaikka kertojat eivät toteuta sosiaalisen tarinavarannon heille tarjoamaa ”oikeata tarinaa”, vaan heidän elämänprojektinsa on syystä tai toisesta keskeytynyt, he kokivat tulleen yksilöllisesti kohdatuiksi ja hyväksytyiksi. Kuntoutujien kertomuksissa kunnioituksen teema sanottui mm. kertojien kokemuksina siitä, että heitä ei painosteta tai simputeta.

Ihan hyvältä tuntu (tark. kuntoutusta). Kun oli ollut tekemättä jonkun aikaa mitään ja kun tajusi ettei noi meitä huvikseen käskytä tai niinku simputa mihinkään vaan noilla on joku tarkoitus ja tää palvelee sitä ammatillisuutta...(K2)

Ihminen kokee tulleen kohdatuksi ja kuulluksi kun hänet otetaan yksilönä. Ammatillisten kurssien sisältö toteutetaan sekä yksilö- että ryhmätasolla. Tärkeää ryhmämuotoisessa kuntoutuksessa on korostaa ryhmäläisten tasa-arvoisuutta, mutta myös jokaisen yksilöllisyyttä esim. kuntoutuksen tavoitteiden osalta. Kuntoutujien kohtaaminen yksilötasolla, ja heidän ainutkertaisuutensa ja tilanteensa tultua tunnustetuksi, tuottaa se vuorovaikutukseen myös ryhmän sisällä keskinäistä kunnioitusta.

Ja mun kohdalla se sitten kyllä, ja niin se alku oli niinku hyvä kun ei siinä mitenkään painostettu että nyt sun on löydettävä täältä joku ammatti tai koulutus että sen sijaan painotettiin että jokainen omaan tahtiin, ja joillekin se on jo ihan hyvä että pääsee tänne tuleen. Se on iso asia. Joillekin kuntoutujille, eli jokaisen tarpeen mukaan eli yksilöllisesti katottiin...(K3)

Kuntoutujat kertoivat siitä, miten he olivat joutuneet institutionalisoituneen lannistamisen uhriksi. Kurssien alkaessa yksi suurimpia huolenaiheita kuntoutujilla on se, milloin kuntoutusraha tulee maksuun, miten se vaikuttaa asumistukeen ja otetaanko kurssin aikainen ateriakorvaus toimeentulotukea hakiessa huomioon. Yleisesti kuntoutujat täyttävät ”hyvän kansalaisuuden” merkit ja kantavat yksilöinä huolta sosiaaliturvansa yhteensovittamisesta kuntoutuksenkin ajalta. Moni kuntoutuja ottaa kannustinloukkuriskin kuntoutukseen tullessaan, mutta yksilökeskusteluissa kertovat siitä, kuinka ovat tietoisia riskistä, mutta toivovat vaikka hetkellisen tulojen laskun tuottavan pitkällä tähtäimellä työmarkkinavalmiuksien paranemisen, ja sitä kautta osallisuuden palkkatyöhön. Tästä riskinkantamisesta, ja omasta valinnasta sen kantamiseen tulisi saada tunnustusta.

Että jos jos ei ole sillain kovin motivoitunut niin sellaista painostusstrategiaa en ymmärrä, että se ihmisen oma asiantuntijuus omassa tilanteessaan tulisi huomioida paljon paremmin kuin nykyään. Omaehtoinen kuntoutukseen hakeminen on tärkeää. (K6)

Yhtenä kunnioittamiseen liittyvänä tekijänä voidaan pitää vuorovaikutusta ja kohtaamista. Tasa-arvoisen vuorovaikutuksen perusedellytys on dialogi, vastavuoroinen keskustelu, ilman hierarkiaa tai mustavalkoisia totuuksia. Yhtä tärkeää kuntoutustyössä on myös se, että kuulijaa ei aliarvioida, eikä lapsellisteta. Työssäni kuulen usein esim. mielenterveyskuntoutujilta, että heitä kohdellaan kuin lapsia; selitetään asiat hitaasti ja selkeästi ääntäen ja vältetään vaikeita teemoja. Usein työtä tehdessään kuulee myös ammattilaisten sanomana, että tämä kuntoutuja ei kestä enää yhtään epäonnistumista. ”Nyt pitäisi alle saada onnistumisia”. Ihmistä suojellessa tarkoitetaan hyvää, mutta samalla viedään häneltä päätöksenteko häntä itseään koskeviin asioihin. Ihmisen elämä on vastoin käymisiä ja epäonnistumisia, ja myös kuntoutujilla ja asiakkailta on niin valitessaan niihin oikeus, niiltä ei voi välttyä.

Että tää ei ole mikään sellainen pelkkä voimavarakurssi tai sellainen henkisen tasapainon kurssi vaan tää on ammatillinen tässä niin ku tähdätään siihen ammatilliseen kuntoutumiseen. ja että kaikki tehdään ammatillisessa eikä missään muussa mielessä. Että kaikki tähtää siihen ammattiin. Että kaikki on siihen työelämään että pääsee ammattiin tai lisäpätevyöityy taikka.... että se on ammatillinen eikä harrastuksellinen taikka jotenkin jollakin muulla tavalla kuntouttavia.. No että se on sellainen niinku osaava. Semmonen...hmmhh..se on faktaa eikä fiktiota! Vakavamielistä toimintaa! (naurua)...mutta niin kuin hyvässä mielessä. Siinä toisessa kuntoutuksessa...siinä voidaan vaikka joogata tai harrastaa jotakin leipomista ynnä muuta virikkeellistä tai kaikkee... kyllähän ihminen tarvitsee kaikkea muutakin kuin ammatillista virikkeitä---siellä voi olla virikkeitä vaikka mihin suuntaan. Mutta se ei sitten ansaitse sitä etuliitettä ammatillinen.(K2)

Kuntoutuja oli kurssilla mielenterveysongelmien takia, ja oli osallistunut moneen eri muotoiseen kuntoutukseen. Kertojalla oli kokemusta ”lapsellistamisesta” ja sen kautta ”ei kohdatuksi” tulemisesta. Hän kuitenkin kaipasi ”amatillista” ja ”faktaa, ei fiktiota”. Kuntoutuksen tavoitteita asetellessa niiden tulisi olla kuntoutujien omia tavoitteita kunnioittavia. Ohjaustyön vaikeutena onkin yhdessä kuntoutujan kanssa realisoida tavoitteet, aliarvioimatta ihmistä, eli kunnioittamalla kuntoutujaa.

Jokainen ihminen kaipaa kohtaamisissa kunnioittamista ja välittämistä ja kuulluksi tulemisesta. Jokaisen kertomuksen pitäisi olla kuuntelemisen arvoinen. Oikeiden, itsensä likoon laittavien työntekijöiden kohtaaminen tuottaa kuntoutujissa osallisuutta ja motivaatiota.

Se ohjaaja kyllä ymmärsi että se oli kova paikka mulle. (K7)

Että mä ihan tarkoituksella sen sain vaihtaa (virkailija TE-toimistossa) ja nyt sattukin ihana ihminen. (K10)

Kuntoutuksen tarjoama yllättävä apu

Voimaantumistarina, missä kertoja joutui osatyökyvyttömyyseläkkeelle, ei sisältänyt yhtään mainintaa kuntoutuksen aikaisesta tuesta tai ohjauksesta. Ammatillinen kuntoutus tässä kertomuksessa sai tunnustuksen siitä, että se oli ollut yhtenä välttämättömyytenä tunnustuksen (eläkepääätös) tiellä. Lisäksi kertoja koki helpotusta oikeaan ryhmään ja instituutioon identifioitumisesta.

Kuntoutus onnistui, mutten saanut työtä. Mutta sitten mä nään sen taas positiivisena että nää kaikki on tullut käytyä, että ne on olleet osana sitä eläkepääätöstä. (K8)

Kertoja, joka oli kertomisen hetkellä työttömänä työnhakijana, koki saaneensa kuntoutuksen jälkeen parempaa kohtelua ja kunnioitusta TE-keskuksessa asioidessaan. Tunne liittyi kertojalla siihen, että hänellä oli kuntoutuksen jälkeen enemmän välineitä asiointinsa ja todisteita siitä, että hän on osatyökykyinen.

Ja sitä kautta mun on nyt sitten ollut helpompi ton työvoimatoimiston kanssa, että mun ei ainakaan vielä ole tarvinnut vielä sinne uusia lääke-rintodistuksia, että mua nyt kyllä ihan uskotaan että kun täältä mä sain ton psykologin ja ton lääkärinlausunnon niin sitä kautta mun on ollut nyt niinku helpompi olla. (K10).

Kohdatuksi tuleminen, annettu apu ja tuki sekä kuntoutuksen työntekijöiden antama tunnustus ja rohkaisu, yhdessä ryhmähengen kanssa, vaikuttivat luoneen osallisuutta ja sen kautta motivoitumista ammatillisen kuntoutuksen polulle. Sitoutuminen ja myönteiset muistikuvat kantoivat kauas elämäntaipaleelle, ja sitä kautta voimaannuttivat kertojia.

...tää paikka nää ihmiset ni ne on vaan mulle sellaisia, että aina on mielessä. Että se oli mulle iso apu että ollaan niin kuin apuna silloin. (K1)

Kyllä mä siis siis se oli jotenkin siis niin ihanaa aikaa, että jo niiden muistojenkin voimalla jaksaa. (K5)

Yhteenveto kategoriasta tuki ja apu

Teema	Ilmaisu
Vertaisten tuki	Tuntemusten ja kokemusten vaihto Kokemus moninaisuuden kohtaamisesta Osallisuuden kokemus tasa-arvoisuutena Ammatillisen identiteetin rakentaminen ja uusien arvojen syntyminen Eronteko ammattilaisauttajiin
Kuntoutustyöntekijöiden tarjoama tuki ja apu	Rohkaisu: potkiminen, tökkääminen Luottamukselliset kohtaamiset, keskustelu Konkreettinen apu Ohjausapu Kunnioitus
Toivon ja innostuksen ilmapiiri	Luottamus Kuntoutustyöntekijöiden innostuneisuus Realismi Lupa yksilölliseen etenemiseen omien voimavarojen mukaisesti
Kunnioitus	Kuntoutuksessa ei painostettu Kuntoutujien tasa-arvoinen kohtaaminen Kuntoutujien tasa-arvoinen kohtelu Kunnioittava vuorovaikutus Kuntoutujan toimijuuden tukeminen Kuntoutuksen sisältö ammattimaista ”ei puuhastelua”

5.2.3 Toimijuus ja roolit

Kertomuksissa esiintyneet toimijuudet ja roolit toteutuivat erilaisilla areenoilla erilaisissa suhteissa. Toiminnan areenoina olivat yhtäältä kuntoutuksen toimijaverkosto: sosiaali- ja terveydenhuolto, TE-keskus, Kela ja palveluntuottajat ja toisaalta itse kuntoutus. Toiminnan kuvaukset sisälsivät erilaisia roolituksia, jolloin kertomukset kuvasivat myös erilaisia roolien välisiä suhteita. Vaikka TE-keskus ja Kela eivät saaneet paljon tilaa kertomuksissa, ne kuitenkin mainittiin jokaisessa kertomuksessa. Mainintoja on syytä käsitellä, koska kertojien kokema voimaantuminen ja oman roolin ja toimijuuden korostuminen vertautuivat ja ilmenivät nimenomaan suhteessa näihin toimijoihin. Arvoituksen ratkaisemisen ja tulosten tulkinnan kannalta, kertomusten puhe toimijaverkostosta on syytä kuvata.

Kertojat mainitsivat toimijaverkostosta TE-keskuksen, terveydenhuollon ja Kelan, joista enemmän hetken päästä. Sen sijaan sosiaalitoimesta haastattelujen yhteydessä oli vain yksi voimaantunut maininta:

Ei tartte ravata työkkärissä eikä sossussa. Ja täyttää niitä lappuja ja lippuja ja tuntuu ihan tyhmältä. (K1)

Varsinaisen litteroidun haastattelun ulkopuolella, ns. epävirallisen puheen lomassa, kertojat kommentoivat tai mainitsivat kuntoutuksen ulkopuolista toimijaverkosta. Epävirallisessa puheessa koettiin iloa siitä, että työllistymisen jälkeen sossuunkaan ei ole tarvinnut enää tekemisiään ja lappujaan raportoida. Pankkitililläkin sai olla liikettä. Tässä epävirallisessa puheessa sosiaalitoimiston rooli kuvautui merkittävänä kontrollin edustajana, ei niinkään tuen tai ohjauksen tai avun areenana. Paikkana jonne ei edes saanut mennä, vaan asioida piti vain kirjallisesti. Viime vuosina sosiaalitoimea, ja siellä tehtävää sosiaalityötä, on enenevässä määrin määrittänyt aktivointipolitiikka, ja siihen liittyvä henki ja sanktiointi. Silti, ainakaan tässä tutkimuksessa, kukaan kertojista ei kokenut sosiaalitoimistoa ammatillisen kuntoutuksen esille ottajana tai sinne ohjaajana, ja sen kautta yksilön tilanteen mahdollisena ratkaisijana. Kukaan kertojista ei ollut osallistunut sosiaalitoimen psykososiaaliseen kuntoutukseen tms:een. Kertojille sosiaalitoimisto oli siis näyttäytynyt ennen kaikkea Kelan etuisuuksien paikkaajana.

Tavallisessa arkisessa kuntoutustyössäni, tehdessäni sosiaalista tutkimusta, kysyn aina kuntoutujilta mistä he saavat voimaa. Tavallisimmin vastaus on perhe, lapset ja luonto. Tein saman kysymyksen haastatteluun osallistuneille kertojille. Yhtä vähäisesti kuin sosiaalitoimesta, kuntoutujat kertoivat läheisistään ja näiden reaktioista tai tarjoamasta tuesta ja avusta. Voi olla, että kertojat eivät tutkimushaastatteluun osallistuessaan kokeneet edellä mainittujen kuuluvan ammatillisen kurssin ja kuntoutuksen kertomuksen kontekstiin. Ehkä kuntoutujat kokivat kokemuksistaan kertoessaan, että ammatillinen kuntoutus ja kuntoutuminen liittyvät enemmän sellaiseen institutionaaliseen toimintaan, mikä tähtää työelämässä suoriutumiseen. Perhe ja läheiset korostuvat pehmeinä arvoina, jotka eivät siihen kuulu.

Edelleen hyvästä mieskaverista, se on varmaan se...ja koira. Sama sama koira sama ukko hahahah. Läheiset muut eivät edelleenkaan osaa arvostaa sitä mitä olen. (K1)

Työkkäri, terveydenhuolto ja Kela toiminnan areenoina kuntoutujien kertomuksissa Puolustuspuhetta ja asiantuntijuuden kaipuuta

Koska kaikki kertomukset noudattivat aikaisemmin kerrotun juonirakenneanalyysin mukaista varsin kronologista kaavaa, TE-keskus ja terveydenhuolto esiintyivät kertomuksissa ennen kaikkea tahoina, joiden kautta oli ohjaututtu ammatilliseen kuntoutukseen. Edellä mainitut instituutiot esiintyivät pääasiassa kertomuksien *orientaatio*-osassa. Kela taas mainittiin yleensä kertomuksissa *arviointi*- ja *ratkaisuosissa*. Kertomuksien orientaatio-osissa kertojat kuvasivat TE-keskusta usein painostavana, aktivointipolitiikkaa edustavana instituutiona.

...ei sitten tuolla tuolla työkkärin puolella oikeen ymmärretty että se on ihan oikeesti niin... mutta siellä on ollut ihan tolkuton painostus joka on vetänyt omaa mieltä entistä pahemmin alas, koska koska en mä ilkeyttäni ole ollut työttömänä. (K6)

Työvoimahallinto lienee yksi yhteiskunnassa valitun aktivointipolitiikan ilmeisempiä edustajia, ja sen yksittäiset työntekijät on asetettu sen toteuttajiksi. Tehtäväksi on asetettu joutilaitten ”elämäntilanteiden” saattaminen aktiiviseen, ja yhteiskuntaa hyödyttävään toimintaan. Siihen on pyritty mm. ihmisten työmarkkinavajeita paikkaamalla (koulutus, kurssitus), ja kohdentamalla työvoimaa aloille joilla on työvoiman tarvetta. Näin toimien palvelu ei ole yksilöllistä, eikä ihmisen elämäntilanteen ja intressien ja vahvuuksien huomioon ottavaa. Poliitiikan henki lähtee siitä, että aktivoinnin kohde on passiivinen ja vastentahtoinen, ja häntä pitää ”aktivoida”. Ihmiskäsitys tässä lienee se, että ihminen joka tapauksessa yrittää huiputtaa aktivoijaansa esittämällä ja pelaamalla jotakin peliä, ettei aktivoinnin kohteeksi joutuisi. Pelissä pitää aina olla voittaja ja häviöjä. Kukaan ei halua narriksi, eikä menettää kasvojaan. Näin peli turhaan ajautuu vastakkainasetteluksi, missä asiakas instituutiota heikompana ja ilman valtaa ajautuu puolustusasemaan.

...sitä niin paljon sitä että joutu puolustautuun koko ajan että mitä pysyy..(K10)

Kokemus vallattomuudesta ja oman tilanteensa hallinnan menettämisestä ei liene parhaita lähtökoh-
tia hyvään yhteistyöhön, ja toivottuun lopputulokseen. Kaikki voima menee pelin pelaamiseen.

Vaikka aktivointipolitiikan ihmiskäsitys on varsin passiivinen, ihmisellä lienee kuitenkin luonnolli-
nen tarve toimia osana yhteiskuntaa, ja toimia kuten muutkin: aamulla bussipysäkillä vertaisten
kanssa töihin lähtien ja siellä toimien. Lisäksi malli palkkatyöyhteiskunnasta ja sosiaalinen tarina-
rastomme ruokkii tätä ihannetta.

*Ja sitten kai se että arvostan työtä. Olenhan mä sellaisesta kodista kotoi-
sin että arvostetaan työtä... että ei mun lähipiiriin kuulukaan kukaan*

sellaisia sanoisinko sitten sellaisia huono-osaisia että kellä olisi elämä niin tuuliajolla että...onneksi. (K5)

Mikäli tätä halua ja arvoa epäillään, on se ihmiselle kestämaton tilanne, ja hän tulee luokitelluksi muuhun luokkaan kuin mihin itse tuntee kuuluvansa. Osalle ihmisistä se voi pahimmillaan tuottaa oman sisimpänsä suojaamista siten, että hän toimii ennustuksien ja odotuksien mukaan passiivisaggressiivisesti myötäillen, ja pelin henkeä noudattaen.

Kun ihminen on syystä tai toisesta vajaatyökykyinen, ja hän yrittää sinnitellä työmarkkinoilla paremmin resursoitujen työnhakijoiden kanssa toimien kaikkien aktivointipolitiikan sääntöjen mukaisesti, saattaa se tuottaa lisää pahoinvointia.

...mä lähdin sinne työkkäriin sillain että mä oikeesti haluan jotakin että pääsen pois sieltä kotoo. Mä halusin suuntaa et miks..ja mä varasin ajan ja mä sain ajan työkkäriin, ja siellä oli sellainen tilanne että mä aloin itkeen ja mä en saanut itseäni kasaan enää ollenkaan.(K1)

Kertojalla oli voimakas halu lähteä ammatillisesti liikkeelle, mutta hän oli pyrkimyksiensä ja aktiivointiansa aikana sairastunut ja ollut jo pitkään vajaakuntoinen. Tilanne kriisiytyi kertojan kohdalla lopullisesti, ja hän joutui sairauslomalle. Haasteeksi jää selvittää kuka, ja missä vaiheessa, olisi ollut mahdollinen auttamaan kertojaa jo aiemmin. Yksi parasta työllisyyden hoitoa ja ihmisten inhimillisistä kohtaamista olisi se, että työttömistä työnhakijoista etsittäisiin ne henkilöt, jotka työttömyysturvalla ollessaan eivät ole oikealla statuksella yhteiskunnassa. Tätä työtä on jo tehtykin, mutta toistaiseksi vaatimattomin tuloksin. Mikäli nämä ihmiset löydettäisiin, saataisiin kuntoutuksella enemmän aikaa kuin kaavamaisella aktivointipolitiikalla.

Käytännön kuntoutustyössä kuntoutujilta kuulee värittyneitä kertomuksia TE-keskuksesta ja sen harjoittamasta politiikasta, ja siellä tapahtuneista kohtaamisista ja kohtaamattomuuksista. Usein kertomuksista siellä tapahtuneista kohtaamisista kuulee myös ”*kuinka se on niin virkailijasta kiinni*”-kertomuksia. Kertojat kuvasivat kuntoutukseen hakeutumistaan siten, että oli tullut oikean ihmisen kohtaamaksi ”*työkkärissä*”.

Kunnes sitten työkkäriin menin ja siellä oli sitten kerrankin asiantuntija joka ehdotti mulle tällasta ammatillista kuntoutusta, kun mullahan ei ollut mitään ammattia, ja mä ajattelin että okei, mä haluan johonki, että pois kotoo.(K1)

Se, mistä kertoja tuntee asiantuntijuuden tulleen, liittyy ennen kaikkea kohtaamiseen. Siihen, että kertojalle oli tullut tunne, että hänelle *ehdotettiin* jotakin, ei käsketty tai osoitettu. Siten osallistumiseen ja liittymiseen tuli mukaan vapaaehtoisuuden ja valinnan mahdollisuus, mikä sitouttaa enemmän kuin pakko. Kertoja kuvaakin tätä sanomalla *mä haluan johonki*, ei siten että *mut laitettiin*.

Koko valtionhallinto, ja TE-keskus sen mukana, on viime vuosina joutunut paitsi uusliberalistisen aktivointipolitiikan hengen, myös toteutetun politiikan hengen mukaisesti säästöpainneiden alle. Organisaatio on toteuttanut politiikkaa paitsi asiakkaitaan, myös työntekijöitään kohtaan. Tämä ei ollut kertojilta jäänyt huomaamatta.

Nythän puhutaan hirveesti, tai ainakin olen kuullut, että työkkäri on laittanut ihmisiä ihan pommina pihalle...Niin tavallinen ihminen joka on pitkäaikaistyötön ei osaa hakee yksin jos ei saa jostain esim. Kelasta tai työkkäristä oikeeta neuvoa. (K1)

Empaattinen kertoja kokee sympatiaa ja ymmärrystä työkkärin virkailijoita kohtaan, mutta ennen kaikkea hän kokee huolta vertaistensa kohtelusta ja kohtaamisista.

Paitsi TE-keskus asioinneista, kertojilla oli kokemuksia terveydenhuollossa toimimisesta. Ammatillinen kuntoutus lähtee liikkeelle lääkärin kirjoittamasta B-lausunnosta ja ammatillisen kuntoutuksen tarpeesta, joten jokainen kertoja ja kurssille osallistunut on asioinut terveydenhuollossa. Pääsääntöisesti kertomuksissa asioinnit terveydenhuollossa olivat sävyiltään neutraaleja; ”kävin”, ”sain” tai ”ohjauhin”- reissuja, mutta taisteluasetelmaakin tuli esiin.

Että vaihdoin lääkäriä. Ja siellä menikin kaikki sitten kaikki todella surkeaksi. Siellä oli sellainen todella nuori kloppi (lääkäri) joka varmaan pelkäs mua. (K8)

Kertojan mukaan lääkäri ei uskaltanut kohdata häntä, eikä ottanut tosissaan hänen sairauttaan ja vaivojaan. Kohtaus jatkuu kuvauksena kohtaamattomuudesta ja kokemuksesta, että ei tule kuulluksi. Kertomuksissa tuli esiin se, että kertojat olivat kohtaamattomuuksien takia vaihtaneet lääkäreitä tai asiointipaikkojaan, etsiessään itselleen sopivinta terveydenhuollon paikkaa. Esiin tuli kohtaamattomuuden lisäksi kokemus oikeuksien polkemisesta, ja väsymisestä eri paikoissa ”hyppimisestä”.

ei kukaan lääkäri eikä ...se on semmoista saakelin samanmoista rallia kun yrittää pitää oikeuksistaan kiinni ja kysyä että miten nyt tehtäisiin tai mikä olisi mahdollista. Sen sanon että en mene lääkäriin enää jos ei o ihan pakko. (K8)

Kertojan kertomus jatkuu kuvauksena rallin ja hyppimisen ja oikeuksista kiinni pitämisen kuvauksena. Se tuotti kertojalle ahdistusta, ja omista asioista hallinnan menettämisen pelkoa. Kertojan roolina oli laukata rallissa, ja toteuttaa erilaisia hyvä hoitoketjuja. Monista yrityksistä huolimatta, perusterveydenhuolto ei toimi toivotulla tavalla työttömien ja muuten työelämän laidalla olevien kohdalla työkykyä ja kuntoa ylläpitävänä. Vieläkin kuntoutusarjessa tapaa kuntoutujia, jotka eivät ole sairauslomalla, vaan työttömyysturvalla. Lääkäri on todennut, että todetusta sairaudestaan huolimatta potilas ei tarvitse sairauslomaa, koska ei ole ansiotyössä. Näin toimien ihminen on väärällä sosi-

aaliturvalla, eikä tule institutionaalisesti oikein kohdatuksi, eikä saa tarvitsemiaan palveluita esim. kuntoutuksesta.

Ansio terveydenhuollolle kertomuksissa tulee esiin rallin lopettamisesta, ja ohjauksesta oikeaan hoitoon ja kuntoutukseen. Näissä kertomuksien kohdissa kertojilla on tunne kohdatuksi tulemisesta, ja kuuntelemisesta ja oman tilanteen hallitsemisesta.

Määhän ohjauduin sinne tuolta mielenterveystoimiston kehotuksesta. Se kolme vuotta terapiaa sitä ennen teki hyvää puhua niin sitten mä vaan niin niin siitä se sitten lähti. (K5)

...sain sellaisen psykologin ja sen kanssa käytiin ja oltiin tiiviisti... Sitte vähä höllättii... vaikeeta se oli... ja taas sitte lisättiin niitä käyntejä. Menitiin siis ihan tilanteen mukaan. Siellä sitten käsiteltiin kaikki. (K1)

Kymmenestä kertojasta viisi kertoi, että onnistuneen ammatillisen kuntoutuksen edellytyksenä oli sitä edeltänyt onnistunut terapia. Kertojien terapiaksi mielletyt palvelut olivat olleet luonteeltaan erilaisia: Kelan myöntämää virallista terapiaa, sekä erilaisia säännöllisiä tukea antavia keskusteluja. Kertojat eivät sitä ennen kokeneet olleensa valmiita ottamaan vastaan heille tarjottua apua, saatikka aktivointitoimenpiteitä. Kertojat kokivat terapiassa saaneensa käsiteltyä asiansa, tulleen kohdatuksi ja saaneensa apua. Merkittävää oli myös se, että näiden kertojien asioinnit terveydenhuollossa vaikuttivat vähentyneen terapian ja kuntoutuksen jälkeen. Kertojien kokemus oli se että:

...tavallaan kun mä menin sinne mielenterveystoimistoon niin se oli onnenkantamoinen. (K4)

Vahvistuttuaan ja saatuaan kokemuksen kuulluksi tulemisesta, kertojat olivat olleet valmiita ammatilliseen kuntoutukseen. Kertomuksien perusteella oikean ajankohdan miettiminen ammatillisen kuntoutuksen aloittamisessa on erittäin merkityksellistä. Kuntoutujalla voi olla edelleen hoitoa tai kuntoutusta meneillään, mutta voimavarojen tulee riittää tulevaisuuden suunnitteluun, mihin työelämään tähtääminen liittyy. Jotta ammatillinen kuntoutus onnistuisi, tulevaisuudessa tulee nähdä toivoa ja realistisia tavoitteita, eivätkä ihmisen voimat saa kulua elämän ylläpitämiseen ja jokaisesta päivästä suoriutumiseen.

Tämän tutkimuksen kertojat olivat osallistuneet Kelan ammatilliselle kurssille. Kela oli ollut vastuullinen, kurseja ostava ja kuntoutusta järjestävä taho, mutta itse kuntoutus tapahtui palveluntuottajalla Kelan antamien sääntöjen ja ohjeistusten mukaisesti. Kuten terveydenhuollosta kerrottaessa, kertomuksissa kertaantui Kelan roolin korostuminen kuntoutukseen hakeuduttaessa.

Itte menin Kelaan ja sanoin etten halua jatkaa näin. Kelasta se sanoi se virkailija, että se kaivo ne esitteet ja antoi lomakkeen. Ja. Olen kieltä-

mättä monesti itsekin moittinut Kelan toimintaa, mutta tossa ne kyllä osasi että täydet pisteet. (K7)

Kertojilla oli kuntoutukseen hakeutuessaan ollut hyviä kohtaamisia Kelassa. Nämä positiiviset kohtaamiset olivat antaneet kertojille tulevaisuuden uskoa, ja tunnetta oman tilanteen haltuun otossa. Tämän oman roolin ottaminen, ja toivon pilkahduksen näkeminen olivat kuitenkin edellyttäneet henkilökohtaista kontaktia Kelan työntekijään. Kukaan kertojista ei ollut ilahtunut tai voimaantunut pelkästä byrokraattisesta kohtaamisesta.

Kertojat ymmärsivät, että kuntoutus oli osa Kelan toimintaa, tulihan kuntoutuksen aikainen toimeentulokin sieltä. Silti ymmärrys ja Kelan rooli kuntoutusmatkan varrella unohtui.

Ei se (Kela) varmaan näkynyt. No ne lomakkeet. Te jaoitte niitä. En edes muista mitä ne oli... ja sitten kun haki niitä korvauksia. Määkin sain vii-meisellä kurssipäivillä niistä matkakorvauksista. Mutta ei se muuten Kelalta tuntunu. (K10)

Osalle kertojista Kela on edustanut instituutiota, joka on tarkka asiakirjoista, ja ”jokaisen rastin oikeasta paikasta lomakkeissa”. Samoin kuin sosiaalitoimisto, Kela koettiin kertomuksissa laitoksena, ei niinkään yksittäisien virkailijoiden tai kasvokkaiden kohtaamisten areenana. Siten kertojien rooli on ollut täyttää lomakkeet oikein, ja toimittaa niiden mukana oikeat liitteet. Epävirallisen puheen osuudessa kertojia hämmensi Kelan postin määrä: kuntoutuksen aikana, ja sen jälkeen erilaisia etuisuuksia hakiessa, kertojat olivat samana päivänä saattaneet saada kolmekin eri kirjettä Kelasta. Se on omiaan tuottamaan etäännyttä, ja luomaan Kelasta kuvaa varsin byrokraattisena toimijana. Yksittäiselle kuntoutujalle Kelan toiminta ammatillisen kuntoutuksen aikana kuvautuu kaukaisena, koska palveluntuottajan työntekijät ovat yhteydessä Kelaan kuntoutuksen aikana, ja tarkistavat kuntoutujien puolesta erilaisia kuntoutukseen liittyviä raha-asioita, ja suunnitelman oikeasuuntaisuutta. Ehkäpä juuri tämän takia kurssin aikaisesta Kelan toiminnasta oli kertomuksissa vain yksi maininta, missä toivottiin että joku ottaisi kokonaisvastuun apua tarvitsevasta ihmisestä, ja toivoi sen olevan Kela.

Kertomuksissa kertaantuivat toiveet siitä, että eri toimijoilla olisi työssä todellisia asiantuntijoita, ei vain lomakkeiden vastaanottajia. Mikäli kertojat kokivat kohdanneensa asiantuntijuutta, tuli se esiin kasvokkaisista kohtaamisista eri instituutiossa oikean ihmisen kanssa. Asiat ja kokonaisuudet saavat kasvot, kasvoille voi esittää lisäkysymyksiä, eikä ohjelma jumita, vaikka rasti ruudusta puuttuukin. Kun on kyse heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevista ihmisistä, tämän suuntainen palvelu ja kohtaaminen lienevät minimiedellytykset onnistuneelle kuntoutukseen ohjautumiselle.

Kertomuksissa oli useita ilmaisia kiitollisuudesta ammatilliselle kuntoutukselle, ja sen toteutumiseen kertojien omalla kohdalla. Tämän tutkimuksen kertojille suurimmalle osalle oli syntynyt ammatillinen suunnitelma ja työelämäyhteys oli elvytetty, joten kiitollisuus lienee ymmärrettävää.

...kyllä se on hienoa että meillä Suomessa on tällaisia et järjestetään ihan oikeesti että on mahdollisuutta..että ensinnäkin tämä Kelan kuntoutus järjestyi ja sitä kautta sitten oli mahdollisuus palata työelämään. Se on hienoa. (K3)

Myös ne kuntoutujat, joille syntynyt jatkosuunnitelma ei ollut aivan alkuperäisen tavoitteen mukainen, kokivat kuitenkin kiitollisuutta siitä, että ainakin jotakin heistä itsestä lähtevää ja heidän omia tavoitteitaan palvelevaa oli yritetty, ja siitä oli lopputulos. Kertojille tämä ilmeisesti tuottaa kokemuksen omien tavoitteiden kuulemisesta ja niiden hyväksymisestä, sekä ennen kaikkea kertojien omien voimavarojen hyväksymisestä, ja tunteen siitä, että vaikka alkuperäisiin tavoitteisiin ei päästyäkään, olen silti arvokas, tätä kannattaa jatkaa.

Ja vielä ekstraplussaplussana täytyy sanoa että te niinku ette jätä kuntoutujaa kurssin jälkeenkään yksin, vaan kurssin jälkeenkin oli vielä mustaa valkoisella että tulen tänne ja teen vielä sen hakemuksen sinne seuraavaan juttuun. Se oli konkreettinen juttu. Ja tietää että taas jotakin alkaa.(K2)

Kertoja viittaa ammatillisen kurssin seurantaan. Kelan palveluissa on jo jonkin aikaa ollut käytössä ns. seurantaan. Palveluntuottaja järjestää ne yhtenä osana kulloistakin kuntoutuspalvelua. Ne sovitaan yhdessä kuntoutujan kanssa varsinaisen kuntoutuksen loppuessa. Niiden tarkoituksena on varmistaa, että erilaisissa Kelan palveluissa syntyneet suunnitelmat toteutuvat, ja kuntoutuja saa suunnitelman toteuttamiseen tarvitsemaansa apua. Ote on palveluohjauksellinen. Kuntoutustyöhön tämä on tuonut mielekkään ulottuvuuden, niin kuntoutustyöntekijöille kuin ennen kaikkea kuntoutujille. Kuntoutustyöntekijöille se tuottaa tietoa, ja luo vastuuta suunnitelmien realistisuudesta, ja kuntoutujille se takaa avun suunnitelmiansa toteuttamisessa.

Työskentely omaohjaajan kanssa

Kuntoutujan käytettävissä oleva kuntoutustyöryhmä ammatillisella kurssilla on moniammatillinen, mutta jokaisella kuntoutujalla on nimetty omaohjaaja, jonka kanssa kuntoutujat työskentelevät yksilöllistä ammatillista suunnitelmaansa. Ammatillista suunnitelmaa tehtäessä huomioon otetaan kuntoutujan aikaisempi osaaminen, vahvuudet, persoonallisuus ja kiinnostuksen kohteet, sekä terveydentila. Saatua tulosta pyritään yhdessä sovittamaan työmarkkinoille sopivaa kohdeammattia hahmottaen. Jotta kuntoutujien työmarkkina-asemaan pitkällä tähtäimellä saataisiin pysyviä muutoksia, tämä

taustatyö on tehtävä huolellisesti, ja jokaisen kuntoutujan kanssa yksilöllisesti. Omaohjaaja auttaa paitsi kuntoutuksen aikaisessa ammatillisessa suunnittelutyössä, tarjoaa myös ohjausta ja tukea työharjoittelujaksojen aikana. Vaikka tässä tutkimuksessa ei ollut tarkoitus tutkia diskurssia ja käytettyjä ilmaisuja, merkittävää oli, että omaohjaajan kanssa tehdystä työstä kertojat kertoivat muodossa.

Oman ohjaajan kanssa käytiin, suunniteltiin, niin suunniteltiin ja kartoitettiin et mitä mä olin tehnyt ja mahdollisesti voisoin tehdä ja mihin. (K3)

Ohjaajan kanssa pähkäiltiin että mitä me nyt tehdään ja kaikkea mietittiin ja koetettiin ja täytettiin lappuja ja lippuja koulutuksiin ja ohjaaja auttoi mua kun en mä osaa kaikkia hakemuksia täyttää.. ja mulla vaihtu mieli koko ajan. (K1)

Kertojille vaikutti tulleen tunne, että ammatillisen suunnitelman aikaan saaminen on yhteinen juttu, ja sen eteen tehdään yhdessä töitä. Kuntoutustyöntekijöiden innostus ja kiinnostuneisuus vaikuttaa siis lopputulokseen huomattavasti. Jos kuntoutustyöntekijä on asiasta innostunut, ei kuntoutujakaan ”kehtaa olla innostumatta” omasta asiastaan.

Koko ajan tuli sellainen tunne, että meitä varten täällä ollaan, tai siis että mua varten tässä kaikki on, se tuntu erittäin tärkeältä. Sillain mä sen, että se on se. Että kaikki tehdään mulle, mua varten ja mun parasta ajatellen. (K3)

Kuten aiemmin tässä tutkimuksessa olen esittänyt, kertojille vertaistuki kuntoutuksen aikana oli yksiselitteisen tärkeä elementti. Kaikki kertojat mainitsivat sen yhtenä kuntoutumista edistävänä seikkana, ja toivoa ja innostusta ylläpitävänä voimana. Kuntoutuksen yksilöllistä osuutta taas edustaa työskentely omaohjaajan kanssa. Niissä tapaamisissa ja keskusteluissa kertojat kokivat ammatillisen suunnitelman syntyneen.

Yksilökeskusteluissa se löytyi se suunnitelma ...sitten ne yksilölliset keskustelut oman ohjaajan kanssa niin niistä sitten sai vähän, niistä löytyi se ratkaisu, niistä keskusteluista. (K3)

Usein kun vertaisten kuntoutujien ryhmästä irtaannuttiin omaohjaajan kanssa käytäviin kahdenkeskisiin ohjauskeskusteluun, vertaisille kerrottiin leikkisästi joutumisesta ”koppihoitoon”. Siitä tuli pysyvää yhteisöllisyyttä ja koheesiota ylläpitävää ja synnyttävää käsitteistöä, mikä muistettiin vielä tutkimuskertomisen yhteydessä.

En mä kyllä muista mistä se oivallus ammattiin tuli. Kai se tässä kopissa tuli. (K9)

”Koppihoidon” aikaisista keskusteluista kertojat kertoivat sitä, miten suunnitelmaan päästiin. Kertojien muistikuvat siitä miten suunnitelmaan konkreettisesti oli päädytty, eivät olleen kovin tarkkoja,

ja kuten aiemmin kerroin, verbit kerrottiin me-muodossa. Kaikki kertojat kertoivat saamastaan yksilöllisestä ohjauksesta kuitenkin jotakin, kukaan ei jättänyt sitä kertomuksessaan täysin huomiotta.

Ammatillinen ohjaustyö on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa. Ohjaaja suunnittelee etukäteen ohjauskeskustelun, ja siinä käytettävät menetelmät ja tavoitteet. Pääsääntöisesti vaihtuvat asiakas kohtaamiset kuitenkin muuttavat tehdyt suunnitelmat, mutta niihin tulee kyetä vastaamaan joustavasti, päätavoitetta unohtamatta. Kertojat eivät kertomuksissaan maininneet huomanneensa yksittäisiä ohjausmenetelmiä, tai omaohjaajan tekemää taustatyötä.

Että ei siinä mitään yksittäistä menetelmää ollut vaan monta erilaista ja mihin se sitten kaikilla perustuukin. Mutta siis niinku monelta eri kantilta päästiin tulokseen. (K3)

Vaikka ohjaustyö on suunnitelmallista, ja ohjaajalla on mielessään jokin agenda, lopputuloksen kannalta ensisijaisen tärkeätä on kuitenkin kuntoutujan oma rooli ja päätökset. Niihin päästään dialogissa riskit ja mahdollisuudet tiedostaen. Kertojat olivat kokeneet, että heidän mielipiteensä oli kuultu, ja heillä oli omaohjaajan kanssa vertainen tekijän rooli.

Ohjaaja antoi minulle tehtäviä, ja mielessä minulla oli vaikka mitä ja yhdessä me katseltiin että mikä suunta olisi hyvä ja yhdessä katsottiin niitä työharjoittelupaikkoja ja itse sain sitten päättää, että mikä olisi minulle hyvä ja sitten sain tehtyä niin kuin ohjaajan kanssa. Siltä mä sain sen avun minkä mä tarvin. Itse sain tehdä kyllä ihan tarpeeksi, aina kun ite en osannut ni sitte keskusteltiin ja haettiin sitä ratkaisua. (K7)

Koska asiakastapaamiset muuttavat valittuja suunnitelmia, joustava tilanteisiin vastaaminen, ja kuntoutujan kanssa vastavuoroinen kommunikaatio tuottavat kuntoutujalle tunteen kuulluksi tulemisesta, yksilöllisestä kohtaamisesta ja parhaassa tapauksessa syvemmästäkin ymmärryksestä.

Ei se suinkaan ainakaan sattumanvaraista ollut. Että niinku näin se onkin että mun mielenkiinnon kohteiden mukaan niitä paikkoja on silloin katseltu ja mietitty. Mutta sillain..mun ajatuksiahan siinä kuunneltiin että ei suinkaan pistetty sattumanvaraisesti johonkin vaan. Ja näin jälkikäteen on tullut ajatus että on kuultu ehkä jotakin sellaistaakin mitä en ole osannut ilmaista. (K6)

Kertoja oli omaohjaajan kanssa tekemästään yhteistyöstä saanut tunteen, että hänen intressinsä oli otettu huomioon ja niiden mukaisesti oli toimittu. Hyvin tehdystä ammatillisesta suunnittelutyöstä tulee tunne, että ”ei tehdä tekemisen”-vuoksi, vaan tilanteeni on otettu huomioon, ja kuntoutus etenee yhteisesti sovitun päämäärän mukaisesti.

Kertojien kokema motivaatio ja aktiivisuus

Rooleja ja toimijuutta pohdittaessa, kertomuksissa pohdittiin myös motivaatiota ja aktiivisuutta. Tutkimuksen kertojat kertoivat, että he eivät kuntoutukseen tullessaan välttämättä olleet kovin motivoituneita.

Ja sitte mä tulin tänne haastatteluun ja ...silloinkin tuntui vielä semmoiselta että ei ei tää oo mun juttuni. Mutta mennään nyt kumminki ja täällä se sitten vasta rupeski tuntuu siltä ettei se oookka mun juttuni. (K9)

Kertoja oli ohjautunut kuntoutukseen toimijaverkoston ohjaamana, eikä kokenut sisäistä motivaatiota kuntoutukseen osallistumiselle. Lähinnä kertojaa oli motivoinut rahatilanne ja se, ettei juuri muutaakaan ollut tarjolla. Kertoja koki tilanteensa kaiken kaikkiaan varsin toivottomana, eikä terveydentilansa takia uskonut enää sijoittuvansa työelämään. Kertoja kertoi, kuinka kuntoutus jatkui hänen kohdallaan kamppailuna motivaation kanssa:

Ensimmäiset kaksi viikkoo mää olin aivan aivan aivan pihalla. Ajattelin että en milloinkaan sitä ammattia kyllä löydä. ....ajattelin että ei ei ei ei ei. Ikinä ei pää selviä siitä ryöpytyksestä. (K9)

Kertoja kuitenkin jatkoi kurssilla, kertomansa mukaan lähinnä vertaistensa ja porukkahengen kannattelemana. Ammatillinen suunnittelu ja yhteistyö omaohjaajan kanssa jatkui:

Ohjaaja sitä ehdotteli ja mä sanoin että ei ei ei ei. Monta kertaakin. Mää ajattelin että no voihan sitä sitten mennä kokeilemaan. No mä olen tyytyväinen että mä sinne menin vaikka ensin en meinannut ja.. Koska en mä nyt kyllä olisi tällä hetkellä näin pitkällä. Että mulla on ammatti ja saatikka työpaikka. (K9)

Kertojan kertomuksessa motivaatiossa tapahtuu käänne, kun hän on saanut konkreettisesti kokeilla jotakin työtä, ja se on tekemisen tasolla osoittautunut hänelle soveltuvaksi. Työharjoittelun aikaisesta aktiivisuudesta ja motivaatiostaan sama kertoja kertookin jo, että hänen roolinsa oli muuttunut aktiiviseksi tekijäksi.

No mulla ainakin oli semmonen että mun piti pysyä skarppina koko ajan eikä siinä auttanut sellain olla vaan että mennään vaan vanavedessä vaan piti olla aktiivinen. (K9)

Kertojan sisäisen motivaation oli ammatillisen kuntoutuksen prosessin aikana herännyt, ja hänen jatkokyöskentelynsä oli sitoutunutta ja tavoitteellista. Kertojien sisäisen motivaation löytyminen oli erilaista. Kertoja, joka ei kuntoutukseen tullessaan nähnyt edessään mitään ammatillisia näköaloja, ja koki terveydentilansa niin alentuneeksi, että uskoi joutuvansa työkyvyttömyyseläkkeelle, kertoi sisäisen motivaation löytyneen ensimmäisen neljän viikon aikana ryhmätyöskentelystä ja yksilöllisi-

sistä ohjauskeskusteluista. Ne olivat avanneet hänelle toivoa uusista vaihtoehtoista jatkaa keskeytynyttä elämänprojektia.

En mä ollut kauheen motivoitunut kun tulin tänne. Sitten vasta kun täällä oltiin oltu jo vähän aikaa niin sitten mä olin tosi motivoitunut. (K4).

Motivaation löytyminen voi siis nousta konkreettisten toimien ja tekemisen ja kokeilemisen kautta, tai vuorovaikutuksen, osallisuudentunteen ja muiden abstraktien, yksilölle sisäisesti merkityksellisten seikkojen kautta. Pysyvän muutoksen aikaan saamiseksi jokaiselle kuntoutujalle tulisi saada kokemus sisäisestä motivaatiosta. Se, miten siihen päästään on yksilöllistä, ja puoltaa kuntoutuksen monipuolista ohjelmaa ja sisältöä. Siten jokaisella voisi olla motivaationtarttumapintaa. Myös sosiokulttuurisista malleistamme johtuen, motivaation lähde tulee ihmisille eri asioista. Ohjaustyön haasteena onkin löytää jokaiselle kuntoutujalle hänen oman viitekehýksensä mukainen motivaattori. Sen löytäminen perustuu kasvokkain tapahtuviin kohtaamisiin, ja kuuntelemiseen ja dialogiin, missä pyritään ymmärtämään toista syvemmin. Kertojat olivat oivaltaneet, että heidän vertaisensa olivat pääsääntöisesti motivoituneita ja halukkaita muutokseen:

Ja kyllä mä uskon että ihmiset, tai siis ketkä täällä on, ni on varmaan motivoituneita, ovat motivoituneita siis sen oman kykynsä mukaan tai siis siitä elämäntilanteesta päästä eteenpäin, oli se sitten mikä oli. (K3)

Ammatilliseen kuntoutukseen tullessa sisäinen motivaatio voi olla myös korkealla, suorastaan ylijännittänyt, jolloin vaarana on, että kuntoutukselle asetetaan liian suuria odotuksia. Kuntoutuja on voinut taistella tiensä kuntoutukseen, jolloin odotukset sille ovat korkealla.

Mutta mä olin itse aktiivinen. Mä otin yhteyttä työnantajaan, sieltä ei tullut mitään tukee, mä otin yhteyttä vakuutusyhtiöön, sieltäkään ei tullut mitään...ja sitten mä vaan kerran menin Kelaan ja mä ilmoitin että mä en halua olla näin että mä haluan tehdä jotakin; että mitä mä teen..... Sitte mä soitin sinne, netistä kaivoin itse tiedot sinne ja menin sinne itse paikalle. Ja menin sinne ja otin selvää...ja mä täytin paperit ja ilmoitin vakuutusyhtiölle ne ei hyväksynyt sitä, niin Kela lähti....Mutta mä olin itse aktiivinen. Itse otin selvää, kukaan ei ottanut yhteyttä ja itte otin yhteyttä. (K7)

Pettymyksien välttämiseksi, kuntoutuksen alkaessa onkin tärkeätä korostaa sen tavoitteita, realistisia mahdollisuuksia, mutta myös eri toimijoiden rooleja. Ylisuuria lupauksia ei voi antaa, vaan tärkeintä lienee korostaa, että yritetään, sen kautta ihminen asettaa kuntoutukselle realistisia odotuksia, minkä kautta motivaatiokin asettuu paikoilleen.

Kuntoutuksen aikaisten roolien ja työnjaon korostaminen, yhdessä tekemisen ja yhteisen asian ohella, on sisäistä motivaatiota ja aktiivisuutta nostava tekijä. Kuntoutujat vertailevat tilanteitaan kuntoutuksen aikana, ja kannustavat toisiaan. Samoin he panevat merkille, miten muita kohdellaan kun-

toutuksen työntekijöiden taholta. Se, että jokaista autetaan heidän tarpeidensa ja kykyjensä mukaan, on ryhmän koheesiolle ja yksittäisen kuntoutujan motivaatio- ja aktiivisuusmoraalille tärkeää. Vaikka itse ei olisi tarvinnut apua, niin vertainen on sitä tarvitessaan saanut.

Noi harjoittelupaikat ja kaikki niin ne tuli niinku mun aloitteesta että varmaan jonkinlainen rooli---en koe olleeni kauhean aktiivinen...ei tarvinnut esim. itse kauhean aktiivisesti hakea niitä harjoittelupaikkoja vaan ilmaista se toive ja sitte siinä autettiin.(K6)

Kertoja oli pyrkinyt alalle, missä työllisyystilanne ei ollut hyvä, mutta se oli hänelle tärkein ja kiinnostavin ala, mitä hän halusi kaikesta huolimatta kokeilla. Kertojalla oli kokemus, että siitä huolimatta ohjaaja oli kunnioittanut hänen suunnitelmaansa, ja vielä auttanut häntä sen toteutumisessa, vaikka oma aktiivisuuskin oli kertojan mukaan ollut laimeata. Tämä toiminta lopulta sitoutti ja motivoi kuntoutujaa eniten.

Kuntoutuja tekijänä

Sisäisen motivaation herääminen tuottaa aktiivisuutta ja toimijuutta. Jokaisessa kertomuksessa kerrottiin oman aktiivisuuden hiljakseen viriämisestä ja sen tärkeydestä. Kertojien mukaan aktiivisuuden ja oman roolin ottamista korostettiin myös kuntoutuksen työntekijöiden taholta. Aktiivisuus nousi itse tekemisestä.

Se kovasti tuli sellaisena että ollaan niin kuin apuna. Että tehdään mahdolliseksi jotain mun kanssa. Että roolit tuli sillain selväksi. Kyllä sitä korostettiin että jokaisen pitää olla itte aktiivinen ja olla se pääsuunnannäyttävä, ja että te ootte vaan niinku apuna. (K7)

Kuntoutuja kertoo, että jotakin tehdään mahdolliseksi yhdessä hänen kanssaan. Ja korostaa vielä, että roolit ovat tulleet hänelle selviksi ja hänellä on päärooli, työntekijät vain apulaisia. Koska kuntoutujat tulevat eri lähtökohdista, on tuen ja avun tarve yksilöllistä. Kertojat olivat kokeneet avun saamisen tunteen olleen omaa roolia ja tekemistä tukeva tekijä.

Meidän kanssa tietenkin. Mutta mielestäni se viesti oli se että ollaan vahvasti meidän apuna...tai siis että sanottiin, että autetaan niin paljon että se onnistuu. (K2)

No itehä mä tietenkin tein. Mutta sain sellaisen myönteisen, että sain rohkaisun ja se ”terapia” jota mä tällä sain, että oli ihmisiä joille puhua ja sillain, noo se että oli apua tarjolla, sanotaan näin. (K5)

Se, että kuntoutustyöntekijät ovat saatavilla aina kun apua tarvitsee, on kuntoutujan aktiivisuutta ja omaa tekemistä tukeva tekijä. Ammatillisella kurssilla kuntoutujat eivät ensimmäisen neljän viikon aikana olleet hetkeäkään ilman ohjaajaa. Jos kuntoutujat eivät olleet omaohjaajansa kanssa kahdenkeskisessä ohjauksessa, vaan ryhmässä, sielläkin oli aina fyysisesti läsnä ja käytettävissä joku kun-

toutustyöryhmästä. Näin varmistetaan se, että mikäli kuntoutujan omatoimisessa työskentelyssä ammatillisen suunnitelmansa parissa tai työharjoittelupaikan haussa tulee jokin ongelma, siitä ei muodostu jumitilanne, vaan siitä päästään heti eteenpäin. Tilannetta auttoi myös se, että kuntoutujien omaohjaajien ”kopit” olivat ryhmätilojen välittömässä läheisyydessä; seinän takana. Omaohjaajat pitivät myös konkreettisesti aina oviansa auki, ellei ollut meneillään ”koppihoitoa”.

Niin mähän olin se tekijä. Ihan huomaamattani! Se tuntu niinku helpolta. Kun oli ihmisiä jotka johdattelee oikeaan suuntaan. Vasta nyt huomaan oikeestaan että niin se meni, että minä tein kaikki sen työn. (K4)

Saatavilla ja käytettävissä olemalla ohjauksesta tulee eleetöntä ja luonnollista. Se on rinnalla kulkemista, ja prosessinomaisena jatkumona mahdollistaa kuntoutujien omat oivallukset. Kertojat osasivat antaa itselleen myönteistä palautetta hyvin tehdystä työstään.

No omatoimistuuatta, totta kai. Sehän olen minä joka työn teen. Että ei täällä työntekijät mun puolesta mitään tee. (K5)

...siellä tosiaankin niin ei siellä tehty mun puolesta mitään eli kyllä mää jouduin itte soitteleen kaikki hakupaikat läpi. (K7)

Sain itse tehdä töitä. (K1)

Jokainen kertoja kertoi tehneensä itse töitä. Vaikka alussa oli hankalaa ja:

...rimpuilin kuitenkin, rimpuilin pitkin matkaa. (K2)

niin itse tehdystä ammatillisesta suunnittelutyöstä osattiin nauttia ja omaan suunnitelmaan myös sitouduttiin hyvin.

No kylähän se nyt oli että ne paikat sai valita itse, ja sitten sai suunnitella sen kuntoutuksensa sellaiseksi kuin itse halusi, tietyissä rajoissa. (K5)

Vaikka kertojat olivat kokeneet epäonnistumisiakin, ja joutuivat vaihtamaan esim. harjoittelupaikkojaan, olivat ne heidän ”omia epäonnistumisia” ja ne käsiteltiin ja niistä päästiin yli. Kertojat olivat myös pohtineet ja kertoivat omaa rooliaan.

Kyllä mä ainakin sillain koin sen, että sanotaan että meillä oli iso rooli. (K3)

Mikäli kuntoutujalla on tunne, että hänellä on keskeinen, iso rooli, voitaneen arvioida että asiakaslähteisyydessä on onnistuttu. Kertojan kokema iso rooli on ilmeisemmin ollut edellytys onnistuneen ammatillisen suunnitelman, ja työelämään kiinnittymisen edellytys. Osa kertojista koki roolinsa olleen muutakin kuin työelämään kiinnittyminen. He kokivat, että roolina oli myös laajemmin ottaa elämä haltuun.

Mun rooli oli kuntoutua työelämään. Ja eheytyä ehjäksi pikku hiljaa. Kasvaa. Ja luottaa itteensä. (K1)

No minä itse tietysti mutta...itestähän se on loppuviimeksi kiinni, ei kukaan muu voi siihen vaikuttaa sillain. Suurin muutos on tapahtunut itessä. Ajattelutavoissa.(K5)

Kertojat olivat kuntoutuksen ja työelämäosallisuuden elvyttyä kokeneet rooliensa laajentuneen myös elämänhallinnassaan. Tämän kautta kertojille on muodostunut pysyvää pääomaa, ja mahdollisuuksia jatkossakin vaikuttaa asioihinsa sekä vastata muutoksiin. Omien ajattelutapojen muutoksen myötä on mahdollisuus tunnustaa omat voimavaransa, ja se ”ettei ole kummempi kuin muutkaan”.

Kuntoutustyöntekijöiden tekeminen

Kuntoutuksesta kertoessaan kertojat kertoivat myös havaintojaan kuntoutustyöryhmästä, työntekijöistä ja näiden toiminnasta. Työryhmä oli luonnollisesti ollut tiiviin seurannan, ja epävirallisten tupakkipaikkakeskustelujen kohteena. Eniten kertojat kertoivat työskentelytyyleistä ja tunnelmista.

...ja kun tiesi että mitä joitain tällaisia on (tark. palveluntuottajia) niin että halusi että se mihin mä meen ja mihin mä osallistun niin sen pitää olla joku hyvä ja tehokas organisaatio. Tämmönen niinku toimiva juttu. Ja tää kuulosti ja tuntui toimivalta.(K2)

Kuntoutustyöntekijöillä on halu asiakaskeskeisyyteen ja laadukkaaseen toimintaan, joten oma tekeminen ja onnistuminen siinä luonnollisesti kiinnostaa. Palveluntuottajan näkökulmasta olisi mielenkiintoista tietää, millä perusteella kuntoutujat tekevät valinnan siitä mihin hakeutuvat. Kertojille se ei juurikaan vaikuttanut olleen merkittävää. Merkittävämpää oli se mitä tapahtui.

...kartoitettiin työhistoria, ja se minkä takia mä olen täällä, tai no se oli selvää siinä vaiheessa, ja sit siinä kartoitettiin et tai pois suljetaan ne alat mihin mä en kykene. Ja sitten niistä vaihtoehtoista etsitään se sopiva. En mä oikein tiedä..kun siinä on sitä tiimityötä, on on lääkäri, on psykologi, omat ohjaajat siinä tukena niin kyllä se et en oikein tiedä mitä siinä lisää vois olla. Kaikki ainakin mun kohdalla toimi hyvin. Siinähan oli testejä yms. esim se että onko opiskelusteitä tai siis jotakin siis no en tiedä onko se oikea sana este, mutta siis että minkätasoiseen koulutukseen esim. pystyis. (K3)

Kertojan kokemus työskentelystä ja prosessista oli onnistunut. Hän ei kaivannut mitään lisää. Kerromuksissa kerrattiin sitä toimintaa miten kuntoutustyöryhmä oli ammatilliseen suunnitteluun osallistunut. Kertojat kokivat olleensa myös kohteena ja arvioitavana. Tämä työskentely ajoittuu usein kuntoutuksen alkuun, jolloin kuntoutujista kerätään tietoa ja tutkimustuloksia, myöhemmän ammatillisen suunnittelutyön tueksi.

Kaikenmaailmallisia tehtäviä, psykologin testejä ja kaikkea.(K9)

Katottiinko siinä mitä mä olin ennen tehnyt, minkälainen ihminen mä muuten olen, vahvuudet ja heikkoudet ja en mä nyt sen enempää...ehkä sitten mua niinku haastatteltiin. Ja niinku kyseltiin....mitähän ihmettä. Nyt lyö tyhjää. Olihan siinä monta hyvää puolta. (K4)

Kertoja kokee olleensa arvioitavana ja objektina, jolta kerätään tietoa jonkin päätöksen tueksi. Kertomuksissa mainitaan osaamisen ja vahvuuksien kartoittamisesta, ja niistä kertyneen tiedon käyttämisestä ammatillisessa suunnittelussa. Yleisesti ottaen kuntoutujat eivät yleensä ole miettineet vahvuuksiaan tullessaan ammatilliseen kuntoutukseen. Kaikki toiminta sitä ennen on keskittynyt pohtimaan yksilön vajavuuksia, ja toimintavajeita ja terveydentilaa. Koko kuntoutukseen pääseminen edellyttää lääkärin toteamaa terveydentilan alenemaa. Kaikki kuntoutujat ovat kuitenkin enemmän kuin sairautensa.

Kun siitä pääsi jossain vaiheessa eroon, ja tajusi, että en minä ole tämä sairaus, vaan mä olen jotain muuta, ja se on vain jokin oire, niin sitä kautta se sairaus lähti aika voimallisesti pois. (K6)

Tämän oivallettuaan, ihmisellä on enemmän itseluottamusta suuntautua työmarkkinoille, keskittyen voimavaroihinsa, eikä vajeisiinsa. Kuntoutustyöryhmän työskentely voi näyttäytyä myös etäänä, kuntoutujasta irrallaan olevana.

Noo, mulla ainakin oli sellainen tunne, että mä omia ajatuksiani niinkun sanoin ja sitten teillä keskenänne sitten oli niitä kaikkia palaveerauksia ja sitten tuli niitä ideoita.(K8)

Kertojalla on ollut tunne, että paitsi että hänen tietojaan kerätään, joku kuitenkin kuulee hänen ajatuksiaankin, mutta itse ideat ja ammatilliset suunnitelmat tuntuvat muodostuvan kuntoutujalle kuntoutustyöryhmästä. Näin kertojan oma osallisuus ja tekeminen saa pienemmän roolin kuntoutuksessa, kuin olisi toivottavaa ja tavoiteltavaa. Kertojien oman roolin vähätteleminen, ja passiivisemmän osan omaksuminen, tuli kertomuksissa jonkin verran esiin myös kuntoutustyöntekijöiden osin ansaitsemattomanakin ylentämisenä.

Täytyy sanoa et ammattitaitoiset ihmiset osaa katsoo, osaa vaistoo mikä sopii mihin toi kaveri ehkä sopeutus. (K3)

Ihmiset odottavat instituutioissa asioidessaan kohtaavansa asiantuntijoita. Asiantuntijoilta odotetaan helposti suorita ratkaisuja joihin tukeutua. Suorat vastaukset kuitenkin harvoin tuottavat sisäistä motivaatiota ja pysyvää muutosta.

Välillä siitä tuli kyllä sellainen olo, että tehän ootte niitä asiantuntijoita että kyllähän te voisitte enemmänkin tehdä! Tai siis sillain. Mutta aika äkkiä sitä sitten oivalsi että eihän herrajumala se voi olla se tarkoitus että noi noi on niinku auttanut muitakin ennekin että kyllä ne nyt auttaa samalla tavalla meitä. (K2)

Kertoja olisi siis odottanut suoria vastauksia ammatillisen kuntoutuksen asiantuntijoilta, mutta päätti sitten luottaa aikaisempiin referensseihin ja luotti siihen, että prosessi etenee ja ammatillinen suunnitelma saadaan aikaan. Luottamuksen rakentumisen jälkeen odotukset kuntoutustyöryhmälle olivat realistisemmat, ja omaa roolia korostavammat.

Moniammatillisia sellaisia monenlaisia, että ne just ne käynnit eri paikoissa, ja sitten ne osallistavat toimet, että meitä rohkaistiin että me lähdettiin nyt itse katsomaan tää juttu ja ne paikat. Ja ettei läiskästy valmiiksi jotakin vaan itse piti selvittää. Että sanottiin että haappas täältä ja täältä, osallistettiin sitä kuntoutujaa. Aktivoitiin....niin laitettiin tekemään. Kuulostaa vähän ronskilta mutta...(K2)

Kertoja oli tehnyt tarkkoja havainnoiteja kuntoutustyöryhmän toiminnasta, ja käytti itse käsitteitä kuten osallistavat toimet ja aktivointi. Keinoiksi kertoja on havainnut rohkaisemisen oman toiminnan suuntaan. Kertojat olivat tehneet muitakin havaintoja työntekijöiden käyttämistä ohjausmenetelmistä.

Johdattelua..(naurahtaa) Ja se oli hyvä juttu! Ja semmoisia kysymyksiä heitettiin mitä pisti ajattelemaan mikä oli tosi hyvä, koska järki seisoo kun on ollut kauan pois eikä eikä ja tulee tunne että pystynkö mä enää mihinkään.(K4)

Johdattelua ja kysymyksenasetteluja oli tehty omaohjaajan ”koppihoidossa”, jolloin kertoja oli saanut ajatuksia ja välineitä omien oivalluksien tekemiseen. Pitkä työelämästä poissaolo oli kertojan mukaan seisauttanut järjen, ja sen esiin houkutteleva oli vaatinut johdattelua ja taivuttelua ja hankalia kysymyksiä. Edellä kerrottu työskentely ei perustu pelkästään keskusteluihin ja rohkaisuun, vaan tarvitaan myös konkreettista tekemistä, jotta järki lähtee juoksemaan.

Täällä annettiin niin kuin ohjeita ja välineitä ja väyliä ja ajatuksia ja työkaluja ja nimenomaan niitä työkaluja mitä ei itte löytänyt. (K5)

Kertoja viittaa työkaluilla erilaisiin lomakkeisiin tai internetissä tehtäviin kirjallisiin tehtäviin, joiden tavoitteena on avata kuntoutujien ajatuksen solmuja, ja saada osaamisensa ja vahvuutensa esiin. Kuten aiemmin mainitsin, kuntoutujilla ei kuntoutukseen tullessaan useinkaan ole käsitystä omasta osaamisestaan. Kun sitä avataan kuntoutujien työhistorian ja koulutuksen ja harrastuneisuuden kautta, sieltä pääsääntöisesti löytyy vahvuuksia, joiden avulla kohdeammattia työmarkkinoilla päästään hahmottamaan. Tämä prosessi on kuntoutujille yleensä hyvin voimaannuttava kokemus. Kertojat olivat kokeneet tehtävät eri tavoin, omien vahvuuksiensa kautta.

Mutta kun se vaan tuntu siinä vaiheessa siltä, että pää ei enää kestä ja sitten kun joka päivä vaan uus että teeppä tästä tämä näin (tark. tehtäviä). Oli jo... Mutta sitten taas ne liikuntapläjäykset siinä välissä ...niin se autto.(K9)

Musta alkuun tuntu että ihan liikaa multa odotetaan. Mutta ei ne sitten kai ollutkaan ihan.....siellä oli niin ammattitaitoisia ihmisiä että vaikka sää et itte näökkän mitä sulla on, ni se toinen näkee.(K3)

Osa kertojista oli havainnut käytettävän muitakin osallistavia keinoja, kuin työelämään aktivoivat menetelmät. Kelan kuntoutuksen toteutukseen on sisällytetty myös teemoja, jotka eivät suoraan liity työelämään, vaan ovat enemmän elämänhallintaan ja yleiseen osallisuuteen liittyviä. Niitä sivutaan varsinkin ryhmäohjelmissa, mutta myös yksilöllisissä keskusteluissa eri työntekijöiden kanssa.

...että ei niillä (tark. kuntoutustyöntekijöitä) riitä aika eikä resurssit kaikkeen leipomiseen, tai niinku ei sitä kuntosalia voi loputtomasti olla, että ne tee sellaisia, että ne näyttää meille niinku semmosia palasia, että ne maistattaa meillä sellaisia palasia eri asioista. Että niinku ne näyttää kuinka me voidaan käyttää kuntosalia vapaa-ajalla, tai että me voidaan käyttää nettiä tähän tai tähän, tai kuinka voitte kysellä tätä asiaa sieltä ja tuolta paikasta ja tässä on näitä ohjeita tai semmosia palasia.(K2)

Ja kaikki se siinä lääkäriellä käytiin ja puhuttiin tupakoinnin lopettamisesta ja siis taivaan ja maan väliltä tehtiin kaikkea. (K9)

Lopuksi

Kuten aiemmin olen jo maininnut, varsinaisia kuntoutuksessa käsiteltyjä asiakokonaisuuksia, tai aktiivista tekemistä ja sen kautta kuntoutuksen sisältöä, kertojat joutuivat muistelemaan aktiivisesti:

No ei muistikuvaa. Ei ihan oikeesti hei. Ei ihan oikeesti. Lyö tyhjää. En ole jäänyt mitään kaipaamaan, eikä mitään ole jäänyt hampaankoloon, et sillain. (K6)

No siellä korostettiin aika paljonkin kaikenlaisia muutenkin elämässä tärkeitä asioita semmottia niinku..en mää osaa sanoa. Mitä mää siihen nyt. (K9)

Kertojat eivät kuitenkaan kokeneet sitä huonona, että asiasisällöstä ei ollut tarkkoja mielikuvia. Useassa kertomuksessa kertojat korostivatkin enemmän tunnelmia, vaikutelmia ja kohtaamisia. Siten on perusteltua arvioida, että vaikka kuntoutuksen sisällössä tulee korostaa työelämään liittyviä asiakokonaisuuksia, ja tarjota kuntoutujille arvokasta ja mielekästä toimintaa, enemmän kuitenkin lopputulokseen vaikuttavat positiiviset kohtaamiset ja suhteet, ja niistä nouseva merkityksellisyys.

Yhteenveto kategoriasta toimijuus ja roolit

Toiminnan areena	Kertojan toimijuus/ rooli
TE-toimisto, Kela ja terveydenhuolto	Vallattomuuden tunne ”Se on virkailijasta kiinni” –kertomukset Kokemukset asiantuntijuudesta Taisteluasemiin jumittuminen ”Ralli, hyppiminen ja kohtaamattomuuden kokemukset” Kokemukset byrokratiasta Kiitollisuus
Työskentely omaohjaajan kanssa	Yhdessä tekemisen tunne Yksilölliset kohtaamiset ja erityisyyden tunnustus ”Koppihoito” Vertainen tekijän rooli Tavoitteellinen toiminta
Kertojien kokema motivaatio ja aktiivisuus	Motivaatiokamppailua Vastarintaa Motivaation löytäminen Realistinen tavoite motivaation ja aktiivisuuden edellytys
Kuntoutuja tekijänä	Aktiivisuus nousee omasta tekemisestä Ohjaaja on apulainen Kuntoutujan oma tekeminen keskiössä Kokemus työnteosta Oma rooli merkittävä Roolina oli kuntoutua Voimavarakeskeisyys
Kuntoutustyöntekijöiden tekeminen	Arviointia, tutkimista Asiantuntijuus Kuuleminen Aktivointia Johdattelua Työkalujen tarjoaminen

5.3 Toteutuiko kuntoutuksen valtaistava paradigma?

Tutkimustuloksien viimeisessä alaluvussa pyrin vielä paikantamaan tämän tutkimuksen aineiston liittymäkohtia valtaistavaan paradigmaan. Tavoitteena on teoriaan pohjautuvalla analyysillä tarkastella valtaistavan paradigman ajattelu- ja toimintatapojen toteutumista ammatillisilla kursseilla.

Kuntoutuksessa tehtävä työ oli pitkään vajavuuskeskeistä. Käytännön kuntoutustyössä lähdettiin siitä, että työ- ja toimintakyvyn ongelmia tulkittiin yksilöllisinä vajavuuksina, joiden haittoja pyrittiin ratkaisemaan hoitamalla ja valmentamalla kuntoutettavaa. Kuntoutustyössä korostuivat asiantuntijuus ja erikoistuminen. Järvikosken ja Härkäpään (2011, 49) mukaan 1970-luvulla vanhan paradigman rinnalle nousi niin sanottu itsenäisen elämisen paradigma, jossa korostettiin vammautuneiden tai vajaakuntoisten henkilöiden henkilökohtaista elämää ja subjektiivista, ja oikeutta tasa-arvoiseen asemaan omien asioidensa hoidossa, ja yhteiskunnalliseen toimintaan liittymisessä.

Viime vuosikymmenien kuntoutuksen paradigmanmuutoksessa on kyse siitä, että tällä hetkellä kuntoutuksen ajattelu- ja toimintatapoihin vaikuttaa *valtaistava paradigma*, mikä korostaa ihmisen suhdetta toimintaympäristöönsä. Uudessa paradigmassa vajaakuntoisuus perustuu ihmisen ja hänen luonnollisen, rakennetun, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä vuorovaikutukseen. Ongelmien ymmärtäminen ihmisen ja ympäristön väliseksi siirtää kuntoutuksen toiminnan painopisteen pois yksilöstä, eikä enää ole kyse pelkästään yksilön vajeiden arvioinnista ja korjaamisesta, vaan kuntoutujan omia voimavaroja tukevien olosuhteiden luomisesta. (Järvikoski & Härkäpää, 2011.) Analyysin viimeisessä vaiheessa tarkastelin aineistoa etsien sieltä selittäviä tekijöitä *kuntoutustarpeen aiheuttajasta, kuntoutuksen käynnistymisen perusteista, toiminnan tavoitteesta ja laadusta, kuntoutuksen keinoista, asiakkaan roolista ja kuntoutuksen toiminta-alueesta*.

Kuntoutustarpeen aiheuttaja

Valtaistavan paradigman mukaan kuntoutuksen tarpeen aiheuttaja on ihmisen ja hänen fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä suhteen ristiriita. Kymmenestä kertojasta seitsemän oli välittömästi ennen kuntoutukseen tuloa virallisesti työttöminä työnhakijoina, yksi määräaikaikaisella kuntoutustuella ja yksi sairauspäivärahalta. Kertojilla oli kokemuksia erilaisista työllistymiseen liittyvistä aktiivitoimenpiteistä, ja he kuuluivat TE-keskuksessa ns. vajaakuntoisiin työnhakijoihin. Kaikki kertojat suoriutuivat arkisesta elämästään ilman erityisjärjestelyjä, eikä kenelläkään kertojista ollut sellaista sairautta, että he olisivat kokeneet ristiriitaa suhteessa fyysiseen ja/tai rakennettuun ympäristöönsä.

Sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön koettuja ristiriitoja kertojilla oli lähinnä koettuina huononmuuden tunteina, koska he eivät kyenneet osallistumaan työelämään ja toteuttamaan työmarkkinakansalaisuutta.

Kyllä tää suomalainen yhteiskunta ..kyllähän se työ on niinku tärkeä, kyllä sut jollain lailla mitataan kummiski , ainakin mää koen sen sillain että kyllähän se työ on ihmiselle tärkeä, ensinnäkin rahallisesti tärkeä ja sosiaalinen kanssakäyminen ja kaikki. Työkaverit ja kaikki, kyllähän se jos siitä määrätystä yhteisöstä pulahtaa pois, ni joillekin se ei ole kova isku, mutta mulle kyllä oli. Se oli aika kovaa se. (K3)

Työpaikka, työntekeminen ja siellä tapahtuva sosiaalinen kanssakäyminen oli ollut kertojille tärkeää. Työn tekeminen ja työelämään osallistuminen koettiin tärkeäksi, ja yhteiskunnan työelämäosallisuuden sosiaaliseen perimään liittyminen arvokkaaksi. Kertoja oli työpaikalla kokenut ystävyyttä ja yhteisöllisyyttä, ja kokenut olevansa yhteiskunnan jäsen. Kun työelämäsuhde sairauden, ja sitä seuranneen työkyvyn aleneman takia meni poikki, oli se tuonut ristiriidan kertojan ja hänen sosiaalisen ympäristönsä suhteelle. Työkäiselle tarjotut sosiaalisen tarinavarantomme identifioitumisen mallit ovat varsin vähäiset. Yleinen normi on, että aikuisen tulisi kiinnittyä työelämään ja olla hyödyllinen yhteiskunnan jäsen. Siten syystä tai toisesta palkkatyöstä syrjäytyminen synnyttää ristiriidan ihmisen, ja yleisesti hyväksytyyn yhteiskunnassa voimassa olevan sosiokulttuurisen normin välille. Ristiriita aiheuttaa, yksilöstä riippuen, yhteiskunnan taholta joko ihmisen aktivoimisen tai kuntoutuksen.

...mua oli aina kiitelty että mä teen työni niin hyvin ja liikaakin, niin siten ilmoitetaan tylästi puhelimessa että mulle ei enää ole käyttöä. Ja vielä puhelimessa. Se oli sellainen, että siinä mää menin ihan maahan. Se oli kaikista rankin vaihe. Vaikea oli se sairastuminenkin, mutta se, että mulle ilmoitettiin se asia näin niin se oli kaikista kamalinta. Silloin mää romahdin. (K7)

Kertoja oli työskennellyt pitkään ja uskollisesti samalla työnantajalla. Hän oli saanut kiitosta työskentelystään, ja saanut vastuullisia tehtäviä. Sairastumisen jälkeen työpaikalla oli tehty korjaavia toimenpiteitä, ja kertojan työnkuvaa oli muokattu ja työpaikalla tehty joitakin olosuhdemuutoksia, mutta silti toivottua tulosta ei saatu aikaan, ja kertoja oli lopulta terveydentilansa takia irtisanottu. Kertojalle työpaikka oli ollut tärkeä, paitsi sosiaalisen kanssakäymisen ja ammatillisen identiteetin, ja sen kautta minäkuvan muodostumisen ja ylläpitämisen areena. Tyly ”sulle ei enää ole käyttöä”-puhelinilmoitus romahdutti ja ristiriitautti kertojan suhteen hänen sosiaaliseen ympäristöönsä, ja rampautti kertojan kokemuksen itsestään toimijana. Kenenkään kertojan pelkkä ”puute tai vajaavuus” ei pelkästään aiheuttanut ammatillisen kuntoutuksen tarvetta, vaan nimenomaan kertojien pystyvyys ja mahdollisuudet kiinnittyä työelämään, ja siten osaksi sosiaalista tarinavarantoamme.

Kuntoutuksen käynnistämisperuste

Valtaistavan paradigman mukaan kuntoutuksen käynnistymisen peruste on ihmisen työssä tai arkielämässä selviytymisen vaikeudet, hyvinvointivajeet ja elämänprojektien keskeytymisen uhka. Aineiston kaikilla kymmenellä kertojalla kuntoutuksen käynnistymisen peruste oli joko se, että he eivät terveydentilansa takia enää suoriutuneet työtehtävistään, tai heillä oli merkittäviä ongelmia päästä työelämään.

Mää sairastuin...ja sit se oli vaan se loppu siihen.(K7)

Niin se mikä mulla aiheutti sen kuntoutuksen tarpeen ni se oli toi käsi. Se tuli sitten niinku vuosien saatossa..kipeytyi.(K3)

Ei jaksanut tehdä niitä töitä sellattia alan töitä missä piti jaksaa kantaa kauheen painavia taakkoja siis se otti niin paljon tonne nivelien päälle ko piti seistä tai istua koko päivä...ja...ei jaksanut.(K9)

Kuntoutuksen käynnistymisen peruste kertojilla oli työelämäosallisuuden, eli keskeisen elämänprojektin keskeytyminen, ja jonkin viranomaisen siihen puuttuminen. Vain yksi kertojista oli omatoimisesti ohjautunut ammatilliselle kurssille, koska hän koki, että ilman kuntoutusta ja sen tarjoamaa apua hänen elämänprojektinsa uhkaa keskeytyä.

...ei ei kyllä se oli vaikeeta, että tiesin että yksin en pääse kyllä eteenpäin enää työmarkkinoille takaisin, sen takia sitten oli kyllä hyvä että se oli meikäläiselle kyllä lottovoitto kun huomasin sen ilmoituksen paikallislehdessä. (K3)

Ilman työelämäosallisuutta ihmistä uhkaavat ainakin taloudelliset hyvinvointivajeet. On ilmeistä, että pitkään jatkuessaan työmarkkinoiden ulkopuolella oleminen köyhdyttää ihmistä, ja tuo mukanaan myös terveydentilan rapautumista, ja muita elämänhallinnan ongelmia, ja sen kautta uhkaa erilaisia ihmisen elämänprojektien jatkumista.

Kuntoutuksen tavoite

Kyllä tää kuntoutus mua niin paljon vahvisti. En tiedä minkä piristysruiskeen mulle annoitte. (K5)

Valtaistavan paradigman mukaan kuntoutuksen tavoite on ihmisen voimavarojen vahvistuminen ja uusien mahdollisuuksien syntyminen, parempi selviytyminen ja sosiaalinen osallisuus. Kuten tutkimuksen aiemmissa analyysivaiheissa on käynyt ilmi, kertojista yhdeksän kertoi hämmentävän voimakkaasti voimaantumisestaan, ja paremmasta selviytymisestään työelämässä, ja elämässä ylipäätään. Kuten aiemmin on käynyt ilmi, kuntoutuksen aikana oli useita voimaannuttavia elementtejä, jotka muutoksen mahdollistivat.

Mähän on siis nyt aika vahvoilla, mielestäni.. että en sano ikinä että mua ei enää tiputa mikään, mutta menen päivän kerrallaan. Ja nautin siitä. Ihana on ollut mennä joka päivä töihin, mennä kotio, saada hei rahaa! (K1)

Tämän tutkimuksen perusteella toisinkin valtaistavaan paradigmaan, ja erityisesti ammatillisen kuntoutuksen tavoitteeseen, mukaan tulevaisuuden- käsitteen. Ihmisen parempi selviytyminen ja sosiaalinen osallisuus ei ole hetkellistä, vaan kuntoutuksen tavoitteena tulisi olla ihmisen voimaantuminen siten, että hän saa käyttöönsä uusia keinoja vastata muutoksiin tulevaisuudessakin. Työelämässä painottuvat monitaitoisuus, ja vaatimus oppia uusia työtehtäviä, olla liikkuva ja joustava. Osaamisvaatimusten lista on pitkä, mutta ennen kaikkea on kysymys muutokseen mukautumisen taidoista, ja yhä tavallisempaa on kuvata taloutta ja työelämää epävarmuudella (ks. Julkunen, 2008.) Työelämä on jatkuvassa muutoksessa, ja vaikuttaa siltä, että tärkeimpiä ammatillisen kuntoutuksen voimaannuttavia elementtejä ja tavoitteita on kuntouttaa ihmisiä vastaamaan muutokseen, ja siten antamaan mahdollisuuden luottaa tulevaisuudessakin pärjäämiseen.

Kuntoutuksen toiminnan laatu ja painopiste

Valtaistava paradigma näkee kuntoutuksen toiminnan painopisteen olevan perus- ja lähipalveluissa, sekä yhteisö ja –kotikuntoutuksessa ja työnantajayhteistyössä. Lisäksi valtaistava paradigma korostaa vertaistuen mahdollisuuksien hyödyntämistä. Tämän tutkimusten tulosten mukaan toiminnan painopisteenä on ollut erityisesti vertaistuen hyödyntäminen. Se oli kertojille tärkein tuen saamisen muoto, ja omaa kuntoutumista tukeva asia. Vertaisten antama tuki auttoi myös kertojien itsetunnon ja osallisuuden rakentumisessa

Mä ystäväystyinin ihmisten kanssa tosi hyvin ja ihania ihmisiä oli. Hmmh. Siis kaikki meni kaikki meni hyvin. Se oli kivaa. (K4)

Hyvä ja toimiva ryhmä tukee osallisuutta, josta kokemuksesta kertojat saivat esimerkin ja voimaa kokea osallisuutta myös muista asioista, kuten siitä työyhteisöstä missä olivat harjoittelemassa, sekä yleisemminkin yhteiskunnasta. Ammatillisen kurssin keskeinen sisältö oli sen sisältämässä työharjoittelussa. Kertojat kokivat työharjoittelujaksot hyvin merkityksellisinä itselleen uuden sisäisen tarinan luomisessa, ja ammatti-identiteetin luomisessa. Kertomuksissa ei ollut mainintoja työharjoittelupaikkojen työnantajista. Sen sijaan kertomuksissa mainittiin harjoittelupaikkojen työyhteisöt, eli sielläkin vertaiset toimivat merkittävänä kuntoutumista tukevinä tekijöinä. Kuntoutustyö tapahtui työpaikoilla siten, että kuntoutustyöntekijä kävi siellä tapaamassa kuntoutujia, mutta myös työnantajia. Kuntoutujien kanssa käytiin ohjauskeskusteluja, työnantajien kanssa vaihdettiin informaatiota ja pohdittiin yhdessä kuntoutujan kanssa ammatillista soveltuvuutta ko. alalle. Kotikuntoutus ammatillisella kurssilla toteutui siinä mielessä, että kaikki kurssit toteutettiin ns. avokuntoutuksena, eli

kuntoutujat eivät yöpyneet kuntoutuslaitoksessa missään vaiheessa. Siten ammatillinen kuntoutus tapahtui osana kuntoutujien arkisia elämäntilanteita.

Kuntoutuksen keinot

Kertojat eivät kertoneet kuntoutuksen aikaisista käytetyistä konkreettisista keinoista kovin yksityiskohtaisesti mitään, mikä olisi painottunut. Tosin, tehtävien tekeminen ja papereiden täyttäminen voisi kertoa arvioinnista ja kartoittamisesta, mutta kertojat olivat tehneet niitä itse, ja niiden avulla saaneet aikaan ammatillisen suunnitelmansa, kappioidossa omaohjaajan kanssa. Tämän tutkimuksen valossa kuntoutuksen onnistunut keinovalikoima kuvautuu ennen kaikkea luottamuksellisten suhteiden luomisena. Suhdeperusteinen, ja luottamuksellinen tavoitteellinen toiminta, sai aikaan ammatilliset suunnitelmat ja ammatillista kuntoutumista. Valtaistavan paradigman mukaan kuntoutuksen keinona on ihmisen resursseihin ja ympäristön mahdollisuuksiin vaikuttaminen. Yleisellä tasolla ja konkreettisesti näin onkin, ja kuntoutujia lisäresursoidaan mm. kouluttautumisilla. Ympäristön mahdollisuuksiin vaikuttaminen taas on esim. erilaisten työolosuhteiden järjestämistä ihmisen terveydentilalle paremmin soveltuvimmiksi, ja siten tukea työssäjaksamista ja –suoriutumista. Nämä keinot varmasti ovatkin vaikuttavia, kun on kyse henkilöistä joilla vielä on työpaikka, esim. TYK- ja ASLAK-kuntoutuksessa. Tutkimukseni kertojat olivat kuitenkin henkilöitä, joilla ei enää ollut työelämäyhteyttä. Tässä tutkimuksessa ammatillisen kuntoutuksen tärkeimmäksi keinoksi osoittautuikin kertojien oman osaamisen ja vahvuuksien avaaminen, ja sitä kautta tapahtunut voimaantuminen, ja avoimille työmarkkinoille suuntaaminen. Osaamisen ja vahvuuksien ja yleisen ammatillisen soveltuvuuden selvittäminen edellyttää jonkin verran tutkimista ja arviointeja, mutta tärkeää on se, että niistä keskustellaan kuntoutujan kanssa, tavoitellen yhteistä ymmärrystä tilanteesta.

Suurin muutos on tapahtunut itsessä. Ajattelutavoissa. En ole sen kummempi kuin muutkaan. (K5)

Kertoja ei ammatillisen kurssin jälkeen suorittanut koulutuksia, eikä sen kautta saanut itselleen lisäresursseja työmarkkinoilla toimimiseen. Sen sijaan hän resursoitui tietoisuudella omasta osaamisestaan, ja siitä että ei ole sen kummempi kuin muutkaan. Kertoja lopulta työllistyi kurssin aikaiseen harjoittelupaikkaansa.

Asiakkaan rooli

Kuntoutuja ei valtaistavan paradigman mukaan saisi olla pelkkä asiantuntijoiden tutkimuksen ja arvioinnin kohde, vaan aktiivinen ja päätöksiä tekevä aktiivinen toimija. Kuntoutujan tulisi saada osallistua oman kuntoutuksensa suunnitteluun, päätöksentekoon ja arviontiin.

No kylähän se nyt oli että ne paikat sai valita itse, ja sitten sai suunnitella sen kuntoutuksensa sellaiseksi kuin itse halusi, tietyissä rajoissa. (K3)

Kertojat kokivat itsensä kuntoutuksessa pääsääntöisesti aktiivisiksi, ja kokivat roolinsa olleen merkittävä. Kokemus auttoi kertojia paitsi motivoitumaan, myös sitoutumaan ammatilliseen kuntoutukseen. Ainoastaan yksi kertojista oli kokenut roolinsa kapeutuneena.

Noo, mulla ainakin oli sellainen tunne, että mä omia ajatuksiani niinkun sanoin ja sitten teillä keskenänne sitten oli niitä kaikkia palaveerauksia ja sitten tuli niitä ideoita. (K8)

Kertojalla oli kokemus, että hän sai sanoa jotakin, mutta lopulta asiaa puitiin ja päätettiin ”asiantuntijaraadissa”. Voidaan arvioida, että kertojan kokemus nousee vajavuusparadigman mukaisesta toiminnasta. Kuntoutuksentyöntekijöiden tulisikin olla hyvin tietoisia jokaisen kuntoutujan kohdalla oman toimintansa vaikuttamista, ja varmistaa, että jokainen kuntoutuja on aktiivisessa roolissa. Muiden kertojien kokemana roolit oli koettu aktiivisiksi, ja kuntoutujan omaa asiantuntijuutta korostavaksi.

No itehä mä tietenkkin tein. (K5)

Kyllä mä ainakin sillain koin sen, että sanotaan että meillä oli iso rooli. (K4)

Kuntoutuksen toiminta-alue

Valtaistavan paradigman mukaan kuntoutuksen kohteena tulisi olla paitsi ihminen, erityisesti hänen toimintaympäristönsä ja sosiaaliset verkostonsa. Vajaakuntoisuus tai osatyökykyisyys ei ole yksilön ominaisuus, vaan keskeisesti riippuvainen ihmisen toimintaympäristöstä. Osatyökyinen on täysin työkykyinen hänen terveydentilalleen soveltuvassa työssä ja sopivassa työympäristössä. Kuntoutus voi siis olla vikojen korjausta, mutta ennen kaikkea sen tulisi olla kuntoutujan auttamista siten, että hän hahmottaa voimavaroja ja löytää sen kautta uusia mahdollisuuksia jatkaa elämässä, ja ammatillisen kuntoutuksen kyseessä ollen työelämässä. (Järvikoski 2013, 74.)

Että mä oon mä ja tää on mun sairauteni ja mun työkykyyni on tää mikä se on ja ja tää on mun taustani kaikki niin sairauteni kuin työtaustani ja sen pohjalta mulle haettiin mulle sopivaa hommaa. Että siellä otetaan ihan yksilö huomioon ja sen soveltuvuus, vaikka siellä on paljon ryhmä-hommaakin niin kuitenkin niin yksilöllistä. Että jokaiselle yksilöllisesti. (K7)

Kertoja oli kokenut, että ammatillisessa kuntoutuksessa oli selvitetty hänen osaamisensa ja yleinen soveltuvuutensa, mutta ennen kaikkea myös terveydentila, ja sen kautta lähdetty hahmottamaan kertojalle avoimilta työmarkkinoilta mahdollisimman hyvin soveltuvaa työtä ja ammattia. Sellainen

löytyikin, ja uuteen ammattiinsa kertoja on täysin työkykyinen. Kukaan kertojista ei maininnut kuntoutuksen kohteena olleen hänen arkinen sosiaalinen verkostonsa. Sen sijaan mainintoja oli siitä, kuinka työharjoittelun alkaessa oli hyvä, että omaohjaaja oli mukana työpaikalla selvittämässä kertojan taustaa ja ammatilliseen ratkaisuun johtanutta polkua.

Yhteenveto valtaistavan paradigman toteutumisesta

Olen Taulukossa 3. vertaillut sitä, miten valtaistava paradigma tutkimukseni kertomuksissa tuli esiin. Taulukon vasen puoli on siis Järvikoski & Härkäpään (2011, 51) mukainen valtaistavaa paradigmaa koskeva esittely, ja taulukon oikea puoli ”ammatillisen kuntoutuksen paradigma” vastaa tutkimukseni huomioita.

Kertomuksissa kuntoutustarpeen aiheuttajaksi nousi kuntoutujien sairastuminen, ja sen seurauksena työpaikan ja ammatin menetys. Kertojilla ei ollut vaikeuksia toimia fyysisessä ympäristössään, vaan toimintakyvyn rajoitteet paikantuivat keskeytyneeseen elämänprojektiin eli työelämäuran keskeytymiseen. Kertojien elämässä tämä aiheutti vaikeuksia heidän sosiokulttuurisissa suhteissaan, ja työmarkkinakansalaisuuden toteuttamisessa. Monen kertojan kuntoutuksen käynnistymisen peruste oli aktivointipolitiikka.

Valtaistavan paradigman mukainen toiminnan tavoite, eli voimavarojen vahvistuminen, kuvautui kertomuksissa voimakkaana. Kuntoutuksen tavoitteena on selkeästi voimaantuminen, jonka kautta ihmisen kuntoutuminen ja elämäntilanteen hallitseminen lisääntyvät. Tutkimukseni aineistosta oli tämän lisäksi löydettävissä muutoksen hallitseminen. Työelämä on jatkuvassa muutoksessa, ja kuntoutuksen toiminnan tavoitteessakin tämä pitää huomioida. Paremmassa elämässä selviytymisen lisäksi ammatillisen kuntoutuksen paradigmassa on löydettävissä yksiselitteinen työllistyminen.

Tärkeimmäksi toiminnan laaduksi ja keinoksi tässä tutkimuksessa nousi vertaistuen hyödyntäminen. Myös valtaistava paradigma tunnustaa vertaistuen merkityksen. Molemmilla paradigmoilla toiminnan laatu toimii yksilön voimavarojen ja yleisten resurssien kehittämisenä. Ammatillisen kuntoutuksen paradigmassa hieman poikkeavaa on ihmisen omien voimavarojen tutkiminen, ja sen kautta ympäristön mahdollisuuksien tutkiminen. Realistinen ammatillinen suunnitelma edellyttää tietoa kuntoutujan osaamisesta ja soveltuvuudesta, ja sen takia jonkin verran tutkimuksia ja arviointoja on tehtävä. Tärkeää niissä kuitenkin on se, että tulkinta niistä tehdään yhdessä kuntoutujan kanssa.

Molemmat paradigmat tunnustavat asiakkaan oman roolin keskeiseksi toimijaksi ja päätöksentekijäksi. Ammatillisen kuntoutuksen paradigma tuo kuntoutuksen toiminta-alueeseen tulevaisuusho-

risontin. Se tarkoittaa sitä, että ammatillisen kuntoutuksen toiminnan tavoitteena on työllistyminen, mutta myös reflektointitaitojen oppiminen, jotta kuntoutuja kykenee hallitsemaan muutosta, mikä työelämän tulevaisuudessa on välttämätöntä. Merkittävää samankaltaisuutta paradigmoissa on niiden ihmiskäsityksessä ja siinä, että kuntoutustarpeen taustalla ei ole pelkästään yksilön vajavuus tai sairaus, vaan ihmisen ja hänen fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä suhde. Koko ammatillisen kuntoutuksen paradigmaa leimaa lisäksi voimakkaasti kohtaamiset ja vuorovaikutus.

Taulukko 3. Miten valtaistava paradigma kertomuksissa toteutui? Kuntoutuksen valtaistavan paradigman vertailu tämän tutkimuksen tuloksiin. (Muokattu lähteestä Järvikoski & Härkäpää 2011, 51.)

	Valtaistava tai ekologinen paradigma	”Ammatillisen kuntoutuksen paradigma”
Kuntoutustarpeen aiheuttaja	Ihmisen ja hänen fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä suhde	Ihmisen ja yhteiskunnan sosiokulttuurinen suhde, aktivointipolitiikka
Kuntoutuksen käynnistämisen peruste	Työssä ja arkiselämässä selviytymisen vaikeudet, hyvinvointivajeet, elämänprojektien keskeytymisen uhka	Sairaus, vika tai vamma ja työelämäsuhteen kriisiytyminen, elämänprojektien keskeytyminen
Toiminnan tavoite	Voimavarojen vahvistuminen, uusien mahdollisuuksien luominen; parempi selviytyminen	Voimaantuminen, muutoksen hallinta, työllistyminen
Toiminnan laatu	Yksilön resurssien kehittäminen, ympäristön mahdollisuuksien tutkiminen ja kehittäminen	Vertaistuki, työelämäosallisuuden viriäminen, yksilön mahdollisuuksien kehittäminen, ihmisen omien voimavarojen tutkiminen ja sen kautta ympäristön mahdollisuuksien tutkiminen
Kuntoutuksen keinot	Perus- ja lähipalvelut, yhteisö- ja kotikuntoutus, vertaistuki, työyhteisötyö	Arvioinnit, tutkimukset, yksilöllinen tuki- ja ohjaus, osaamis- ja voimavarakeskeinen työote, työelämäosallisuuden tukeminen, työssäoppiminen, kouluttautuminen
Asiakkaan rooli	Kuntoutuja, aktiivinen osallistuja ja päätöksentekijä; elämäänsä suunnitteleva subjekti	Aktiivinen, keskeinen toimija ja päätöksentekijä
Kuntoutuksen toiminta-alue	Yksilö ja hänen toimintaympäristönsä ja sosiaaliset verkostonsa	Ihmisen terveydentilalle ja soveltuvuudelle sopiva toimintaympäristö, tulevaisuushorisontti

6. TUTKIMUKSEN TULOKSIA JA POHDINTAA

6.1 Tutkimuksen yhteenveto

Olen työskennellyt Kelan ammatillisilla kursseilla kuntoutujien omaohjaajana, ja kokenut kurssit vaikuttavina. Niillä on ollut mukavaa tehdä töitä, ja minua kiinnosti se, mitä kuntoutujat kursseista kertoisivat. Halusin lähteä selvittämään kurssien mahdollisia voimaannuttavia elementtejä lähemmin.

Tutkimukseni kontekstina toimii kuntoutus, ammatillinen kuntoutus ja erityisesti Kelan ammatillinen kuntoutus. Näkökulmina ovat kuntoutuksen valtaistava paradigma ja narratiivisuus. Valtaistavan paradigman viitekehyksessä kuntoutus ymmärretään siten, että syyt ihmisten elämänongelmiin eivät ole vain heissä itsessään, vaan ennen kaikkea ihmisen ja hänen ympäristönsä välisessä suhteessa ja vuorovaikutuksessa. Näin ollen kuntoutustarpeen taustalla ei ole pelkästään yksilön vajaavuus tai sairaus, vaan ihmisen ja hänen fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä suhde. Narratiivisuus tutkimuksessani tulee esiin sen aineistossa, aineiston keruussa ja analyysissä. Narratiivinen tutkimusote soveltuu hyvin työelämässä tapahtuvien muutoksien tutkimiseen. Modernin ajan vakiintuneista työelämäsuhteista ja ennustettavista elämänkuluista ollaan siirtymässä postmoderniin, missä työelämäsuhteet ovat epävakaita, ja vaativat yksilöiltä jatkuvaa uuden oppimista ja epävakauden sietämistä, ja siten alati uudelleen työstettävää ammatillista identiteettiä. Juuri kertomuksissaan ihmiset luovat identiteettiään esimerkiksi työelämässä toimimisestaan, ja rakentavat kertomuksissaan merkityksellisiä selitysmalleja erilaisista tapahtumista.

Haastattelin narratiivisella otteella 10 Kelan ammatillisilla kurssilla Tampereen Vervessä ollutta kuntoutujaa. Tutkimustehtäväni oli kuunnella mitä kuntoutujat kertovat kuntoutuksesta ja kuntoutumisestaan. Kertomuksista pyrin löytämään vastauksen tutkimukseni kysymyksiin: Miten kuntoutujat kuvaavat kuntoutusprosessiaan, ja näkyykö ja millä tavoin kuntoutuksen valtaistava paradigma haastateltavien kertomuksissa?

Analysoin aineistoni narratiivisella otteella kolmessa eri vaiheessa. Ensin tarkastelin aineistoa niiden kokonaishahmon perusteella juonirakenneanalyysin avulla. Sen jälkeen jatkoin temaattisella luennalla aineiston sisältöä eritellen. Lopuksi analysoin aineistoa vielä teorialähtöisesti, verraten kertomuksia valtaistavan paradigman käsitteistöön.

Aineistolähtöisen analyysin johdantelemana löysin kertomuksista ensin juonirakenneanalyysin avulla kahdenlaisia kertomuksia: yhdeksän voimaantumiskertomusta ja yhden sairauskertomuksen. Kuntoutujien kertomuksissa eniten tilaa, ja siten heille ammatillisessa kuntoutuksessa merkityksellisimmiksi asioiksi nousivat: 1. voimaantuminen, 2. tuki ja apu sekä 3. toimijuus ja roolit ammatillisessa kuntoutuksessa. Kertojien kertomusten perusteella kuntoutuksen valtaistava paradigma toteutuu pääsääntöisesti ammatillisen kuntoutuksen kontekstissa. Joitakin eroavaisuuksia löytyy liittyen kuntoutuksen käynnistymisen perusteisiin, toiminta-alueeseen sekä kuntoutuksen keinoihin (ks. taulukko 3).

Voimaantumiskertomuksissa kertojat keskittyivät pääsääntöisesti kertomaan tuntemuksistaan ja kokemuksistaan siitä, kuinka he osatyökykyisyydestään ja huonosta terveydentilastaan huolimatta olivat kuntoutuksen matkallaan, ja sen jälkeen, kokeneet voimaantuneensa, vahvistuneensa ja oppineensa itsestään. Kertojien merkitysrakenteiden kehittymisessä tärkeitä juonenkohtia olivat mm. kertomukset ammatilliseen kuntoutukseen ohjautumisesta. Voimaantuminen prosessina lähti siitä liikkeelle. Kertomusten perusteella ammatilliseen kuntoutukseen ohjautuminen vaikuttaa sattumanvaraiselta, ja vaatii tuuria ja oikeita kohtaamisia viranomaisverkostossa. Sairauden takia kertojilla oli vaikea elämäntilanne, eivätkä he pystyneet toteuttamaan työelämäosallisuutta, ja siten toivottua ja odotettua kansalaisuutta. Kuntoutukseen pääseminen oli tuonut toivon siitä, että siihen vielä kykenisi. Jo pelkästään tulevaisuuden toivo oli tuonut merkityksellisyyttä elämään. Voimaantumiselle merkityksellisiä juonenkohtia olivat myös kertomukset vertaistuesta, ja työharjoittelussa onnistumisesta. Ne koettiin vahvistavina, merkityksellisinä ja voimaannuttavina oman tietoisuuden, ja ammatillisen identiteetin rakentamisessa, ja työelämään suunnattaessa. Sairauskertomuksessa ei kerrottu lainkaan ammatillisen identiteetin uudelleenrakentumisesta tai voimaantumisesta. Siinä kertojan kaikki toiminta ennen kuntoutusta, sen aikana ja sen jälkeen, peilautui sairauden ja koetun vajakuntoisuuden kautta.

Kertomuksien sisältöä analysoidessa niistä löytyi kolme merkityksellistä kategoriaa: Voimaantuminen, tuki ja apu sekä toimijuus ja roolit ammatillisessa kuntoutuksessa. Voimaantuminen kuntoutuksessa näkyi kertomuksissa kuvauksina kuntoutuksesta ylipäätään voimaannuttavana matkana, joka muodostui realististen, yksilöllisten tavoitteiden asettamisesta, ja niiden saavuttamisesta. Vaikka ryhmäosuus kertojille oli merkittävää, niin erityisen voimaannuttavaa oli yksilöllisten työharjoittelujaksojen aikana onnistuminen. Onnistuminen niissä tuotti kertojille osallisuutta työelämään, ja työyhteisöihin, ja uskoa omaan selviytymiseen. Onnistuminen tuotti voimaantumista myös siinä suhteessa, että kertojat kokivat ammatillisen ylpeytensä ja itsetuntonsa kasvaneen. Voimaantuminen

kertautui kertomuksissa myös muilla kuin työelämän alueilla; elämänlaadun koettuna paranemisena sekä elämänhallinnan lisääntymisenä, sekä epävarmoista työmarkkinoista huolimatta uskona tulevaisuuteen, ja omiin mahdollisuuksiin vertaisena toimijana.

Kertojat kokivat kuntoutuksen aikana saaneensa erityistä tukea vertaiskuntoutujiltaan. Vertaisten tuki mainittiin jokaisessa kertomuksessa. Yksilöllisyys näytti toteutuvan erityisesti kuntoutujien ja omaohjaajan välisessä työskentelyssä, mistä koettiin saadun ohjausta, mutta ennen kaikkea tukea ja apua oman yksilöllisen ammatillisen suunnitelman aikaan saamisessa. Vertaisten ja kuntoutustyöntekijöiden tarjoama tuki ja ohjaus yhdessä, mahdollistivat toivon ja innostuksen ilmapiirin luomisen, mikä vaikuttaisi olevan ammatillisen kuntoutuksen onnistumisen edellytys. Toivon ja innostuksen ilmapiirin vallitseminen kuntoutuksessa tuottaa kunnioitusta ja tasa-arvoista kohtaamista, ja sen kautta kuntoutujien oman toimijuuden tukemista.

Kertojat kertoivat, että ammatillisessa kuntoutuksessa he olivat kokeneet oman roolinsa olleen keskeinen ja merkittävä. Vaikka kertojat olisivat ajoittain halunneet ”asiantuntijoiden” ratkaista heidän ongelmansa, oma toimijuus ja päätöksenteko kuvautuivat merkittävinä kuntoutumista tukevinä tekijöinä. Toimijuudesta ja rooleista kertoessaan, kertojat kuvasivat niitä myös suhteissaan toiminnallisilla areenoilla: TE-keskus, Kela ja sosiaali- ja terveydenhuolto. Oma toimijuus niissä oli tilannekohtaista, ja usein ”virkailijasta kiinni”. Organisaatioiden toiminta sai kuitenkin myös kiitosta ja kiitollisuutta. Kertojien kertomuksissa heidän oma toimintansa oli ollut keskiössä, ja aktiivisuus ja motivaatio oli noussut nimenomaan omasta tekemisestä. Vaikka kuntoutuksen valtaistavan paradigman mukaan kuntoutuksessa ei pitäisi olla arvioimista ja tutkimista, sitäkin kertojien mukaan on vielä olemassa. Tärkeää ammatillisessa kuntoutuksessa kuitenkin on keskustella tutkimusten tuloksista, ja käsitellä niitä yhdessä kuntoutujien kanssa, sekä soveltaa tuloksia ammatillista suunnitelmaa tehtäessä yhteistyössä.

Lopuksi vertailin vielä kertomuksien sisältöä vertaamalla niiden sisältöä kuntoutuksen valtaistavan paradigman toiminta-ajatuksiin. Vertailun perusteella on arvioitavissa, että viitekehys missä ammatillista kuntoutusta tehdään, poikkeaa hieman yleisestä kuntoutuksen valtaistavasta paradigmasta. Ihmiskäsitys ja toiminnan tavoite, sekä toiminnan laatu ja asiakkaan rooli määrittyvät samoina, mutta eroavaisuudet löytyvät liittyen lähinnä kuntoutuksen käynnistymisen perusteisiin, sekä kuntoutuksen toiminta-alueeseen ja keinoihin.

Tutkimuksen tulokset eivät yllättäneet minua, vaan toteutuivat pitkälti päivittäisessä työssä muodostuneiden ennakkokäsitysteni mukaisesti. Yllättävää sen sijaan oli tutkimuksen sivutuotteena synty-

nyt vaikutelma ammatillisen kuntoutuksen vaikututtavuudesta. Alun perin ammatillisen kurssin oli Tampereen Vervessä vuosina 2010- 2014 aloittanut 42 kuntoutujaa. Heistä 30 oli suorittanut kurssin päätökseen (viimeisin kurssi päättyi 9.1.2014). Haastattelukutsun saaneista 19 kuntoutujasta 12 ilmoitti heti osallistuvansa tutkimuksen tekemiseen saatuaan haastattelukutsun, ja 10 kanssa päästiin varsin nopeasti itse haastattelun sopimiseen. Haastatteluhetkellä keväällä 2014 kymmenestä kertojasta kuusi oli ansiotyössä, yksi oli suorittamassa kuntoutuksen jälkeen alkanutta ammatillista tutkintoa, yksi oli osatyökyvyttömyyseläkkeellä, yksi määräaikaisella kuntoutustuella sekä yksi kertoja oli työttömänä työnhakijana. Työttömänä oleva kertojakin oli ammatillisen kuntoutuksen päätyttyä ollut työelämässä puolitoista vuotta, ja päätenyt työttömäksi vähän ennen haastatteluhetkeä. Työllisyysvaikutus oli siis ollut merkittävä. Jatkossa olisikin tärkeätä seurata ammatillisten kurssien vaikuttavuutta niiden työllistävyiden osalta. Pitkäkestoinen ammatillinen kurssi sisältää ryhmäkuntoutusta (vertaistuki), yksilöllistä suunnittelua (työskentely omaohjaajan ja työryhmän kanssa, saatu tuki ja ohjaus) sekä yksilöllisesti avoimilla työmarkkinoilla toteutettua työharjoittelua (oma selviytyminen, voimaantuminen). Se sisältää siis liittymistä, toimintaa ja omista mahdollisuuksista tietoiseksi tulemistä.

6.2 Tulosten pohdintaa

Aktiivin paradigma kosiskelee kuntoutusta

Lähtiessäni tekemään tutkimusta yksi oletukseni oli, että ammatilliseen kuntoutukseen vaikuttaa valtaistavan paradigman lisäksi aktiivin paradigma. Oletukseni on syntynyt arkisessa työssä. Kuntoutuksen valtaistava paradigma oli tutkimukseni kuntoutuksellisena näkökulmana, ja sen toteutumisista olen jo pohtinut omassa luvussaan. Pysin nyt tutkimukseni tuloksia pohtiessani ensin vielä lyhyesti pohtimaan aktiivin paradigman näkymistä tutkimukseni aineiston valossa. Aktiivin paradigmaa tarkasteltaessa käytän aikaisemmin esittelemääni *Inhimillisen pääoman kehittämistä korostavaa lähestymistapaa* (Taulukko 2.), jonka periaatteiden voidaan katsoa määrittävän suomalaista aktivointipolitiikkaa.

Taulukko 4. Aktiivin paradigman näkyminen tutkimuksen tuloksissa (taulukko muokattu lähteestä Keskitalo & Karjalainen 2013, 13).

	Inhimillisen pääoman kehittämistä korostava lähestymistapa	Ammatillisen kuntoutuksen paradigma (tämän tutkimuksen tulokset)
Yhteiskunnallinen konteksti	Universaali, osittain kohdennettu pohjoismainen ja eurooppalainen aktivointipolitiikka	Kuntoutus osana suomalaista terveys- ja sosiaalipolitiikkaa, hyvinvointipalvelu
Perustelut	Syrjäytymisen torjunta ja sosiaalisen integraation edistäminen	Sairaus, vika tai vamma ja työ-elämäsuhteen kriisiytyminen, elämänprojektien keskeytyminen, syrjäytymisen torjunta
Yleiset tavoitteet ja kohteet	Työllistymisvalmiuksien edistäminen, kestävä työllistyminen	Voimaantuminen, muutoksen hallinta, työllistyminen
Toimenpiteet	Aktiivisten työvoimapalvelujen tarjonta, pitkäaikainen koulutus, sosiaali- ja terveyspalvelujen tarjonta, henkilökohtainen palvelu	Vertaistuki, työelämäosallisuuden viriäminen, yksilön mahdollisuuksien kehittäminen, ihmisen omien voimavarojen tutkiminen ja sen kautta ympäristön mahdollisuuksien tutkiminen
Työmarkkinastrategiat	Tarjontakeskeisyys, tukityöpaikkojen ja työllisyyskoulutuksen hyödyntäminen	Työelämäosallisuuden tukeminen, työssäoppiminen, kouluttautuminen
Aktivointikeinot	Sopimukset yksilöllisten aktivointi ja työllistymissuunnitelmien muodossa; kuntoutus	Arvioinnit, tutkimukset, yksilöllinen tuki- ja ohjaus, osaamis- ja voimavarakeskeinen työote
Yksilölliset seuraukset	Anteliaat tuen saannin ehdot, sanktioiden käyttö, harkinnanvarainen tuen alennus tai määräaikainen tuen menetys	Ei seurauksia, kuntoutus vapaaehtoista

Inhimillisen pääoman kehittämistä korostavan lähestymistavan mukaan aktiivin paradigma perustelee toimintaansa syrjäytymisen torjunnalla, ja sosiaalisen integraation edistämällä, ja sen yleiset tavoitteet toiminnalle ovat ihmisen työllistymisvalmiuksien edistäminen, ja kestävä työllistyminen. Näitä ulottuvuuksia ajatellen, kertomuksista on löydettävissä yhtymäkohtia kuntoutuksen toiminnan ja tavoitteiden osalta. Kertomuksissa oli kokemuksia siitä, että ”jotakin on tehtävä” ja ”kotoa on päästävä”. Kertajat kokivat itse kuntoutuksen integraationa normaaliin toimintaan. Jo itse kuntoutukseen pääseminen oli ollut heille voimaannuttavaa monien hylkäyskokemusten jälkeen. Ammatillisen kuntoutuksen tavoite on ihmisen työllistyminen terveydentilalleen soveltuvaan työhön, ja

toivottavaa olisi, että tuloksena olisi kestävä työllistyminen uudelleenresursoitumisen, tai tuloksellisen osaamis- ja voimavarakeskeisen työskentelyn ansiosta.

Aktiivin paradigmassa aktivointitoimenpiteinä pidetään työvoimapalvelujen tarjoamista, pitkäaikaista koulutusta, sosiaali- ja terveystalveluiden tarjoamista ja henkilökohtaista palvelua. Tutkimukseni mukaan tuloksellinen ammatillisen kuntoutuksen keino on omaohjaajuus, ja pitkäaikainen tukea antava asiakassuhde. Molemmissa paradigmoissa korostetaan yksilön resurssien parantamista esimerkiksi kouluttautumisen kautta. Tässäkin kohdin paradigmat siis kohtaavat, nostaen keskiöön yksilöön keskittymisen ja henkilökohtaisuuden. Aktiivin paradigma ei tosin ole kiinnostunut ihmisen omasta roolista tai subjektiivudesta, mikä taas kuntoutuksessa on ensiarvoisen tärkeä arvo.

Aktivointikeinoina aktiivin paradigma näkee yksilölliset aktivointi- ja työllisyysuunnitelmat, sekä kuntoutuksen. Kelan ammatillisessa kuntoutuksessa tehdään yksilöllisiä ammatillisia suunnitelmia, joiden toteutumista seurataan seurantapäivien muodossa. Olen aikaisemmin työskennellyt työvoiman palvelukeskuksessa, missä tehtiin aktivointisuunnitelmia. Työkäytänteet ovat siitä varmasti muuttuneet, mutta uskallan silti väittää, että Kelan ammatillisia suunnitelmia tehtäessä käytetään enemmän aikaa ihmisen oman roolin ja toimijuuden tukemisessa, sekä voimavarakeskeisessä työskentelyssä. Siten paradigmojen samankaltaisuuksista huolimatta, keinojen sisältä löytyy eroavaisuuksia. Aktiivi käyttää yhtenä keinonaan kuntoutusta, ja osa tämänkin tutkimuksen kertojia oli ohjautunut ammatilliseen kuntoutukseen toteutetun aktiivin politiikan kautta. Toivottavaa kuitenkin on, että kuntoutuksesta kieltäytyvää ei tulevaisuudessakaan sanktioida. Keskitalon & Karjalaisen (2013) mukaan pohjoismaissa sosiaali- ja terveystalvelut ovat tulleet osaksi aktivointia. Tutkimukseni mukaan kuntoutus niiden mukana.

Vertainen voimaannuttaa

Jokainen kertoja korosti kertomuksissaan vertaistukea. Eri-ikäiset ja -taustaiset kuntoutujat tulivat kuntoutukseen erilaisilla taustoilla. Kuntoutusta koskevissa tutkimuksissa on toistuvasti tullut esiin, miten tärkeää kuntoutujille on kuulla vertaisten tarinoita kokemuksistaan sairastumisestaan ja selviytymisestään (ks. Laitinen 1998, Nikkanen 2006, Hokkanen 2014). Näin myös tässä tutkimuksessa, missä tärkeimpinä voimaantumisen elementteinä toimi vertaisten tuki.

Kuntoutujien kokemusmaailmat ja kertomukset kuvautuivat kertomuksissa erilaisina, mutta tavoite-tila, tutkimuksessani ammatillinen kuntoutuminen, on samuutta. Erilaisuus, ja toisen kertomus, loivat esimerkkiä toisenlaisista mahdollisuuksista toteuttaa toivottu muutos kohti elämän pulmatilanteen ratkaisua. Samuus taas antoi mahdollisuuden muutokseen hakeutumiseen empaattisuuden ja

vertaisten syvemmän ymmärryksen kautta. Vertaisuus voi olla kokemusta samanlaisesta pulmatilanteesta joko omassa tai läheisen elämässä, jolloin muutos tulee esimerkiksi. Osallisuus taas kuvautui tasa-arvoisuutena, niin elämässä kuin kuntoutukseen osallistumisessa. Hokkasen (2014, 191- 207) tutkimuksessa vapaaehtoistyöstä ja vertaistuesta todetaan, että ryhmän keskinäisen vertaisuuden ja samankaltaisuuden kokemus ei ole välttämätöntä, vaan tärkeämpää saattaakin olla kokemus moninaisuuden kohtaamisesta, ja sen kautta uuden oppiminen itsestä ja elämästä, ja tätä kautta mahdollisuudesta kuntoutua. Hokkanen näkee vertaistuen voimavaroina erilaisuuden, samuuden, vertaisuuden sekä osallisuuden.

Tutkimukseni kertomuksissa tuli esiin ryhmien muodostamia voimaannuttavia mallitarinoita, joiden syntyyn kuntoutustyöntekijöillä on osansa. Kertojat saivat voimaa eronteosta kuntoutustyöntekijöihin, mikä eronteko työntekijöiden on sallittava. Omaa ammatillisuuttaan ei saa epäillä, vaan tulee asettua vastavuoroiseen ja joustavaan ja tilanteittaan rakentuviin kohtaamisiin kuntoutujien kanssa, niin yksilö- kuin ryhmätasolla. Myös huumori on tärkeä elementti ryhmän dynamiikan rakentumisessa. Tästä ”koppihoito” ”potkimisineen” ja ”tökkäämisineen” on hyvä esimerkki. Hännisen (2003, 151) mukaan kuntoutusryhmissä voi syntyä normatiivisia mallitarinoita, joiden avulla lujitetaan keskinäistä yhteneväisyyden tunnetta. Kaikilla ryhmäläisillä ei ole käytettävissään mallitarinaa millä samaistua ryhmään, joten ryhmän pitää sellainen luoda. Tupakkitauoilla lujitettiin mallitarinaa.

Kohtaamisia ja suhdetoimintaa

Tutkimukseni tulosten keskiöön, vertaistuen ohella, nousee sosiaalityön ydin: kohtaaminen. Kohdaksi ja kuulluksi tuleminen olivat kertojille merkityksellisiä avun, tuen ja ohjauksen areenoita, ja kuntoutumista ja voimaantumista tukevia. Kohtaamiset muodostavat ja muodostuvat erilaisista suhteista, joissa vallitsee erilaisia odotuksia, arvoja ja taustalla vaikuttavia politiikkavalintoja.

Kertomusten perusteella ammatilliseen kuntoutukseen ohjautuminen vaikuttaa sattumanvaraiselta, ja vaatii tuuria ja oikeita kohtaamisia viranomaisverkostossa. Kun kohtaamiset on viime aikoina siirretty voimallisesti internettiin, sattumanvaraisuus ja sinällään hyvien olemassa olevien palveluiden ja kuntoutuksen tarpeessa olevien ihmisten kohtaamattomuus lisääntynee.

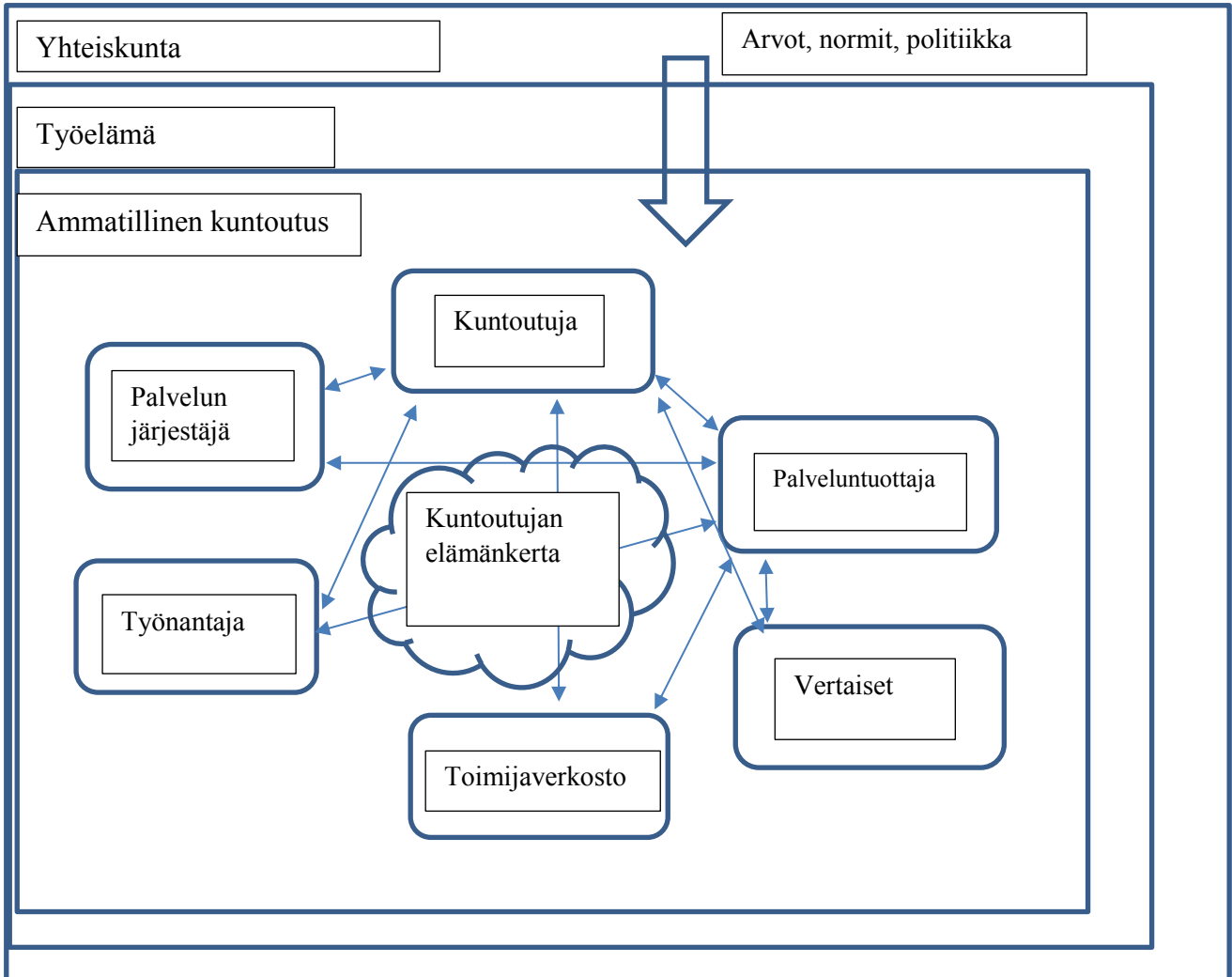
Voimaantumista tukevia, ja kuntoutumista edistäviä seikkoja, ovat kuntoutuskohtaamisen vastavuoroisuus ja tilanteittain muodostettavat yhteiset käsitykset asioista. Työntekijän ja asiakkaan rooli on joustava ja vastavuoroinen, ja siinä sallitaan ja vaaditaan tunnereaktioita ja aitoutta. Lisäksi tulosten kannalta on oleellista, että kuntoutujaa ei määritä hänen terveydentilansa, vaan osaaminen ja voimavarat.

Tutkimukseni tulosten perusteella on arvioitavissa, että kuntoutuksessa tapahtuneeseen voimaantumiseen ja kuntoutumiseen liittyy merkittävästi kasvokkainen kohtaaminen, ja kuntoutujan ja kuntoutustyöntekijän ajallisesti pitkä yhteistyösuhde. Jotta kuntoutuksen pohjatyö (ammattillisen suunnitelman työstäminen) saadaan tehtyä realistiseksi ja osaamis- ja voimavarakeskeisesti, vaatii se ensinnäkin aikaa, että oppii tuntemaan toisensa, ja toisekseen luottamusta, mikä rakentuu vastavuoroisessa suhteessa ajan kanssa. Närhi ym. (2013, 113- 146) tutkivat nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdoista sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Nuoret mainitsivat yhtenä hankaluutena toimijuuden reunaehdoissa palvelujärjestelmän kommunikaation ongelmat. Erityisen voimakkaasti omien oikeuksien toteutumattomuutta kritisoitiin silloin, kun palvelut koettiin kasvotomiksi, eli kun palvelut olivat internetissä tai asiointi tapahtui ainoastaan kirjeitse. Palveluita ollaan voimallisesti viemässä internetiin ja asioinnit tapahtuvat kirjeitse. Tällöin jäädytään kuulematta ja näkemättä ja kohtaamatta. Erityisesti vaikeasti työllistyvien ihmisten palveluiden toteuttamisessa tulisi olla tarpeeksi aikaa ja henkilökohtaisuutta.

Kuviossa 5. olen pyrkinyt kuvaamaan ammatillisen kuntoutuksen suhdekartastoa. Yleisenä vaikuttavana kontekstina ja normittajana taustalla on yhteiskunta, ja kulloinkin voimassa olevat päätetyt politiikat, joiden instrumenttina kuntoutus instituutiona ja kuntoutustyöntekijä yksilönä toimivat. Tällä hetkellä vaikuttavana ja valittuna yleisenä yhteiskunnallisena politiikkana on osallistava ja aktivoiva sosiaali- ja työllisyyspolitiikka, joka vaikuttaa työelämään, ja myös ammatilliseen kuntoutukseen. Ammatillisen kuntoutuksen arjen ytimessä on yksittäinen kuntoutuja ja hänen kuntoutuksen toimijaverkostonsa. Yksinkertaistaen siinä vaikuttavat kuntoutuksen järjestäjätaho, joka voi olla Kela, työeläkevakuuttaja, vakuutusyhtiö, Te-keskus. Toimijaverkosto voi olla laaja, se voi käsittää erilaisia sosiaali- ja terveysalan asiantuntijoita jne. Kuntoutuksessa taas on usein mukana palveluntuottajataho, jonka tehtävänä on auttaa yksittäistä kuntoutujaa löytämään uusi ammatillinen ratkaisu. Kuntoutujan lisäksi tärkeimpänä tahona suhdekartastolla on työnantaja, joka tarjoaa kuntoutujalle mahdollisuuden kokeilla/harjoitella työtä ja jopa työllistyä. Lisäksi kartalla on kuntoutujan vertaiset, varsinkin jos on kyse osin ryhmämuotoisesta kuntoutuksesta, kuten tässä tutkimuksessa oli kyse. Pienet nuolet kuvaavat kahden välisiä, arkisia ja jokapäiväisiä suhteita. Keskellä kartastoa kaiken vaikuttimena on kuntoutujan oma elämäkertä, hänen kokemuksensa, omakuvansa ja tietoisuutena itsestä, joiden sosiokulttuurisesti muodostuneiden vaikuttimien kautta hän peilaa realistisia mahdollisuuksiaan päästä kiinnittymään työelämään. Kuntoutustyöntekijän tehtävänä on selvittää suhdekartaston pilvenraosta yksittäisen kuntoutujan vaikuttimia, ja antaa kuntoutujalle mahdollisuus rakentaa omien lähtökohtiensa mukaisesti väylää työelämään. Kuntoutustyöntekijän tehtävänä

on myös toimia kuntoutujan tulkkina ja koordinaattorina kuntoutuksen järjestäjätahoon ja työnantajaan, sekä kuntoutusta määrittävään politiikkaan.

Kuvio 5. Ammatillisen kuntoutuksen suhdekartasto

Juhila (2011, s.84 -102) tutki ”ihania naisia asunnottomien naisten tukiyksikössä”. Aineistona oli tukiyksikön työntekijöiden päiväkirjamerkintöjä erilaisista kohtaamisista asiakkaiden kanssa. Hänen lopputuloksiaan asiakkaiden ja työntekijöiden kohtaamisista voidaan pitää tärkeinä yleisestikin sosiaalityön kohtaamisissa. Hän esittää kohtaamisille erilaisia piirteitä ja väittää, että piirteet ovat olennaisia eettisesti kestävässä ja asiakaslähtöisessä työssä. Piirteet ovat: vastavuoroinen suhde, positiivinen ihmiskuva ja vallitsevien tulkintojen horjuttaminen. Vastavuoroisessa suhteessa raja työntekijän ja asiakkaan välillä on joustava. Positiivinen ihmiskuva näkyy mm. siinä, että asiakas ja hänen ongelmansa erotetaan. Positiiviseen muutokseen uskotaan, ja hetkellisistäkin paremmista

suunnanmuutoksista osataan iloita. Vallitsevien tulkintojen horjuttaminen taas voi olla vastapuhetta esim. sosiaalisen tarinavarastomme kertomuksille, ja ihmisen oman elämäkerran kirjoittamisen tukemista.

Sosiaalityölle ja sosiaalityeteille on paikkansa kuntoutuksen kentällä. Koska meillä on tietoa sosiaalisesta, sitä pitäisi käyttää kuntoutujien hyväksi. Sosiaalityeteellinen viitekehys mahdollistaa ihmisen monimutkaisen ja riskialttiin elämänpäiirin kokonaisvaltaisen jäsentämisen, ja huomioon ottamisen kuntoutuksen toimintakäytännöissä. (Karjalainen 2004.) Ilman tätä ymmärrystä kuntoutujan vaihtoehtoisia elämäkertoja ei voi ymmärtää eikä tukea. Kilpailukyky-yhteiskunta ja kannustuspolitiikka nojaavat aktiivisen ja vastuunsa kantavan kansalaisen ihanteeseen. Ajassamme, ja valituissa politiikoissa on painetta sysätä esimerkiksi syystä tai toisesta katkenneen työelämäsuhteen syy yksilölle, ja sosiaalisia ongelmia jäsenetään yksilöstä lähtien. Kyse on yksilöllistymiskehityksestä. Mikäli ihminen ei yhteiskunnan hänelle tarjoamasta avusta huolimatta pääse ongelmistaan eroon, saatetaan hänestä ryhtyä käyttämään käsitettä ”kaikkein vaikeimmin” työllistyvät, asutettavat, kuntoutettavat jne. Hyvinvointivaltioon on siten synnytetty uusi asiakasryhmä ”kaikkein vaikeimmat tapaukset. (Jokinen 2008, 58.)

Kuntoutuksen työntekijöiden tehtävänä on purkaa vaikeimpien tapauksien roolitusta, ja mahdollistaa kuntoutujille tietoisuuden avautumista, ja sen kautta vaihtoehtoisten elämäkertojen toteutumista. Enemmän kuin sitä, että ihmisen työmarkkinavajeita paikataan, pitäisi nostattaa ihmisen uskoa itseensä ja itsetuntoa. Tutkimukseni mukaan voimaantuminen ja havahtuminen siihen, että ”en ole sen kummempi kuin muutkaan”, tuottaa tuloksia. Ihmisellä on hallinnan tunne elämäänsä, hän ei ole pelkkä kohde, vaan aktiivinen toimija, jolla on vaihtoehtoja ja vaikutuksen mahdollisuus tilanteeseensa. Näin toimien ihminen motivoituu ottamaan vastuuta tilanteestaan, ja työskentelemään muutoksen saamiseksi. Jotta työskentely ja vastuunotto tapahtuisi, ihmisellä pitää olla tulevaisuuden näkymiä.

Rooleista ja toimijuudesta

Aktivointipolitiikka ja sen sisältämä kontrollipolitiikka pahimmillaan tekee ihmisistä yhä enemmän viranomaisriippuvaisia, vaikka tavoite on päinvastainen. Tällainen asiakkuus on kohdeasiakkuutta (ks. Kiilakoski ym. 2012; Närhi ym 2013), mistä sen kohde mielellään haluaisi eroon. Kuntoutuksen aikainen voimaantuminen, ja varsinkin sen mukanaan mahdollisesti muuttunut yhteiskunnallinen status kertojien kohdalla, toi mukanaan erityistä voimaantumista ja irtaantumista kohdeasiakkuuden pakottavista asiakkuuskahleista. Kertojien voimaantuminen toimijuudessa tapahtui merkit-

tävässä määrin siis suhteessa johonkin. Kertomuksissa tuli esiin ”potut pottuina” –asennetta suhteessa sellaisiin institutionaalisiin toimijoihin, jotka kertojat olivat aiemmin kokeneen ”painostajina” ja ”simputtajina”.

Närhen ym. (2013, s. 127- 128) tutkimuksessa ”nuorten miesten osallisuuden kokemuksia sosiaali- ja terveystalveissa”, yhtenä huomiona oli se, että nuoret eivät välttämättä edes odota osallisuutta palvelujärjestelmässä, vaan näkevät järjestelmän tehtäväksi vain yksipuolisen sanelun, jolle he eivät itse voi mitään. Närhen ym. mielestä tämä tuottaa kohdeasiakkuutta. Kohdeasiakkaana olemista kuvaa se, ”että pitää tehdä kuten sanotaan.”

Mutta että tää sama virkailija sitten kumminkin, että vaikka sillä oli ne paperit, niin se sano että joo että selvä, niin sitten se kumminki siinä taas kun mä sen reilun tunnin ollut, niin se sano että voisit sää mennä mikä tää nyt on tonne XX:ään niinku XX:ksi että mee sinne..Nii mä ajattelin, että ei hyvänen aika. Mutta mä en sitten sanonut mitään...mun oli vaan helpompi ottaa siltä se lappu, ja tilata sinne aika sinne uuteen haastatteluun ja... niin se työhönottaja sitten sanoo siinä, että tota tota miten sä kuvittelet että sää täällä pärjät, kun et sä sielläkään pärjännyt, että etkö sää tiedä että tää on vielä kovempaa? No, mä sanoin että kyllä mä tiedän, mutta mun oli niinku pakko hakee ja mennä siihen paikkaan.(K10)

Kertoja oli kertomuksessaan toteuttanut kohdeasiakkaan roolia. Hänellä oli kokemus, että oli tehtävä se mitä käskettiin, vaikka hän oli yrittänyt selittää, ettei terveydentilansa takia ko. työtä kykene tekemään. Niirasen (2002) mukaan kohdeasiakkaistuminen vaikuttaa yksilön kokemukseen osattomuudesta ja hyödyttömyydestä. Julkusen (2008) mukaan aktivointi-ideologia lähtee siitä, että vastuuntuntoinen kansalainen kantaa vastuun myös työttömyydestään. Vastuuntuntoinen kansalainen ei saa tuottaa kuormaa sosiaalipoliittiselle järjestelmälle. Työttömyys kääntyykin rakenteista yksilön syyksi, minkä syyllisyyden hän saa kantaa. Edellä lainatussa kuntoutujan kertomuksessa, kertoja kantaa vielä byrokratiankin syyllisyyden, häiritsemällä ”vääränlaisuudellaan” ja ”työhön sopimattomuudellaan” työnantajaa tuottamalla tälle lisävaivaa. Kuntoutuksen tehtävänä on purkaa kohdeasiakkuutta korostamalla kuntoutujan omaa roolia ja päätöksentekoa, niin kuntoutukseen hakeuduttaessa, siellä toimiessa ja tavoitteita asetettaessa, kuin siellä syntyneiden ammatillisten suunnitelmienkin tekemisessä.

Tulevaisuuden toivo

Tämän tutkimuksen perusteella tulevaisuushorisontti on ammatillisessa kuntoutumisessa tärkeä elementti. Kaikki kertojat viittasivat kertomuksissaan tulevaisuuteen ja omiin suunnitelmiinsa siellä.

Kuntoutuksen avulla kertojat olivat löytäneet itsestään voimavaroja ja vahvuuksia, ja tulleet tietoisiksi itsestään ja siitä, ”että en ole sen kummempi kuin muutkaan”. Työelämäsuhteen kriisiytymiselle ja ”elämänlusmuilulle” löytyi selittäviä, rakenteellisia tekijöitä, joista kertojat tulivat tietoisiksi. Yksilön taakka keveni, kun selitys löytyy myös yleisesti työelämästä, ja siellä tarvittavista taidoista ja osaamisesta ja jatkuvasti muuttuvista rakenteista. Kuntoutustyöntekijöiden tehtävänä on auttaa kuntoutujia tämän tietoisuuden rakentamisessa, ja uuden ammatillisen identiteetin rakentamisessa. Tämä vaatii kuntoutustyöntekijöiltä tietoa työ- ja koulutuspolitiikasta, mutta myös yhteiskunnan muuttuvista ja vaikuttavista rakenteista, ja voimassa olevista kuntoutusta määrittävistä politiikoista.

Tuija Kotirannan (2008) mukaan kuntoutusta käsittelevistä tutkimuksista on puuttunut uutta etsivä, uuteen kurkottava näkökulma, josta Kotiranta käyttää käsitettä tulevaisuushorisontti. Kuntoutuvaan kuuluu ruumiin ja sielun lisäksi hänen elämäkertansa ja minuutensa. Näin ajatellen kuntouttajan työ on oivaltaa se, miten kuntoutusintervention avulla kuntoutujalla on mahdollisuus muuttaa elämänsäkirjoitustaan. Kuntoutumisessa tietoisuus on merkittävä asia ja se, minkälaisia mahdollisuuksia kuntoutuja sisäisyydestään löytää, vaikuttaa merkittävästi siihen mitä ihminen tulevaisuudessa elämäkerrassaan voi toteuttaa. Yksinkertaistaen tämä merkitsee sitä, että ihminen löytää oman paikkansa maailmasta. (Kotiranta 2008, 21- 24.) Osaamiseen ja voimavaroihin keskittyvä kuntoutuksen työote mahdollistaa kuntoutujalle tietoisuuden sisäisyydessään olevista mahdollisuuksista, mikä jo sinällään voimaannuttaa.

Motivaatiosta ja ajankohdasta

Yksilön oma motivaatio ei tämän tutkimuksen perusteella esittänyt niin suurta roolia kuntoutuksen onnistumisessa, kuin yleisesti oletetaan. Muutama kertoja kertoi, kuinka eivät kuntoutukseen haikutuessaan olleet juurikaan motivoituneita, mutta kuntoutuksen edetessä motivaatio nousi. Eli jokin tekijä kuntoutuksen aikana nosti ulkoisen motivaation sisäiseksi. Ulkoinen motivaatio voi nousta jonkin aktiivitoimiin liittyvän kannusteen tai sanktioinnin kautta, mutta tärkeintä kuntoutumisessa on sisäisen motivaation löytyminen. Sisäistä motivaatiota vaikuttivat tukevan ensinnäkin vertaisten tarjoama tuki ja kannustus. Jo porukan takia osallistuttiin kuntoutukseen, vaikka joskus rimpuiltiin. Toisena tärkeänä tekijänä motivaation löytämisessä oli kunnioittavan kohtaamisen, ja toivon ja innostuksen ilmapiirin myötä alkanut voimaantumisprosessi. Kuntoutustyöntekijän tehtävänä on löytää tekijöitä, jotka herättävät kuntoutujassa sisäisen motivaation. Tämä onnistunee toiseen ihmiseen tutustumalla, ja ylläpitämällä positiivista ihmiskäsitystä. Motivaatiota herättää tietoisuus omista voimavaroista, ja niiden mukaisesti asetetut realistiset tavoitteet.

Ilpo Vilkkumaan (2004) mukaan kuntoutus tulee aloittaa sillä hetkellä, että estetään ihmisen kuntoutustarpeen läsnäolokokemuksen siirtyminen sosiaaliseen perimään. Ihmiselle ei saa ehtiä muodostua sellaista pysyvää käsitystä, että hän on pohjimmiltaan kuntoutuksen ja avun ulkopuolella, että hän on vajaakuntoinen. Ilman oikea-aikaista kuntoutuksen väliintuloa vajavuuksista tulee pysyvä osa ihmisen persoonaa ja identiteettiä. Mikäli vahinko on jo tapahtunut, ja vajavuudesta on tullut osa ihmisen identiteettiä, kuntoutuksen on Vilkkumaan mukaan korjattava vahinko, ja annettava ihmisen elää elämänsä uudelleen, auttaa häntä muodostamaan siitä uusi kuva. (Vilkkumaa 2004, 30- 34.)

Ammatillisessa kuntoutuksessa vajaakuntoisuus voi siirtyä kuntoutujan sosiaaliseen perimään, mikäli häntä ei auteta uuden ammatillisen identiteetin muodostamisessa. Sosiaalisessa perimässä vajaakuntoisuus kuntoutuksessa näkyy mm. eläkehakuisuutena. Uudelleen eletty elämä ja korjattu ammatti-identiteetti taas näkyy, kun ihminen kuntoutuksessa jäsentelee vahvuuksiaan ja osaamistaan, ja löytää sen kautta uudenlaisia ammatillisen sijoittumisen mahdollisuuksia. Sosiaaliseen perimään voi siis tehdä jäljen. Perimän muutokseen vaikuttavat mm. kuntoutuksen oikea ajankohta ja kuntoutusvalmius. Viisi kertojaa kymmenestä mainitsi kuntoutuksen onnistumisen edellytyksenä olleen kuntoutusta edeltävän terapian. Ammatillisessa kuntoutuksessa kuntoutusvalmius merkinnee sitä, että kuntoutujien energia ei saa kulua oman terveydentilan ja koettujen menetysten murehtimisessa, vaan kuntoutujan tulisi kyetä suuntaamaan energiaansa ammatilliseen suunnittelutyöhön. Tämä tarkoittaa ensinnäkin sitä, että terveydentilaa olisi ennen ammatillista kuntoutusta hoidettava ja kuntoutettava riittävässä määrin. Toisekseen se merkitsee surutyötä, joka kuntoutujan on tehtävä luopuessaan vanhasta ammatillisesta identiteetistään. Sen jälkeen kuntoutujilla tulee olla tuettu ja ohjattu mahdollisuus muuttaa käsitystä itsestään analysoimalla osaamistaan ja vahvuuksiaan, ja sovittamalla jäljellä olevia resurssejaan työmarkkinoille sopivaan kohdeammattiin. Kuntoutuksessa ei myöskään saisi kiinnittää liikaa huomiota vajaakuntoisuuteen, vaan ammatillisen kuntoutuksen areena tulisikin demedikalisoida. Ajankohtaan vaikuttaa siis sosiaalisen perimän lisäksi kuntoutusvalmius.

Instituutioiden pettäminen

Kertojien voimaantuminen tapahtui paitsi sisäisesti, myös suhteessa johonkin. Voimaantuminen tuotti erityistä tyydytystä, kun kuntoutuksen seurauksena kertojat olivat päässeet irtaantumaan kohdeasiakkuuksistaan eri instituutioista. On huolestuttavaa, että näinkin pienessä otoksessa esiin tulivat kertojien tunteet vallattomuudesta ja voimattomuudesta kasvottomien instituutioiden edessä.

Anna Metteri on väitöskirjassaan (2012) tutkinut suomalaisen hyvinvointivaltion sosiaaliturvajärjestelmää, sen lupauksia kansalaisilleen, mutta ennen kaikkea sen pettämistä, ja sen myötä ihmisten ajautumista kohtuuttomiin tilanteisiin. Metteri puhuu virheelliseen sosiaaliturvakategoriaan joutumisesta, mikä tuottaa sijoittumisen kohteelle moraalisen identiteettiongelman. Helne taas (2002) puhuu ulossulkevasta integroinnista, kun ihmisiä pakotetaan instituutioihin, jotka eivät vastaa heidän tarpeisiinsa. Ihminen kokee tilanteen syrjäyttävänä, ja pyrkii toimimaan väärässä instituutiossa käytettävissä olevin keinoin.

Tutkimuksessani edellä kerrottu ilmiö tuli esiin erityisesti siinä voimaantumiskertomuksessa, missä kertojan voimaantuminen tapahtui hänen saatuaan työkyvyttömyyseläkepäätöksen. Kertoja ei niinkään voimaantunut eläköitymisestä, vaan yhteiskunnallisesta tunnustuksesta ja oikeasta rakenteellisesta kohtaamisesta. Käytännön kuntoutustyöntekijänä totean, että vääriin instituutioihin pakottamisen lisäksi viime aikoina esiin on tullut kaikista instituutioista ulossulkeminen. Kun ihminen saa hylkäävän päätöksen eläke/ kuntoutustukihakemukseensa, hänen on toimeentulonsa turvatakseen ilmoitauduttava työnhakijaksi ja hakea työttömyyspäivärahaa, vaikka sairaus ja toimintakyky edelleen rajoittavat työhön osallistumista. TEM on uudistanut ohjeistustaan vajaakuntoisten työnhakijoiden kohtaamisesta TE-toimistojen palveluissa. Joissakin toimistoissa käytännöksi on muotoutunut se, että hylkäävän eläkepäätöksen saanutta ihmistä ei oteta työnhakijaksi, jos hän edelleen on sairauslomalla. Mahdollisuus on katkaista sairausloma, ja tunnustautua kokopäiväiseksi ja ”hyväkuntoiseksi” työnhakijaksi, mihin ryhmään nämä ihmiset eivät identifioitu. Mikäli ei pääse työnhakijaksi, ei saa työttömyysturvaa ja näin ihminen jää täysin vaille perustoimeentuloa.

Palkkatyöhön osallistuminen on osa yhteiskunnan luottamusjärjestelmää, se on sosiaalinen sopimus. Palkkatyöyhteiskunnan avulla työlliset kansalaiset jaotellaan sen mukaan, mikä on heidän suhteensa työhön (työssä, työtön, opiskelija, eläkkeellä jne.) Yksilöiden poikkeamat tästä osallisuudesta on problematisoitu, ja nämä ongelmat on pyritty ratkaisemaan erilaisilla sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä. (Suikkanen ym. 1995.)

Ongelmana edellä kerrotussa on se, että luottamusjärjestelmään on tullut särö. Instituutioiden pettämiseksi voidaan kutsua myös työmarkkinoiden haurastumista. Työllisissä ihmisissä on niitä, joiden työtaakka on aivan liian raskas, ja jotka uupuvat sen alle. Toisaalta taas työmarkkinoille pyrkii ihmisiä, joiden työpanoksesta ja ajasta ei olla valmiita maksamaan mitään. Julkisessa puheessa työvoima on valtion erityisessä suojeluksessa, mutta käytännössä Suomessa vastuu työllistymisestä on jätetty kokonaan markkinavoimille. Julkisen vallan vastuusta vetäytyminen näkyy esim. erilaisten

kunnilla tehtävien palkkatukityöjaksojen loppumisena. Aktivoivat ja kuntouttavat toimenpiteet on suunnattu avoimille työmarkkinoille, joiden uskotaan yhä edelleen ottavan vastuuta myös osatyökykyisistä työnhakijoista. Kaikille työttömyydestä kärsiville ihmisille avoimet työmarkkinat eivät kuitenkaan tarjoa menestystä, ja heidän pääsynsä työmarkkinoille vaikuttaa ylivoimaisen vaikealta. Vaikeissa työmarkkinatilanteissa olevia ihmisiä pakotetaan aktivoinnin ja osallistamisen hengessä mahdottomiin tilanteisiin. Työmarkkinat ja valtio instituutioina ovat pettäneet nämä ihmiset. (Hänninen 2014, 184- 208). Kertomuksissa luottamusvaje tuli esiin ensinnäkin epäilynä avoimille työmarkkinoille suuntaamisesta. Ne koettiin myyttisinä ja saavuttamattomina. Omiin mahdollisuuksiin siellä toimimiseen ei uskottu. Kuntoutuksessa oli kuitenkin pystytty realisoimaan työmarkkinatilannetta, ja työharjoitteluissa onnistumisen myötä luottamus parani. Kuntoutuksella on siis mahdollista korjata luottamusjärjestelmään syntynyt särö.

Kunnioituksesta

Kunnioittaminen asenteena on toisen persoonan kokemista ja kohtelemista järjellisenä ja itsemäärävänä olentona. Kunnioittaminen on näin ollen toisen arvostamista tasa-arvoisena kanssaauktoriteettina, eli subjektina, jonka näkemyksiä ja mielipiteitä ei voida sivuuttaa varsinkin häntä koskevissa toiminnoissa. Itsemääräämiseen kykenevän henkilön kohteleminen yksinomaan toimenpiteiden kohteena, tai hänen näkökulmansa sivuuttaminen, on epäkunnioittavaa toimintaa. (Ikäheimo 2008.)

Kertomuksissa toistui teemoja, jotka nimesin analyysivaiheessa kunnioitukseksi. Kertomuksissa ne tulivat esiin ilmaisuina: kuntoutuksessa ei painostettu, kuntoutujien kohtaaminen ja vuorovaikutus koettiin tasa-arvoiseksi, ja kuntoutujia kohdeltiin myös keskenään tasa-arvoisesti. Kunnioittavaa kohtaamista oli kertojien mielestä myös se, että toiminta oli aikuismaista. Kunnioitus rakentuu varsin pieniltä tuntuvista seikoista. Kuntoutustyöntekijöiden tulee näyttää esimerkkiä aikataulujen pitävyydestä. Jos ryhmäluento on sovittu alkavaksi kello 9, niin kuntoutustyöntekijä on paikalla jo varttia vaille. Näin toimien työntekijän esimerkki kertoo siitä, että teidän aikanne on arvokasta, teidän kohtaamisenne on tärkeätä. Hyvin pienillä ja arkipäiväisillä tasa-arvoisilla asioilla luodaan keskinäistä kunnioitusta ja luottamusta.

Hyvin yksinkertaisiin, mutta ihmisyydestä paljon kertoviin seikkoihin, on kiinnittänyt huomionsa myös Richard Sennett (2004) teoksessaan ”kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa”. Hän pohtii mm. sosiaalityön vaikeaa roolia eriarvoisuuden yhteiskunnassa. Sennettin mukaan eriarvoisuus on osin

väistämätöntä, mutta sen ratkaisee suhtautumisemme siihen. Sennett väittää, että hyvinvointivaltiossa ongelman ytimenä on se, kuinka vahvat kunnioittavat niitä, joiden kohtalona on jäädä heikoiksi. Sennettin mukaan nykyajan ihmisiltä puuttuu keinoja osoittaa keskinäistä kunnioitusta. Sennettin mukaan nyky-yhteiskunnassa toisen kunnioitus perustuu pitkälti kuluttamiseen, suoriutumiseen ja menestymiseen. Työ ei ole enää ihmisen kunnia, vaan taitava kuluttaminen. Kuluttamiseen tarvitaan rahaa, ja jos sitä ei peritä, sitä tulee ansaita. Ansainnan ei välttämättä tarvitse olla rehellistä tai perinteisen kunniakasta saadakseen kunnioitusta. (Sennett 2004.) Pitkäaikaistyötön, tai muuten työelämästä syrjäytynyt, ei pääse kuluttamiseen keskittyvässä yhteiskunnassa kovin korkealle kunnioituksen tasolle. Sosiaalityössä kohdataan paljon kansalaisia, jotka asettuvat näille kuluttamisen portaiden ala-askelmille. Sosiaalityössä ja kuntoutuksessa peruseriaatteita on kunnioitava asenne kaikkia kansalaisia kohtaan, riippumatta heidän yhteiskunnallisesta asemastaan.

Ammatillinen kuntoutus voi toimia kunnioituksen palauttajana. Se voi toimia siten, että kuntoutus tuottaa työelämäosallisuutta, ja ihmiselle syntyy mahdollisuus toteuttaa kulutusyhteiskunnan hänelle asettamia odotuksia ja rooleja, ja ihminen pääsee osaksi työmarkkinakansalaisuutta. Toisaalta kunnioitus voi tulla tiedosta ja tunteesta ”etten ole sen kummempi kuin muutkaan”, vaikka en toteuttaisikaan jotakin odotettua roolia.

Jokaisen kansalaisen työpanoksen yhteiskunnalle tulisi olla tärkeä. Närhi ym. (2013) käyttävät tästä käsitettä yksilön lahja yhteiskunnalle. Pääsääntöisesti jokainen kansalainen haluaisi osallistua yhteiskunnan työntekoon omalla panoksellaan. Yhteiskunnallista keskustelua kuunnellessa usein tulee vaikutelma, että kaikkien lahja ei ole yhtä tarpeellinen ja toisten työ on arvokkaampaa kuin toisten, niin inhimillisillä kuin taloudellisilla mittareilla mitattuina. Yhtenä oleellisena voimaannuttavana tekijänä kuntoutujien kertomuksissa onkin tunne hyödyllisyydestä ja tarpeellisuudesta, ja tieto siitä, että minun lahjani kelpaa yhteiskunnalle.

Kuntoutuksen valtaistava paradigma ammatillisessa kuntoutuksessa

Taulukossa 3. esitin kuntoutuksen valtaistavan paradigman yhtymäkohtia tutkimuksessani esiintulleiden tekijöiden kanssa. Perinteisen vajavuusparadigman mukainen kuntoutuksen aiheuttaja on ollut yksilön puute tai vajavuus. Suurelta osin näin on edelleen. Tosin, Kelan ammatillisilla kursseilla on aina ollut ns. harkinnanvaraisia paikkoja, jolloin ammatilliseen kuntoutukseen pääsemisen kynnyksiä on madallettu. Vuoden 2014 alusta alkaen Kelan ammatilliseen kuntoutukseen pääsyä on edelleen helpotettu niin, että sairauden, vian tai vamman lisäksi huomioon otetaan työelämästä syrjäytymisen uhka, ellei kuntoutusta järjestettäisi. Uuden lainsäädännön myötä lakiin on tullut mu-

kaan sosiaalinen, ja huomioon otetaan enemmän ihmisen ja hänen toimintaympäristönsä välinen suhde.

Tutkimukseni perusteella arvioin, että se viitekehys missä ammatillista kuntoutusta tehdään, poikkeaa hieman yleisestä kuntoutuksen paradigmasta. Ihmiskäsitys ja toiminnan tavoite sekä toiminnan laatu ja asiakkaan rooli määrittävät saman viitekehysten puitteissa, mutta katson, että eroavaisuudet löytyvät liittyen lähinnä kuntoutuksen käynnistymisen perusteisiin, sekä kuntoutuksen toiminta-alueeseen. Vaikka kuntoutuksen toteuttamista ja sisältöä vaikuttaakin määrittävän valtaistava paradigma, on aktiivin hyvinvointivaltion ”inhimillisen pääoman kehittämistä korostava lähestymistapa” (Taulukko 2.) tunkeutumassa sinne. Erityisesti se tulee esiin kuntoutuksen ohjautumismekanismieissa ja tavoitteissa. Aktiivi työllisyyspolitiikka pitää kuntoutusta yhtenä ihmisen työmarkkinavajeiden paikkaajana ja työllistymisen edistäjänä. Tutkimuksen kertojista suurin osa oli ollut työvoimahallinnon aktiivitoimenpiteiden kohteena, ja ohjautunutkin kuntoutukseen sitä kautta. Ohjautuvuus sinällään ei ole huolestuttavaa, päinvastoin, mutta kuntoutuksen toiminnan tavoitteiden, laadun, keinojen ja ennen kaikkea kuntoutujan roolin tulee määrittäytyä kuntoutuksen valtaistavan paradigman periaatteiden mukaisesti.

Ammatillisen kuntoutuksen käynnistyminen liittyy jo lähtökohtaisesti aina tavalla tai toisella ihmisen terveydentilan alenemaan, ja sen aiheuttamiin vaikeuksiin joko suoriutua omassa ammatissa, tai ylipäättään työmarkkinoille siirryttäessä. Kuntoutuksen toiminta-alueessa tutkimukseni tulokset eroavat valtaistavasta paradigmat liittyen kuntoutuksen kohteeseen. Ammatillisessa kuntoutuksessa kuntoutuksen kohteena ovat harvoin sosiaaliset verkostot. Jos kuntoutujalla on voimassa oleva työsuhde, kuntoutus voi kohdistua yksittäisen kuntoutujan työpaikalle siinä mielessä, että siellä voidaan tehdä olosuhde- tai työnkuvamuutoksia ihmisen suoriutumisen tukemiseksi. Toisinaan koko työyhteisöä voidaan informoida yksittäisen työntekijän työkyvyn alenemasta, jotta yksittäisen työntekijän työnkuvaan saadaan yhteisesti neuvoteltua hänen terveydentilalleen soveltuva työnkuva. Tässä tutkimuksessa kaikkien kertojien työelämäsuhte oli katkennut, ja he pyrkivät avoimille työmarkkinoille aivan uusiin työpaikkoihin, joten edellä kuvatut työpaikoilla tehtävät muutokset eivät olleet mahdollisia, vaan työhön suunnattiin kertojien jo olemassa olevien voimavarojen ja osaamisen perusteella. Mikäli ammatillinen kuntoutuja on pyrkimässä avoimilla työmarkkinoilla johonkin työhön ja työpaikkaan, lähtökohtana ei pääsääntöisesti voi olla toimintaympäristön sopeuttamista ja muuttamista kuntoutujalle soveltuvaksi. Lähtökohta tulee olla se, että löydetään jo lähtökohtaisesti kuntoutujan voimavaroille ja kyvykkyydelle soveltuva toimintaympäristö. Jotta kuntoutujan osaa misesta ja voimavaroista saataisiin selvyys, jonkin asteinen arviointi ja tutkimus on tarpeen. Sitä tulee tehdä yhdessä kuntoutujan kanssa, ja rakentaa sen pohjalle realistinen kaikkien osapuolien

hyväksymä ammatillinen suunnitelma. Arvioinnit ja tutkimukset tuottavat tietoa kuntoutujille päätöksenteon pohjaksi:

Kun mulle tuli siinä sitten sellainen, että tuli tietoisuus siinä kun sain ne psykologin testitulokset palautteena. Kun kato mulla on aina ollut ton opiskelun kanssa vähän vaikeeta, niin sen on ollut mulle aina vaikeeta ja sellainen että miksi mä en ymmärrä. Niin siinä sitten tuli se, että ei se ole ollut mun omaa kuvitelmaa. (K10)

Testaamisen kautta kertoja oli saanut tietoa omista oppimisvaikeuksistaan. Koulumenestys ei ollut koskaan ollut hyvää, ja kertojalla oli ollut huonoja kokemuksia koulun painostuksesta parempaan suoriutumiseen. Painostus oli kertautunut myöhemmin työelämässä vaatimuksena nopeaan uusien työtehtävien oppimiseen, mihin kertoja ei ollut pystynyt. Tietoisuus omista oppimisvaikeuksista toi kertojalle ymmärrystä omaan suoriutumiseen, ja antoi selityksen aiemmalle suoriutumislle työelämässä. Selityksen saatuaan kertojalla oli mahdollisuus korjata sisäistä tarinaansa.

Tutkimukseni perusteella yksi eroavaisuus yleiseen kuntoutuksen valtaistavaan paradigmaan tulee käsitteestä yksilön vajavuus. Valtaistava paradigma lähtee siitä, että kuntoutustarpeen aiheuttaja ei olisi yksilön puute tai vajavuus eikä sairauden tai vamman aiheuttama haitta. Aineistossani oli ammatillisia kuntoutujia, jotka jossakin työuransa vaiheessa sairastuivat. Kertojat toivoivat, että lähdettäisiin liikkeelle sairaudesta ja vammasta ja viasta, ei niinkään että se olisi heitä määrittävä asia, vaan jotta se tulisi tunnustetuksi ja siten huomioon otetuksi, ja se olisi selittävänä tekijänä esim. työelämäsuhteen kriisiytymiselle. Tunnustaminen toimii voimavarana ihmisen sisäisen tarinan eheyttämisessä. Voimaantumiskertomuksessa, missä kuntoutuja joutui osatyökyvyttömyyseläkkeelle, ammatillinen kasvu ja identiteettityö tuli esiin kuntoutujan suhtautumisena itseensä työntekijänä. Vaikka hän ei uudessa ammatissaan sairauksiensa takia edelleenkään selviydy ongelmitta, suoriutumisen tasolle tulee osatyökyvyttömyyseläkkeen myönnöllä yhteiskunnan hyväksyntä ja tunnustus, jolloin kuntoutuja on itsekin työpanokselleen ja työllistymiselleen armollisempi ja hänen ammatitylpeytensä elpyy. Kun sairaus ”tunnustetaan”, kuntoutujan sisäinen tarinakin eheytyy.

Se oli mulle isoin oppi, että ihan samalla tavalla pärjään kuin muutkin, ellei noita rajoitteita lasketa...Kyllä siinä välillä katto ittensä ihan nolaksi tuntee että se että miten muut...kun ei ikimaailmassa ajatella että mulla oikeasti on sairauksia, että siellä vaan olen laiskottelemassa...Että on se kummaa miten sellainen niinku (osatyökyvyttömyyseläkepääätös) vaikuttaa. Vähän on niinku ryhtikin suoristunut (K8)

Kuntoutus voimaannuttavana matkana

Voimaantuminen on sosiaalisesta todellisuudesta nouseva identiteettiprosessi, jota jäsentävät yksilön sisäisestä todellisuudesta nousevat tarpeet kuten jäsentyminen, liittyminen ja toiminta. Kyse on siis vastavuoroisesta prosessista, jossa tarvitaan muita. Voimaantuminen käynnistyy, kun ihminen kohtaa tarpeen muuttaa olemassaoloaan ja kokee että siihen on resursseja. Keskeisiä kohtia voimaantumisprosessissa ovat ihmisen omat resurssit, niistä tietoisiksi tuleminen sekä yhteiskunnallisten resurssien tiedostaminen. Kaikkein merkityksellisimpiä ovat ne voimavarat, joiden perusteella ja joiden ansiosta yksilö tekee valintoja, ja muuttaa mahdollisesti elämänpolitiikkaansa. (Räsänen 2014.)

Tuloksia pohtiessani mietin, mitä siellä kuntoutuksessa oikein tapahtui? Mistä voimaantuminen prosessina lähti liikkeelle, ja mitkä olivat ne kaikkein tärkeimmät tekijät? Olen koonnut pohdintani tulokset Kuvioon 6. missä kuvaan hyvin yksinkertaistaen ammatillisen kuntoutuksen voimaannuttavan matkan prosessina.

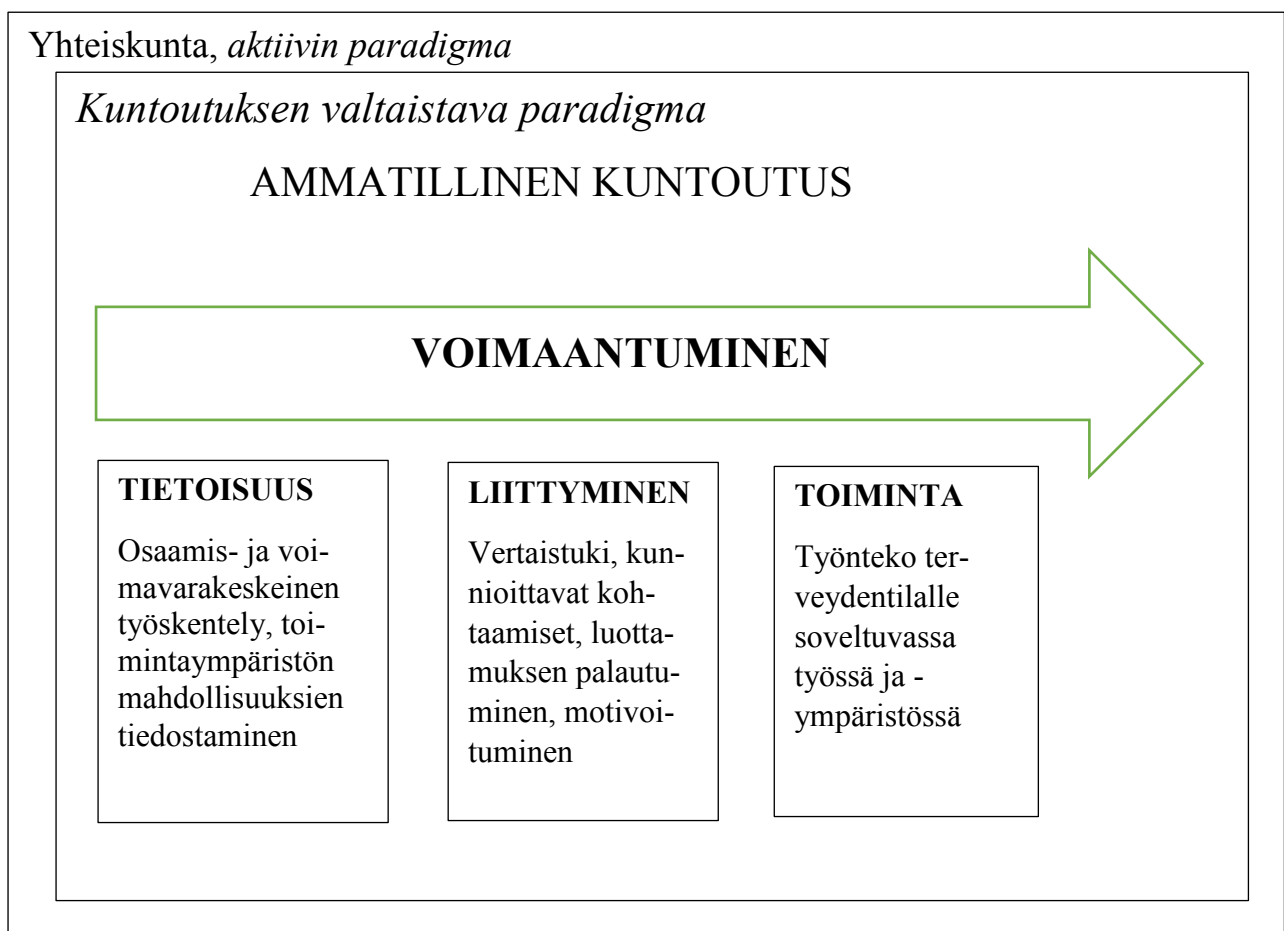
Ammatillisella kurssilla kuntoutujien kurssiohjelma oli rakennettu siten, että kuntoutujat kohtasivat ensin todellisuutta *ja tulivat tietoisiksi* omista mahdollisuuksistaan jäsentäen omia voimavarojaan ja osaamistaan ja unelmiaan. Kuntoutujat tulivat tietoisiksi myös toimintaympäristöstään ja työmarkkinoiden mahdollisuuksista. Heitä tutkittiin ja arvioitiin, joista tuloksista heidän kanssaan keskusteltiin ja varmistuttiin yhteisestä ymmärryksestä vallitsevasta tilanteesta. Tätä tietoisuuden rakentamista ja työskentelyä edesauttoivat toimivat vuorovaikutussuhteet vertaisiin ja kuntoutustyöntekijöihin. Toimivat suhteet ovat vastavuoroisia ja tilanteittain muodostuvia, joissa asiantuntijuus rakentuu tilanteen mukaisesti. Niissä vallitsee kunnioittava asenne sekä yksilöiden että ryhmän välillä. Realistisen tietoisuuden rakentumisessa ja kuntoutuksen tavoitteiden asettamisen kannalta on tärkeää, että yhteiskunnallinen luottamusjärjestelmä toimii. Kuntoutustyöntekijöiden yhtenä tehtävänä on toimia luottamusjärjestelmän tulkkina.

Samaan aikaan tietoisuuden rakentumisen kanssa oli meneillään *liittymisen prosessi*, missä kuntoutujat liittyivät paitsi yhteiskunnalliseen toimintaan (kuntoutus instituutioon) myös toisiin (kuntoutuksen vertaiset, kuntoutustyöntekijät). Liittymisen prosessin liimana toimi vertaistuki ja siitä koettu hyöty, mutta myös hiljalleen rakentuva luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin, ja omiin mahdollisuuksiin toimia niissä. Prosessin eteneminen edesauttoi motivaation ja aktiivisuuden nousua, ja luottamusta tulevaisuuteen.

Kolmas kurssin tärkeä voimaannuttava elementti oli työharjoittelu, missä kuntoutujat *liittyivät ja toimivat* suuremmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa (työkaverit, työelämä) omien resurssiensa

mukaisesti, henkilökohtaiset voimavarat ja osaaminen huomioiden. Hyvin suoriutuminen ja pärjääminen viimeksi mainitussa kontekstissa oli kuntoutujille kertomusten mukaan merkityksellistä. Aikuisen ihmisen identiteetti määrittyy voimakkaasti suhteessa työelämään, ja työharjoittelut mahdollistivat työelämään liittymisen ja siellä toimimisen, ja sitä kautta omista mahdollisuuksista tietoiseksi tulemisen. Siten työelämässä suoriutuminen on ollut kuntoutujille erityisen voimaannuttavaa. Koko kuntoutuksen ajan voimaannuttavana elementtinä kuntoutumisen taustalla oli kuntoutuksen valtaistavan paradigman toimintaperiaatteiden toteutuminen. Taustalla vaikutti yhteiskunta-poliittisena valintana aktiivin paradigma.

Kuvio 6. Ammatillisen kuntoutuksen voimaannuttava matka.

6.3 Tutkimusprosessin luotettavuudesta ja eettisyydestä

Todentuntu mahdollistaa lukijalle tunnereaktion ja –kokemuksen. Tutkimuksen lukija eläytyy tarinaan, ja kokee sen todellisuuden simulaationa, ja toivottavasti saa syvempää ymmärrystä ilmiöiden taustoista ja yksilöiden valinnoista ja vaikuttamista. Samalla se kuitenkin mahdollisesti tuo tutkimukseen häivähdyksen kepeyttä ja epäluotettavuutta. Viime vuosikymmenien kulttuurinen muutos modernista postmoderniin on muuttanut myös paitsi viihteen, myös tieteellisen tutkimuksen kuluttamista. Samoin kuin viihteeltä, tutkimukseltakin toivotaan interaktiivisuutta, kokemusta että se koskettaa kuulijaansa/ lukijaansa, ja että kuluttajalla on myös jonkinlainen tunnesuhde ja todentuntu tutkimukseen. Tutkimuksessani on paljon suoraan kertojien kertomuksista lainattuja otteita. Olen tehnyt valinnan tietoisesti saadakseni tutkimukseen sen kautta todentuntua, ja välittääkseni lukijoille saman tunnereaktion ja todentunnun, minkä haastattelujen tekeminen ja kertomuksien lukeminen minussa herätti. Lainausten avulla, todentunnun ja tunnereaktioiden lisäksi, pyrin saamaan lukijan vakuuttuneeksi tutkimuksen tuloksista.

Validiteetti tarkoittaa tutkimustuloksen yleistettävyyttä, sitä miten hyvin tulos vastaa tosiasioiden tilaa ja mittaako tutkimus sitä, mitä sen tehtäväksi asetettiin. Reliabiliteetti taas tarkoittaa sitä, missä määrin satunnaiset tekijät ovat vaikuttaneet tutkimustulokseen. Jos tieteen tekemisen lähtökohtana pidetään näitä perinteisiä indikaattoreita, voidaan narratiivisessa tutkimuksessa tutkimustulosta tarkastella siitä näkökulmasta, missä määrin tarinoissa tuotetut väitteet ja asiantilat vastaavat asiantilaa todellisuudessa, jolloin tarkastelun perusteena on totuuden korrespondenssi- eli vastaavuusteoria. Koska narratiivisuus tutkimussuuntauksena kuitenkin liitetään konstruktivistiseen ajattelutapaan (aika, paikka, situaatio), tutkimuksen luotettavuuden arviointi edellä mainituilla välineillä on jossakin määrin ongelmallista. Narratiivisuudessa konstruktivismi perustuu näkökulmaan, että todellisuus tuotetaan tarinoilla tietyissä suhteissa ja tilanteissa, jolloin vastaavuussuhde ja tutkimuksen tuloksien toistaminen on mahdotonta. Tutkimukseni tuloksien yleistettävyyden on sen narratiivisen luonteen takia ongelmallista. Bruner (1986) erottaa kaksi toisistaan eroavaa tietämisen tapaa. Ne ovat Brunerin mukaan narratiivinen tiedon muoto, missä ymmärrys perustuu kertomukseen. Toisaalta on olemassa paradigmaattinen tiedon muoto, missä tietäminen ja ymmärrys perustuu logiikalle ja matematiikalle ominaisille tavoille. Brunerin mukaan molemmilla tavoilla tuotetaan hyödyllistä ja pätevää tietoa, joka on kuitenkin laadultaan hyvin erilaista. Tutkimuksessani tuotettu tieto ei ole luonteeltaan matemaattista ja toistettavissa, vaan vaihtaa muotoaan ajassa ja paikassa. Tieto on hyödyllistä tarkasteltaessa yksittäisen kuntoutujan kokemaa voimaannuttavaa matkaa. Tuloksista on

löydettävissä kaikille kertojille voimaannuttavia elementtejä, joiden voitane arvioida olevan ammatillisessa kuntoutumisessa yleisestikin merkittäviä.

Tutkijana toimin haastateltaviini kaksoisroolissa. Kurssin aikana olen toiminut heidän ammatillisena ohjaajanaan, mutta tutkimuksessa roolini on olla tutkija ja kuntoutujien kertomusten kerääjä. Tunnen jo etukäteen kertojien elämää ja taustoja ja persoonaa. Eräiden kanssa voin sanoa tuntevani jonkinasteista ystävyyttä ja kumppanuutta. Narratiiviselle tutkimukselle on eduksi, että tutkija tuntee tutkittaviensa elämää (Hatch & Wisniewsk 1995). Kaksoisroolini positiosta tiedostin sen, että kuntoutujien voi olla vaikeata tuottaa kriittistä kertomusta liittyen kuntoutushenkilökuntaan tai prosessiin. Eskola & Suoranta (1988) korostavat, että tutkijan ja tutkittavien välillä ei saa tutkimuksen tekohetkellä olla sellaista riippuvuussuhdetta, joka voi vaikuttaa olennaisesti tilanteeseen erilaisena vallankäyttönä tai esim. tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuteen. Tässä tutkimuksessa minulla ei ollut mitään valtaa haastateltaviin, ja virallinen yhteinen kuntoutuspolkumme oli jo päättynyt. Päinvastoin, olen kiitollinen haasteltaville siitä, että he halusivat osallistua tutkimukseni tekemiseen.

Ongelmallista tutkimukseni kannalta on se, että haastattelupyynnöön vastasivat myönteisesti ilmeisemmin ne kuntoutujat, joiden kuntoutus oli edennyt hyvin ja jotka olivat päässeet asettamiinsa tavoitteisiin. Tutkimusta tehdessäni tiedostin ilmiön. Analyysin tein aineistolähtöisesti, ja edellä mainitun seikan ansiosta pääsin tarkastelemaan voimaantumiskertomuksia, ja erityisesti sitä mikä kuntoutuksen aikana tuotti voimaantumista. Aineisto vastasi siis tutkimustehtävääni: Mitä kuntoutujat kertovat kuntoutuksesta ja kuntoutumisestaan.

Postmodernille epistemologialle on keskeistä pohtia myös tutkijan roolia ja vastuuta ennen kaikkea refleksiivisyyden tematiikan kautta (Savukoski 2008, s. 43). Tutkimustyö on vuorovaikutuksessa olemista, ja yhteisen merkityksiä sisältävän todellisuuden muodostamista. Narratiivisesta tutkimuksesta tulee tiedettä, kun tutkija sitoutuu tieteelliseen ajatteluun: systemaattisuuteen, selkeyteen, avoimuuteen, luotettavuuteen ja refleksiivisyyteen. Systemaattisuuteen ja selkeyteen olen pyrkinyt perustelemalla käyttämäni valinnat mahdollisimman hyvin jokaisessa tutkimusprosessin vaiheessa. Selkeyttä pyrin noudattamaan myös tutkimusraporttia kirjoittaessani. Avoimuusperiaatetta olen pyrkinyt ylläpitämään keskustelemalla prosessin etenemisestä ja tekemistäni valinnoista. Tutkimuksen aikana olen pitäytynyt aineistossa, ja tarkastellut sitä avoimesti ja reflektoiden. Tutkimusta tehdessäni pyrin noudattamaan refleksiivisyyden periaatetta myös siten, että annoin haastateltavien kertoa kertomuksensa varsin väljällä instruktiolla, mutta haastattelutilanteiden lopussa pyrin jaka-

maan heille myös omia kokemuksiani ja käsityksiäni yhteisestä tilanteestamme, ja näin varmistamaan tulkintani.

6.4 Tutkimuksen merkitykset käytännön kuntoutustyölle

Tutkimukseni on ammatillinen lisensiaattityö ja osa erikoissosiaalityöntekijän koulutusta. Koulutuksen yhtenä tavoitteena on pohtia ja tutkia omaa työtä. Ammatillisen kuntoutuksen asiantuntijana ja käytännön työntekijänä esittelen tässä alaluvussa lopuksi joitakin pohdintojani ammatillisesta kuntoutuksesta ja sen ilmiöistä. Ajatukset ovat syntyneet arkipäiväisen työni äärellä, sekä tutkimusta tehdessäni. Toivottavasti ne herättävät ajatuksia ja voisivat toimia vihjeinä siitä, mitä vielä voisi tutkia. Tarkennan vielä, että pohdintani kohdistuvat vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden ammatilliseen kuntoutukseen. Käsitän vaikeassa työmarkkina-asemassa olevat henkilöt kuntoutujiksi, jotka pääasiassa ovat Kelan kuntoutusvastuulla.

Kuntoutuksen toimintaympäristöstä

Kuntoutuksen valtaistavan paradigman yhtenä toimintaperiaatteena on ottaa huomioon ihmisen toimintaympäristö. Ajatus on toimiva, koska jotta ammatillisella kuntoutuksella olisi onnistumisen mahdollisuudet, sen tulisi tapahtua kuntoutujan omassa elämänpiirissä, erityisesti kuntoutujan omalla työssäkäyntialueella. Kelan kuntoutustutkimuksessa (1.1.2015 alkaen ammatillinen kuntoutus selvitys) tavoitteena on tehdä kuntoutujan terveydentilan huomioon ottava ammatillinen suunnitelma. Realistista suunnitelmää tehtäessä terveydentilan lisäksi on otettava huomioon myös työmarkkinat ja työvoimatarve, joka vaihtelee alueittain. Jos kuntoutuja on ammatillisessa kuntoutuksessa liian kaukana omalta työssäkäyntialueeltaan, hyvin toisenlaisella työssäkäyntialueella kuin missä itse elää, on todennäköistä, että ammatillinen kuntoutus ei tuota toivottua tulosta. Suunnittelusta puuttuu tuolloin tietoisuus kuntoutujan elämänpiirin vallitsevista työmarkkinoista, ja ammatillisesta kuntoutuksesta katoaa siihen merkittävästi kuuluva työelämäyhteys. Koska ammatillisen kuntoutuksen edellytys on vastavuoroinen dialogeissa rakentuva yhteinen ymmärrys tavoitteesta ja mahdollisuuksista, myös ammatilliselle kuntoutustyöntekijälle omassa toimintaympäristössä toimiminen tuo realismia ja oikeita toiminta-arvioita kuntoutujan työllistymisen mahdollisuuksista alueella. Ammatillinen kuntoutus kuvautuuakin varsin arkisena suhdeperusteisena toimintana. Menestykselliseen lopputulokseen vaikuttavat siis se, että sekä kuntoutuja että kuntoutustyöntekijä saavat työskennellä tutussa työmarkkinamaastossa, sen tarpeet ja mahdollisuudet tuntien.

Kuntoutuksen ohjeistuksista

Joidenkin näkemysten mukaa etuliite ”ammattillinen” on tyhjentyneessä perinteisestä sisällöstään, koska ihminen voi työurallaan joutua vaihtamaan ammattiaan tai työtehtävät voivat muuttua merkittävästi (Rajavaara ym. 2009, 11). Koska työmarkkinat muuttuvat, tulisi kuntoutuksen toimintaympäristönkin kyetä nopeisiin muutoksiin. Kelan kaikki kuntoutus, myös ammatillinen kuntoutus, on varsin tarkasti standardisoitua. Toisaalta se on ymmärrettävää; tarkoilla ohjeistuksilla pyritään takaamaan kuntoutujien tasavertainen kohtelu. Toisaalta, ohjeistukset menevät pikkutarkkuudessaan varsin pitkälle. Laitosmaisen ja avomuotoisen kuntoutuksen yhteisen standardisoinnin koordinoiminen vaikuttaa olevan haasteellista. Tutkimukseni mukaan yksi voimaannuttavan kuntoutuksen elementtejä on kuntoutujan huomioiminen yksilönä. Mahdollisimman yksilökohtainen ja räätälöity kuntoutus, ja tilanteittain rakentuvat kuntoutussuunnitelmat voisivat tuottaa hyviä tuloksia, tai ainakin sitä voisi kokeilla.

Suikkasen & Lindhin (2010, 33) tutkimuksen mukaan Kelan ammatillisen kuntoutuksen yksi vaikuttavimmista keinoista on ollut kouluttautuminen. Käytännön työntekijänä jaan tämän käsityksen. Kelan ammatillisessa kuntoutuksessa on ollut periaatteena myöntää ammatillisille kuntoutujille yksi koulutus/ kuntoutuja koko työuran ajalle. Kun työmarkkinat kuitenkin ovat muutoksessa, ja työurilla monenlaisia muutoksia, tätäkin periaatetta voisi olla hyvä pohtia yksilöiden muuttuvat tilanteet paremmin huomioon ottavaksi.

Kuntoutuksen työmenetelmistä

Raunio (2004, 243- 247) kertoo hyvinvointipolitiikan ja -tutkimuksen siirtyvän emansipatorisesta politiikasta elämänpolitiikkaan. Siihen liittyvät kysymykset yksilöllistymisestä, reflektointikyvystä sekä elämän suunnittelusta. Uusi lähestymistapa korostaa yksilön kykyä olla luova ja aktiivinen toimija, sekä ennen kaikkea kykenevä refleктоimaan ympärillään tapahtuvaa, ja muuttamaan omaa elämänpolitiikkaansa huomioidensa mukaiseksi. Turvallisuuden, tasa-arvon ja oikeuksien sijaan elämänpolitiikka korostaa itsensä toteuttamista, valintoja ja riskejä. Yksilöllistyminen asettaa vaatimuksia yksilön identiteetille; perinteiset sosiaalisen tarinavarannon tarjoamat mallit eivät riitä, vaan yksilön tulee rakentaa minuuttaan jatkuvasti. Tämä vaatii ihmiseltä reflektointikykyä. Työelämän yksilölle asettamat kasvavat vaatimukset asettavat ihmiset eriarvoiseen asemaan näiden yksilöllisten reflektointikykyjen mukaan. Reflektointikykyjen tasa-arvoinen jakautuminen lieneekin Raunion mukaan yksi tulevaisuuden työmarkkinoiden tärkeä poliittinen kysymys. Onkin ennustettu, että läntisiin yhteiskuntiin voi syntyä uusi luokkarakenne, jonka pohjalle jäävät ”refleksiivisyshäviöviäjiä”. (Raunio 2004.)

Raunio on sosiaalityötä pohtiessaan oikeilla jäljillä, mutta tilannetta voidaan verrata myös ammatillisen kuntoutuksen käytäntöihin. Perinteinen ammatillinen kuntoutus lähtee siitä, että yksilön työolosuhteita ja rakenteita ja työnkuvaa muutetaan yksilön terveydentilan paremmin huomioon ottaviksi. Näin toimien parhaimmillaankin saadaan kiinnitettyä yksilö hieman pidemmäksi aikaa työhönsä. Työelämän rakenteet ja tehtävät ovat kuitenkin jatkuvassa muutoksessa, ja parasta ammatillista kuntoutusta onkin turvata yksilölle välineet ja valmiudet luovuuteen ja toimintaympäristönsä reflektointiin, ja sen kautta itsenäiseen muutokseen vastaamiseen. Onnistunut ammatillinen kuntoutus varmistaa yksilölle valmiudet elinikäiseen oppimiseen ja ymmärryksen siitä, että se on välttämätöntä. Onnistunut kuntoutus tuottaa ihmiselle tietoisuutta siitä, mitkä ovat hänen mahdollisuutensa hallita elämäänsä, tehdä valintoja ja kantaa riskejä, elämän ja varsinkin työelämän ennustamattomuudesta huolimatta.

Työmenetelmät ovat määritelmän mukaan toistettavissa olevia vakiintuneita työtapoja, jotka ovat siirrettävissä sekä samassa työyhteisössä että työyhteisöjen välillä (Mäntysaari 1999, 359). Usein sosiaalityössä kuuluu vaatimuksia mahdollisimman tehokkaiden, yhtenäisten työmenetelmien käyttämisestä. Toisaalta on ilmeistä, että yksittäisen työmenetelmän tai paradigman noudattaminen ei ole riippuvaista vain tehokkaasta työmenetelmästä, vaan ennen kaikkea sen käyttäjästä. Raunio (2004) mukaan ihmissuhdetyössä kyse on pitkälti siitä, miten työntekijä suhtautuu asiakkaisiinsa. Näin ollen työntekijät käyttävät yhteisiä työmenetelmiä henkilökohtaisten ominaisuuksiensa takia hyvin eri tavoin. Niin ikään Raunio korostaakin, että olisi mielenkiintoista tuottaa tietoa työntekijöistä erilaisten menetelmien käyttäjinä ja varsinkin ”tehokkuusseroista”, jotka johtunevat työntekijöiden ominaisuuksista. (Raunio 2004, 110- 121.)

Sosiaalityö, ja yleensäkin muutokseen tähtäävä ihmisten kanssa tehtävä auttamistyö, perustuu pitkälti vuorovaikutukseen. Ihmisen kohdatessaan työntekijä hyödyntää usein intuitiivista toimintaa, mikä edellyttää kasvokkaista kohtaamista. Sosiaalityössä käytetään usein työkokemuksen mukanaan tuomaa tietoa, joka ei välttämättä aukea sanalliseen muotoon. Tieto on usein epävarmaa ja tulkinnanvaraista. Saarnion (1993, 94) mukaan sosiaalisessa käytettävän tiedon muodostus- ja käsittelymekanismit ilmenevät usein vain siten, että jossakin vuorovaikutustilanteessa kanssaihmisessä ”tuntuu jokin olevan vinossa”. Tämän varsin epätieteelliseltä kuulostavan tiedon muodostumisessa tärkeässä osassa on kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus, missä tapahtuu aina enemmän kuin pelkkää puhetta. Tutkimukseni perusteella kertojat kokivat hyötyneensä siitä, että kasvokkaiselle työskentelylle ja keskusteluille annettiin tarpeeksi aikaa.

Säännöllisesti tapahtuva kasvokkainen työskentely omaohjaajan kanssa turvaa kuntoutuja-kuntouttaja- suhteen luottamuksellisuuden ja turvallisuuden rakentumisen. Luottamuksellinen suhde on edellytys mahdollisuuksia ja näkymiä avaavalle työskentelylle. Rostilan (2001) mukaan sosiaalityö ei ole vain yleisten palvelutarpeiden asiakaslähtöistä tyydyttämistä, vaan ennen kaikkea yksittäisten vaikeiden ongelmatilanteiden selvittämistä (sisältänee arviointia ja tutkimusta) ja muutosten tavoittelua. Rostilan (emt.) mukaan keskeiseksi muutostyön edellytykseksi nousee usko asiakkaaseen. Vaikka usko asiakkaaseen erilaisissa vaikeissa tilanteissa saattaisi horjua, sellaiset tunteet tulee työntää taka-alalle, eikä muutoksen mahdollisuutta saa pilata epäuskolla ja kyynistymisellä. Kun toiminnan tavoitteeksi on muodostunut yhdessä kuntoutujan kanssa laadittu tavoite, vahvistetaan sekä kuntoutujan että työntekijän uskoa positiiviseen muutoksen mahdollisuuteen. Kun työntekijä yhdessä kuntoutujan kanssa lähestyy työnantajaa, molemmilla tulee olla varmuus kuntoutujan onnistumisesta työpaikalla. Työntekijän varmuuden tulee olla vielä kuntoutujaakin vahvempi, jotta tämä pystyy kuntoutujaa matkan varrella rohkaisemaan ja tukemaan. Tutkimukseni perusteella kuntoutujat aistivat kuntoutustyöntekijöiden sitoutuneisuuden ja innostuneisuuden. Siten kuntoutustyöntekijöiden oma usko ammatillisen kuntoutuksen onnistumisen mahdollisuuksiin, ja yleensä tarkoituksenmukaisuuteen, tulee olla vahva.

Työelämälähtöisyydestä

Työelämälähtöisyydestä keskusteltaessa ammatillinen kuntouttaja kuulee usein kysymyksen siitä, keiden alueen yritysten ja työnantajien kanssa kuntoutuksessa tehdään yhteistyötä. Kysymykseen ei ole muuta vastausta kuin kaikkien kanssa, jokaisen kuntoutujan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Mikäli ammatillisella kuntoutuksella pyritään työllistymään, työnantajayhteistyökumppaneiden on oltava alati liikkeessä ja vaihtuvia. Ei ole realistista odottaa, että samat työnantajat työllistäisivät koko ajan kuntoutujia. Toisaalta taas jokaiselle kuntoutujalle tehdään hänen osaamiselleen ja vahvuuksilleen perustuva ammatillinen suunnitelma, joten työnantajiakin pitää hakea jokaiselle kuntoutujalle henkilökohtaisesti. Kun puhutaan työelämälähtöisyydestä ja kuntoutuksen integroimisesta työelämään, palaan ajatukseeni kuntoutuksen toimintaympäristöstä. Realistista työelämälähtöisyyttä kuntoutukseen tuo sen tapahtuminen avomuotoisesti kuntoutujan omassa elämänpiirissä. Realistisuutta työelämälähtöisyyteen tuo niin ikään kuntoutuksen tapahtuminen kuntoutustyöntekijälle tutussa työmarkkinamaastossa.

Vaikuttavuudesta

Kelan kuntoutustutkimuksien vaikuttavuuteen on esitetty kritiikkiä (Suikkanen ym. 2010; Lindh 2013). Sen sijaan tutkimukset työkokeiluihin tai työhönvalmennukseen ja varsinkin koulutukseen

osallistuneista kuntoutujista osoittavat, että niiden työllistymisvaikutus on ollut parempi (Härkäpää ym. 2013). Tästä on vedetty se johtopäätös, että ensin mainitusta ammatillisen kuntoutuksen palvelusta puuttuu työelämäyhteys, ja sen luonne on liiaksi arviointia ja tutkimusta. Suikkanen ja Lindh (2010) ovat yhtenä syynä esittäneet myös kuntoutukseen valikoitumista. Mielestäni tässä nimenomaan on ollut kysymys kuntoutukseen vaikuttavista ohjautumismekanismeista. Väitän, että vielä 2000-luvun alussa terveydenhuollossa Kelan kuntoutustutkimus miellettiin viimesijaisena toimenpiteenä, jolla haettiin lopullista varmistusta eläke-edellytyksille, ei niinkään ammatillisena kuntoutuksena, jonka tavoitteena olisi tähdätä työelämään. 2000-luvun puolivälin työeläke- ja kuntoutuksen lakimuutoksien yhteydessä ammatillisen kuntoutuksen järjestämistä ja – tehtäviä selvennettiin. Samoihin aikoihin ajoittuu avomuotoisen kuntoutuksen alku. Väitänkin, että tuossa vaiheessa Kelan kuntoutustutkimukseen ohjautumisen käytännöt muuttuivat, ja se alettiin mieltää työmarkkinoille suuntaavana ammatillisen kuntoutuksen aktiivisena toimenpiteenä, mistä kuntoutujat lähtivät hakemaan terveydentilalleen soveltuvaa ammatillista suunnitelmaa. Samaan aikaan kehittynyt avomuotoinen kuntoutus on mahdollistanut myös ammatillisen suunnittelun työstämisen lähellä ihmisen omaa toimintaympäristöä.

Uskallan jatkaa väittämällä, että kuntoutustutkimuksien osalta kritiikki on sikäli epäoikeudenmukaista, että parhaimmillaankin Kelan kuntoutustutkimus on ollut vasta se väline, missä ammatillinen suunnitelma on tehty. Prosessin toimiessa tuloksellisesti, työelämäyhteys tapahtuu vasta kuntoutustutkimuksen jälkeen, jolloin kuntoutuja siirtyy syntyneen ammatillisen suunnitelmansa toteuttamiseen. Jotta prosessi olisi mahdollisimman tuloksellinen työelämäyhteyden syntymisen suhteen, toivottavaa olisi, että kuntoutustutkimus (1.1.2015 alkaen ammatillinen kuntoutuspalvelu) ja sen jälkeinen suunnitelman mukainen työskentely toteutuisivat samalla palveluntuottajalla, jolloin luotu asiakas/työntekijä suhde olisi mahdollisimman pitkä, ja tehtyyn ammatilliseen suunnitelmaan olisi alusta alkaen sitoutunut sama ryhmä. Tämä omalta osaltaan mahdollistaisi järjestäytyneitä ”kuntoutusluotsausta”.

Yhteiskuntasopimuksesta

Suikkanen & Lindh (2010) esittävät, että nykymuotoisen ammatillisen kuntoutuksen tulisi uudistua työmarkkinakansalaisuuden tukemisen suuntaan. Heidän mukaansa valtio ei enää ole keskus, josta asioita voidaan jäsentää, vaan muutos kuntoutuksestakin puhuttaessa on painottunut hyvinvoinnin tuottamisesta työkyvyn tuottamiseen kannusteiden ja pakotteiden avulla. Tutkijat jatkavat vielä kysymyksellä siitä, minkälaisen strategian kuntoutusjärjestelmä ja työikäisten kuntoutusta toteuttavat instituutiot ottavat tähän muutokseen, ja siinä omaksuttaviin toimintamalleihin.

Tutkimukseni ”taustavalona” on vaikuttanut aktivointipolitiikkaan liittyvä inhimillisen pääoman kehittämistä korostava lähestymistapa. Siinä kuntoutus on nähty osana yksilöiden inhimillistä pääomaa kasvattavana tekijänä, ja osana yhteiskunnan aktivointitoimenpiteitä. Aktivointipolitiikan on katsottu olevan lähinnä työvoimapolitiikan väline, mutta sen vaikutukset alkavat näkyä kuntoutuksessa, varsinkin sen kohdentamisessa. Vuonna 2015 tulee voimaan uusi sosiaalihuoltolaki. Lain sisällä on säädetty sosiaalisesta kuntoutuksesta. Henkenä on se, että ne yksilöt jotka eivät ole työvoimahallinnon tai Kelan kuntoutuksen autettavissa, ohjautuvat sosiaalihuoltolain puitteissa kunnan sosiaalisen kuntoutuksen piiriin. Sosiaalisessa kuntoutuksessa tavoitellaan yksilön yleisten elämäntaitojen parantamista ja syrjäytymisen ehkäisemistä. Lopullisena tavoitteena on turvata yksilön työelämäyhteys tulevaisuudessa. Muutos on otettu huomioon Kelan ammatillisen kuntoutuksen uusissa standardeissa 1.1.2015 alkaen. Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluissa korostetaan entistä enemmän kuntoutujan kykyisyyttä kiinnittyä avoimille työmarkkinoille palveluun pääsyn ehtona. Ellei ehto täyty – kuntoutujan oikea kuntoutusosoite on kunnan sosiaalinen kuntoutus. Siten aktivointiajattelun juuri on ulottanut lonkeronsa kuntoutuksen piiriin, enkä ole varma, onko tämä kuntoutusinstituution vastaus edellä esitettyyn tutkijoiden kysymykseen. Jatkossa kuntoutuksen instituutiona tulisi pitää varansa aktivointipolitiikan paineen puristuksessa. Kuntoutukselta ei saisi tulla osa kannustin- ja pakotepolitiikkaa.

Yhteiskunnalliset megatrendit tietoyhteiskunnallistumisineen ajavat työmarkkinoita hiljalleen syvenevään eriarvoistumiseen. Joidenkin ihmisten työpanoksesta ei olla valmiita maksamaan mitään, päinvastoin, työnantajat odottavat heitä työllistäessään vastikkeita yhteiskunnalta. Tulevaisuudessa tästä haurastumiskehityksestä ja uusista työmarkkinoista on julkisestikin kyettävä puhumaan ääneen, ja kannettava niistä myös poliittinen vastuu. Työmarkkinoita tulisikin kehittää siten, että jokaisen kansalaisen työpanos yhteiskunnalle olisi tärkeä. Tämä tulevaisuustyötehtävä on tärkeä, koska se on tärkeä ihmisen sisäisen tarinan rakentumiselle. Yksilön sisäisen tarinan mielekäs rakentuminen ja merkityksellisyys taas on tärkeää yhteiskunnallisen vakauden ja rauhan rakentumisessa. Kuntoutus voi olla apuna rakentamassa ihmisen mielekästä sisäistä tarinaa. Ensiksi kuitenkin olisi syytä poliittisesti päättää, onko jokaisen työpanos tärkeä ja millä ehdoin, ja millaisille työmarkkinoille kansalaisia kuntoutetaan. Ennen tätä arvovalintaa, ja vastuun kantoa ja yhteisen tavoitteen tarkistamista, ei nykymuotoista ammatillista kuntoutusta voitane tehokkaasti uudistaa.

Tutkimuksen teesit ammatilliselle kuntoutukselle

Kuntoutuksen toimintaympäristöstä:

- Kuntoutuksen tulisi tapahtua kuntoutujan työssäkäyntialueella.
- Kohteena avoimet työmarkkinat, jokaisen kuntoutujan henkilökohtaisen ja yksilöllisen ammatillisen suunnitelman mukaisesti.
- Tavoitteena ympäristön mahdollisuuksien tutkiminen.
- Yhteiskuntasopimus kaikkien työpanoksen tarpeellisuudesta.

Kuntoutuksen työmenetelmistä:

- Henkilökohtaisuus, vuorovaikutus, kiireettömyys.
- Omaohjaajuus.
- Osaamis- ja voimavarakeskeinen työskentely, edellyttää
- Osaamiseen, voimavaroihin ja yleiseen soveltuvuuteen liittyvää tutkimusta ja arviointia sekä tulosten tulkintaa yhdessä kuntoutujan kanssa.
- Reflektointikykyihin keskittyminen → muuttuvaan työelämään reagoiminen.
- Vähemmän säätelyä.

Kuntoutuksen rooleista ja toimijuudesta:

- Kuntoutuja on aktiivinen osallistuja ja päätöksentekijä; elämäänsä suunnitteleva subjekti.
- Kuntoutuksen työntekijöiden velvollisuus on innostua.
- Kuntoutustyöntekijöillä on oltava riittävä koulutustaso ja reflektointitaidot.

Lähdeluettelo

- Aalto, Liisi & Hinkka, Katariina** 2011: Uudenlaista työikäisten kuntoutusta. Ideoista tuloksiin Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeessa. Nettityöpapereita 32. Helsinki: Kela.
- Aalto, Liisi & Rajavaara, Marketta & Katariina Hinkka** 2009: Kehittämisideoista työikäisten kuntoutuksen käytännöiksi: Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen lähtökohdat. Nettityöpapereita 7/2009. Helda Helsinki.
- Alasuutari, Pertti** 1999: Laadullinen tutkimus 3. Tampere: Vastapaino.
- Arnkil, Erik & Spangar, Timo & Jokinen, Esa** 2012: Selvitys heikossa työmarkkina-asemassa olevien palveluista Pohjoismaissa sekä Alankomaissa, Iso-Britanniassa, Saksassa ja Ranskassa. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 10.
- Bruner, Jerome** 1986: Actual minds, possible words. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Bruner, Jerome** 1987: Life as narrative. Social Research 54 (1), 11-32.
- Eräsaari, Leena** 1995: Elämästäni minuna. Teoksessa: Elina, Haavio-Mannila & Tommi, Hoikkala, Eeva, Peltonen & Anni, Vilkkonen (toim.) Kerro vain totuus: elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha** 1988 : Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Gould, Raija & Härkäpää, Kristiina & Järvikoski, Aila** 2012: Toimiiko työeläkekuntoutus? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1/2012. Helsinki: ETK.
- Granfelt, Riitta** 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Hatch J. Amos & Wisniewski, Richard** 1995: Life history and narrative: questions, issues and exemplary works. Teoksessa Hatch & Wisniewski (toim.) Life history and narrative. London: Farmer.
- Heikkinen, Hannu L.T.** 2000: Tarinan mahti – narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. Tiedepoliittika 25 (4) 47-58.
- Heikkinen, Hannu L.T.** 2010: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani, Aaltola, & Raine, Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. PS- kustannus: Jyväskylä.
- Helne, Tuula** 2002: Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsinki: Stakes.
- Hinkka, Katariina & Aalto, Liisi & Grönlund, Rainer & Rajavaara, Marketta** 2011: Työ muuttuu – kehittykö kuntoutus? Teoksessa: Aila, Järvikoski & Jari, Lindh & Asko, Suikkanen (toim.) Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Hokkanen, Liisa** 2014: Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu** 2005: Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna, Ruusuvoori & Liisa, Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti** 2006: Kerronnallinen tutkimus. www.hyvarinen.info/material

Hänninen, Sakari 2014: Työttömän työnhakijan mahdoton mahdollisuus. Teoksessa: Kirsti, Lempiäinen & Tiina, Silvasti (toim.) Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Hänninen, Vilma 1996: Tarinallisuus ja terveystutkimus. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 33, 109-118.

Hänninen, Vilma 2003: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 696.

Hänninen, Vilma ja Valkonen, Jukka (toim.) 2002: Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Helsinki: Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/1998.

Härkäpää, Kristiina & Harkko, Jaakko & Lehtikainen, Tuula 2013: Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 128. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Ihalainen, Rauno & Rissanen, Paavo 2009: Kuntoutuslaitosselvitys. Kuntoutuslaitosten tila ja selvitysmiesten ehdotukset kuntoutuslaitostoiminnan kehittämiseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 61.

Ikäheimo, Heikki 2008: Sosiaalisuus ja epäsosiaalisuus sosiaalityössä. Teoksessa: Petteri, Niemi & Tuija, Kotiranta (toim.) Sosiaalityön normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia.

Jokinen, Arja 2000: Narratiivit muutostyön resursseina. Teoksessa: Arja, Jokinen & Eero, Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2008: Jännitteitä ja suuntaviivoja aikuisten sosiaalityössä. Teoksessa: Arja, Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi 1999: Tutkijan positiot. Teoksessa: Diskurssianalyysi liikkeessä. Arja, Jokinen, & Kirsi, Juhila & Eero, Suoninen. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi 2011: Ihanat naiset asunnottomien naisten tukiyksikössä. Teoksessa: Petri, Ruuskanen & Katri, Savolainen & Mari, Suonio (toim.) Toivo sosiaalisessa. UNIPress.

Julkunen, Raija 2008: Sosiaalipolitiikan kansalainen: aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu, hylätty? Teoksessa: Petteri, Niemi & Tuija, Kotiranta (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia.

Järvikoski, Aila 2013: Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:43. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2008: Kuntoutuskäsityksen muutos ja asiakkuuden muotoutuminen. Teoksessa: Paavo, Rissanen & Tapani, Kallanranta & Asko, Suikkanen (toim.) Kuntoutus. Helsinki: Duodecim.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2011: Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: Sanoma Pro.

Kaasila, Raimo 2000: ”Eläydyin oppilaiden asemaan” luokanopettajiksi opiskelevien kouluikäisten muistikuvien merkitys matematiikkaa koskevien käsitysten ja opetuskäytäntöjen muotoutumisessa. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Karjalainen, Vappu 2004: Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Teoksessa Vappu, Karjalainen & Ilpo, Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Stakes.

Karjalainen, Vappu 2011: Työttömien ammatillisen kuntoutuksen kysymys. Teoksessa Aila, Järviöskö & Jari, Lindh & Asko, Suikkanen (toim.) Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa 2013: Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka? Teoksessa: Vappu, Karjalainen & Elsa, Keskitalo(toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

www.kela.fi/kuntoutus

Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu & Nivala, Elina 2012: Osallisuus, kansalaisuus ja hyvinvointi. Teoksessa: Anu, Gretschel & Tomi, Kiilakoski (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 118. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Kiviniemi, Kari 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani, Aaltola & Raine, Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kotiranta, Tuija 2008: Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämisohjelma 2000: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Kuntoutusalan neuvottelukunta. Julkaisuja 2003:19. Helsinki: STM.

www.kuntoutusportti.fi

Labov, William 1972: Language in the Inner City. Philadelphia. University of Pennsylvania Press.

Laitinen, Satu 1998: Liian hyvät unenlahjat – narkolepsia elämäntarinoissa. Teoksessa: Vilma, Hänninen & Jukka, Valkonen (toim.) Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Tutkimuksia 59/98. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Lahikainen, Sinikka 2000: Ohjaus- ja neuvontatyön lähtökohtia ja näköaloja kuntoutuksessa. Teoksessa Jussi, Onnismaa & Heikki, Pasanen & Timo, Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana. 2. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lieblich, Amia & Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar 1998: Narrative Research Reading, Analysis and Interpretation. London: Sage.

Lind, Jouko & Toikka, Tuula & Heino, Pekka & Autti-Rämö, Ilona 2013: Aslak- ja Tykkuntoutujien työuran jatkuminen rekisteritietojen perusteella. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 83. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Lind, Jouko & Aaltonen, Tuula & Ilona Autti-Rämö & Halonen, Jukka-Pekka 2009: Kelan kuntoutuksen vuonna 2003 päättäneet. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 105. Helsinki: Kela.

Lindh, Jari 2013: Kuntoutus työn muutoksessa. Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkostojen rakenteistumiseen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/02_metodiartikkelit/johansson_narrative_method/koste

Metteri, Anna 2012: Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66973/978-951-44-8956-3.pdf>

Mäntysaari, Mikko 1999: Sosiaalityön tutkimuksen suuntaamisesta. Janus 7, 355- 366.

Niiranen, Vuokko 2002: Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa: Kirsi, Juhila & Hannele, Forsberg & Irene, Roivainen(toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän SoPhi.

Nikkanen, Pirjo 2006: Oon vahvempi kuin ennen. Pitkään työelämässä olleiden kuntoutumistarinat. Helsinki: Kela.

Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa: Merja, Laitinen & Asta, Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino.

Paatero, Heidi & Lehmijoki, Pentti & Kivekäs, Jukka & Ståhl, Tomi 2008: Kuntoutusjärjestelmä. Teoksessa: Paavo, Rissanen & Tapani, Kallanranta & Asko, Suikkanen (toim.) Kuntoutus. Helsinki: Duodecim.

Polkinghorne, Donald 1995: Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa: J. Amos, Hatch & Richard, Wiesniewski (toim.) Life History and Narrative. London: Falmer.

Rajavaara, Marketta 2009: Kuntoutuksen kehittäminen työelämän muospaineissa. Teoksessa: Marketta, Rajavaara & Katariina, Hinkka (toim.) Kehittämideoista työikäisten kuntoutuksen käytännöiksi. Kelan työhön kuntoutuksen kehittämishankkeet. Nettityöpapereita 7/2009. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/14785/Nettityopapereita7.pdf?sequence=4>

Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Reunanen, Merja & Talvitie, Ulla & Pyöriä, Outi & Järvikoski, Aila 2012: Aivohalvaukseen sairastuneiden ihmisten kuntoutuskokemukset kertomuksina. Kuntoutus 2/2012. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Riessmann, Catherine 1993a: Narrative analysis. Qualitative research methods series 30. Newbury Park. Sage.

Riessman, Catherine. 1993b: Divorce Talk: Women and men make sense of personal relationships. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Riessmann, Catherine 2002: Analysis of personal narratives. Teoksessa Gubrium & Holstein (toim.) Handbook of interview research. Context & Method. Thousand Oaks. Sage. <http://alumni.media.mit.edu/~brooks/storybiz/riessman.pdf>

Romakkaniemi, Marjo 2011: Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Romakkaniemi Marjo & Väyrynen, Sanna 2011: Päihde- ja mielenterveyskuntoutujien kokemuksia psykososiaalisesta kuntoutuksesta. Teoksessa. Aila, Järvikoski & Jari, Lindh & Asko, Suikkanen (toim.) Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Rosenthal, G 2004 : Biographical research. Teoksessa: Seale & Gobo & Gubrium & Silverman eds. (toim.) *Qualitative Research Practice*. London: Sage.

Rostila, Ilmari 2001: Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelman ratkaisun perusteet. Jyväskylä: SoPhi.

Rostila, Ilmari & Vinnurva, Jukka 2013: Sosiaalityön asiakkaan toimijuus ja täysimittainen professionaalisuus. Teoksessa Merja, Laitinen & Asta, Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino.

Räsänen, Juhani 2014: Voimaantumisen ja elämänpolitiikka. Voimaantumisen resurssiteoria, uskaltava vastuullisuus, valinta, optimointi ja kompensointi. Julkiviestintä.

Saarnio, Pekka 1993: Noviisista ekspertiksi. Sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen. *Janus* 1993 (1).

Saastamoinen, Mikko 1999: Narratiivinen sosiaalipsykologia- teoriaa ja menetelmiä. Julkaisussa Jari, Eskola (toim.) *Hegelistä Haréen, narratiivista Nudistiin*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Saltychev, Mikhail & Laimi, Katri & Vahtera, Jussi 2012. Aslak-kuntoutuksen vaikuttavuus – systemaattinen kirjallisuuskatsaus. *Suomen lääkirlehti* 45/2012, 3303 -3308.

Savukoski, Marika 2008: Vapaaksi anoreksian kahleista. Narratiivinen tutkimus selviytymispoluista. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Siekkinen, Kirsi 2007: Syvähaastattelu. Teoksessa Aaltonen & Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sennet, Richard 2004: Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.

www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/kuntoutus/palvelujen_jarjestaminen

www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1870374#fi

Suikkanen, Asko & Piirainen, Keijo 1995: Kuntoutus sosiaalipolitiikan muotona. Julkaisussa: Kristiina, Härkäpää & Aila, Järvikoski & Tapani, Kallanranta & Keijo, Piirainen & Marjatta, Repo, & Juhani, Wikström & Airi, Parviainen & Asko, Suikkanen: *Kuntoutuksen ulottuvuudet*. Juva: Wsoy.

Suikkanen Asko & Lindh Jari & Linnakangas Ritva 2010: Ammatillisen kuntoutuksen kautta työkyvyttömyyseläkkeelle? Kelan vajaakuntoisten ammatillisessa kuntoutuksessa olleiden henkilöiden asema työmarkkinoilla 1998- 2006. *Kuntoutus* 4/2010, 21- 37.

Suikkanen Asko & Lindh Jari 2010: Työmarkkinakansalaisuus ja ammatillisen kuntoutuksen luova tuho. *Kuntoutus* 2 /2010, 53- 62.

Suikkanen Asko & Lindh, Jari 2012: Kuntoutuksen tulevaisuudennäkymiä: mitä kehittämistyössä mukanaolo meille opettaa? *Kuntoutus* 35/2, 50-57.

TEM 2012: Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta. 28.12.2012. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Tuisku Katinka & Juvonen-Posti Pirjo & Härkäpää Kristiina & Heilä Hannele & Vainiemi Kirsi & Ropponen Tapio 2013: Ammatillinen kuntoutus mielenterveyshäiriöissä. Duodecim 2013; 129: 2623-32.

Tuomi , Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Valkonen, Jukka 1994: Tarinoita sydäninfarktista ja kuntoutumisesta. Helsinki: Kuntoutussäätiön julkaisuja.

Valkonen, Jukka 1997: Työkyky tarinoina. Työkykykokemuksen narratiivista tarkastelua. Työse-
losteita 13/1997. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Valkonen, Jukka 2002: Kuntoutus, tarinat ja soveltava sosiaalipsykologia. Helsinki: Yliopistopai-
no.

Vedenkannas, Elina & Koskela, Tuomas & Tuusa, Matti & Jalava, Janne & Harju, Henna & Särkelä, Mona & Notkola, Veijo 2011: Vajaakuntoinen TE-toimiston asiakkaana. Työ- ja elinkei-
noministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. Helsinki.

Vilkkumaa Ilpo 2004: Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa: Vappu, Karja-
lainen & Ilpo, Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki:
Stakes.

Ylilahti, Minna 2014: Työkykyä ylläpitävän kuntoutuksen monenkirjava anti. Kuntoutus 1/2014,
23- 33.

LIITE 1. Tiedote kuntoutujille

Hyvä ex-kurssilainen vuosilta 2010 -2013.

Sosiaalityöntekijämme Kirsi Unkila opiskelee Tampereen yliopistossa yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä jatko-opintoja tavoitteenaan ammatillinen lisensiaattitutkinto. Lopputyönsä aiheeksi tutkija Unkila on valinnut Kelan ammatilliset kurssit. Tutkimuksen alustava nimi on:

”Kuntoutujien tarinoita ammatillisesta kuntoutuksesta-
Narratiivien analyysi kuntoutuskokemuksista Kelan ammatillisella kurssilla”

Tutkimuksen ohjaajina toimivat sosiaalityön laitokselta professorit Irene Roivainen ja Kyösti Rautio.

Narratiivinen viittaa tarinallisuuteen ja tutkimuksessa kerätään teidän entisten kurssilaisten tarinoita ammatillisesta kuntoutuksesta. Tarinoiden keräämisessä tarvitaan teidän apuanne, ja siksi sinua kutsutaankin kertomaan tarinasi. Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Tutkimus toteutetaan yksilöhaastatteluina valitsemassasi paikassa. Haastattelut äänitetään ja kirjoitetaan puhtaaksi. Kirjoitusvaiheessa niistä poistetaan tunnistetiedot, eikä niitä tulla käyttämään siten, että sinut niistä tunnistettaisiin. Sinun on niin halutessasi mahdollisuus tutustua kirjoitettuun haastatteluun. Aineisto säilytetään Verven tietosuojakäytännön mukaisesti. Kerätyt haastattelut ovat salassapito-velvollisuuden alaisia tietoja, eikä niitä luovuteta kenellekään ulkopuoliselle. Aineisto käsitellään ja se esitetään aina niin, ettei siitä pysty tunnistamaan haastateltua. Tutkimuksen tulokset on tarkoitus julkaista lopputyössä, joka tulee olemaan kirjallisessa muodossa.

Mikäli olet halukas osallistumaan tutkimuksen tekemiseen, sinua pyydetään allekirjoittamaan oheinen suostumuslomake ja palauttamaan se oheisella kuorella. Suostumuksesi saavuttua sinuun ollaan yhteydessä ja sovitaan haastattelu-aika. Jos päätät osallistua tutkimukseen, sinulla on kuitenkin milloin tahansa oikeus kieltäytyä osallistumisesta ja keskeyttää se syytä ilmoittamatta.

Tampereella 25.2.2014

esimies

Verve

p. 123456789

esimies@verve.fi

lisätietoja myös: Kirsi Unkila p. 123456789

SUOSTUMUS

Minua on pyydetty osallistumaan Tampereen Vervessä toteutettavaan haastattelututkimukseen ”Kuntoutujien tarinoita ammatillisesta kuntoutuksesta – Narratiivien analyysi kuntoutuskokemuksista Kelan ammatillisella kurssilla”. Olen lukenut ja ymmärtänyt tutkimusta koskevan tiedotteen, ja minulle on selvitetty tutkimuksen tarkoitus, luonne ja menetelmät sekä oikeuteni tutkittavana. Tiedän että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista.

Annan luvan siihen, että minulle soitetaan tai lähetetään sähköpostia haastatteluajan varaamista varten.

Nimi:

Puhelinnumero:

Sähköpostiosoite:

Allekirjoitus ja päiväys:
